

НДІ вивчення
проблем
злочинності
імені академіка
В. В. Станіса
bona fides

Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє

Матеріали заочного науково-практичного круглого столу
6 травня 2025 року
м. Харків

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

*До 30-річчя Науково-дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України*

ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Матеріали заочного науково-практичного круглого столу
(6 травня 2025 року)

Електронне наукове видання

Харків
«Право»
2025

DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617035>

УДК 343(477)(082)

3-70

Укладач:

А. В. Калініна, кандидат юридичних наук, старший дослідник

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
(протокол № 4 від 30 квітня 2025 р.)*

Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє : ма-
3-70 теріали заоч. наук.-практ. круглого столу (6 трав. 2025 р.) : електрон.
наук. вид. / [уклад. А. В. Калініна] ; НДІ вивч. проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. – Харків : Право, 2025. –
194 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617035>.

ISBN 978-617-8617-03-5

У збірник включено матеріали присвячені результатам теоретичних та емпі-
ричних досліджень науковців щодо особливостей теоретичних і методологічних
питань вивчення та оцінки стану злочинності в Україні на сучасному етапі та у по-
стконфліктний період; кримінологічних аспектів дослідження злочинності та пер-
спектив запобігання їй у постконфліктний період; протидії злочинності засобами
кримінального права; актуальних питань кримінального процесу; криміналістич-
них засобів боротьби зі злочинністю; транзитивного правосуддя для України
в аспекті можливих криміногенних загроз у практиці його реалізації.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, пра-
цівників правоохоронних органів, а також широкого кола читачів.

УДК 343(477)(082)

*НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
може не поділяти точку зору авторів. Матеріали наведено в авторській редакції.*

*Видання в електронному вигляді розміщується у відкритому доступі на сайті НДІ
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України в розділі
«Збірники матеріалів наукових заходів» (<https://surl.li/kixgu>) вкладки «Інфопідтримка».*

*Для опису видання чи посилання на нього слід використовувати цифровий
ідентифікатор об'єкта (DOI) або пряме посилання на збірник.*

© Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, 2025

ISBN 978-617-8617-03-5

ЗМІСТ

<i>Владислава Батиргарєєва</i>	
Вступне слово	7
<i>Владислава Батиргарєєва</i>	
Трансформації криміногенного середовища у транзитивному суспільстві України	9
<i>Володимир Голіна</i>	
Кримінологічна культура і питання запобігання злочинності.....	14
<i>Галина Авдєєва</i>	
Технологізація криміналістики і судової експертизи в умовах відкритої науки	17
<i>Анастасія Барабаш</i>	
Захист потерпілого від вторинної віктимізації як вектор пріоритетизації у кримінальному провадженні.	21
<i>Алла Блага</i>	
Деякі тенденції стану та динаміки кримінальних правопорушень в Україні.	26
<i>Вячеслав Борисов</i>	
Шпигунство: зміст конститутивних ознак та їх правова оцінка.....	29
<i>Вікторія Ворожбіт-Горбатюк</i>	
Європейські стандарти в пробації	34
<i>Олег Гафич</i>	
Роль адвоката у забезпеченні недопущення вторинної віктимізації потерпілого..	37
<i>Євген Гнедик</i>	
Реформування законодавства України у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин на тлі війни та повоєнної відбудови. Використання досвіду ЄС та США.....	41
<i>Дарина Євтєєва</i>	
Щодо основних кримінально-правових проблем посадового колабораціонізму (ч.ч. 2,5,7 ст. 111 ¹ КК України).	46
<i>Олександр Житний, Юрій Бадюков</i>	
Особлива жорстокість як ознака кримінальних правопорушень, вчинених в умовах війни..	50
<i>Аліна Калініна</i>	
Поняття криміногенних ризиків, пов'язаних із компонентами практики здійснення перехідного правосуддя в Україні	54

<i>Марієтта Капустіна</i>	
Дефект медичної допомоги як елемент механізму ятрогенних кримінальних правопорушень: аналіз причин.	58
<i>Дар'я Клепка</i>	
Аналіз практики Верховного суду щодо перевірки рішень, прийнятих під час досудового розслідування, у підготовчому провадженні.	61
<i>Максим Колодяжний</i>	
Метаморфози злочинності в Україні під час війни та у повоєнний період.	64
<i>Дар'я Куковинець</i>	
Щодо проблеми правової визначеності поняття «громадський діяч» у статті 112 Кримінального кодексу України.	69
<i>Андрій Лапкін, Дарина Євтеєва</i>	
Щодо визначення суб'єкта вчинення злочину за статтею 368 Кримінального кодексу України.	74
<i>Владислав Негребецький</i>	
Біометричні технології у відеоспостереженні: інновації для кримінального провадження.	79
<i>Наталія Нетеса</i>	
Щодо деяких проблемних питань кримінально-правової оцінки діянь, пов'язаних із наданням допомоги державі-агресору шляхом провадження господарської діяльності та передачі товарно-матеріальних цінностей.	84
<i>Олег Новіков</i>	
Щодо неефективності традиційних методів прогнозування злочинності для передбачення криміногенної ситуації у повоєнний період.	90
<i>Микола Пашковський</i>	
Особливості правової кваліфікації нападів цивільних осіб на об'єкти в тилу України за вказівкою представників російських збройних сил або спецслужб.	93
<i>Володимир Пивоваров</i>	
Наукові перспективи фундаментальних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права у 2025 році.	100
<i>Олександр Пироженко</i>	
Заохочувальна норма ч. 4 ст. 309 КК України: окремі аспекти правозастосування.	103

<i>Анна Політова</i>	
Кримінальна відповідальність за катування: чи є потреба в удосконаленні	107
<i>Юлія Рєпіна</i>	
Про пріоритезацію у праві.	112
<i>Олександр Свинар</i>	
Проблематика доказування геноциду в Україні: напрями розслідування та потреби.	116
<i>Сабріє Шрамко</i>	
Запобігання злочинам шляхом конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, без винесення обвинувального вироку.....	121

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКТОРАНТІВ, АСПІРАНТІВ, СТУДЕНТІВ

<i>Вікторія Біла</i>	
Спричинення смерті людині як супутня шкода («collateral damage»): проблеми кваліфікації в контексті збройного конфлікту.....	126
<i>Катерина Вареник</i>	
Суспільна небезпечність і поширеність сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України).....	130
<i>Віталій Геник</i>	
Забезпечення принципу пропорційності при вирішенні питання про реалізацію речових доказів.	134
<i>Костянтин Захожай</i>	
Протидія мобінгу в Україні: вітчизняний та європейський досвід.....	137
<i>Катерина Зеленська</i>	
Виявлення за результатами моніторингу способу життя прокурора ознак корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного із корупцією	142
<i>Вікторія Ковбасюк, Юлія Свінцицька</i>	
Окремі аспекти розслідування пособництва державі-агресору.....	147
<i>Кучер Іван Олександрович</i>	
суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин, пов'язаних із співробітництвом з міжнародним кримінальним судом	152
<i>Дар'я Лихопуд</i>	
До питання про предмет злочину, передбаченого ст. 321 ² КК України.	156

<i>Владислав Мельниченко</i>	
Шляхи вдосконалення процесуального порядку та методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з вчиненням державної зради та колабораційної діяльності.....	162
<i>Дмитро Мілов</i>	
Окремі проблемні питання доступу до касаційного суду під час досудового розслідування.....	165
<i>Гор Поляков</i>	
Постекспертний антикорупційний моніторинг ефективності правового регулювання у секторі безпеки та оборони: поняття та перспективи розвитку	169
<i>Євген Самойлов</i>	
Вплив науково-технічного прогресу на форми легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом (на прикладі використання віртуальних активів).....	172
<i>Євгеній Семенов</i>	
Дата як обов'язковий реквізит обвинувального акта.	176
<i>Олександр Сірець</i>	
Неоднозначне питання запобігання злочинності у сфері житлового будівництва шляхом посилення державного регулювання галузі: досвід емпіричного дослідження.....	181
<i>Владислав Струков</i>	
Міжнародна практика боротьби з фальсифікацією медичної продукції.....	186
<i>Юлія Швець</i>	
Санкції як інструмент запобігання злочинам: кримінологічно-правовий аналіз.....	190

Шановні учасники науково-практичного круглого столу «Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє»!

Від імені потужного колективу Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України маю честь вітати на науковому майданчику, присвяченому обговоренню чисельних проблем, що стосуються діяльності із подолання злочинності в період запровадження й тривання в нашій країні режиму воєнного стану. Ініціаторами цього заходу виступили науковці відділу кримінологічних досліджень нашої установи, котрі приступили до виконання фундаментальної теми під назвою «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання».

Обговорення проблем протидії злочинності відбувається в непростий для України час, коли питання безпеки та правопорядку набувають особливої актуальності й гостроти. Збройна агресія, внутрішні соціально-економічні виклики, складна морально-психологічна обстановка, міграційні процеси – все це безпосередньо впливає на криміногенну ситуацію в Україні, породжуючи нові загрози та трансформуючи існуючі. На цьому тлі недаремно стверджується про симбіоз внутрішньої, так би мовити, традиційної злочинності зі злочинами агресії, що виявляються породженням й логічним продовженням загарбницької війни з боку РФ.

Саме тому, ще раз слід підкреслити, наш науковий захід є надзвичайно актуальним. Ми маємо на меті не лише проаналізувати сучасний стан злочинності, виявити її ключові тенденції, тренди та детермінанти, а й спільно визначити шляхи та стратегії ефективної протидії злочинним проявам у майбутньому. І до такого обговорення ми намагаємося залучити якомога більше представників різних галузей кримінально-правового циклу та суміжних наук. Зі сторінок нашого збірника шановний читач має можливість почути думку провідних науковців і початківців, практикуючих юристів і представників правоохоронних органів.

Сподіваюся, що обмін досвідом та конструктивні пропозиції стануть запорукою вироблення дієвих рекомендацій, які сприятимуть зміцненню правопорядку та підвищенню рівня безпеки в нашій державі. Вірю,

що наша спільна робота буде плідною та результативною. Бажаю всім учасникам наукового заходу натхнення, цікавих дискусій та успіхів у досягненні поставлених цілей.

З побажанням миру і процвітання,
директор Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса
НАПрН України
Владислава БАТИРГАРЕЄВА

ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНОГЕННОГО СЕРЕДОВИЩА У ТРАНЗИТИВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ УКРАЇНИ¹

Батургарєєва Владислава Станіславівна,

доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
e-mail: vladis2229@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3879-2237>

Повномасштабне вторгнення РФ у суверенний простір України мало своїм закономірним наслідком виникнення цілої плеяди зовнішніх викликів, однак окрім них загрозу для нашої держави становить і її внутрішній ворог – злочинність, яка в період воєнного стану набула специфічних рис. Внутрішня за характером реакцією соціуму проблема злочинності як такої – традиційної і новітньої – у теперішній породжує надвелику кількість злочинів агресії, котрі є проявом особливостей життя людини у воєнний час. Цю реакцію соціуму слід розцінювати саме як внутрішню, оскільки поки що є відсутньою дієва реакція на злочини агресії з боку міжнародної спільноти. Таке надвипробування у поєднанні з продовженням курсу євроінтеграції свідчать про те, що українське суспільство перебуває в неординарному стані свого існування й розвитку, який нерідко характеризується як транзитивний.

За останні роки (починаючи з 2022 року) у стані злочинності відбулися суттєві зміни й намітилися нові тренди, що, без сумніву, вимагає їх теоретичного осмислення й вжиття відповідних заходів у практичній площині. Визначимо ті трансформації криміногенного середовища, які, на нашу думку, впливатимуть на абрис системи запобігання злочинності в цілому в Україні як зараз, так і в період відбулової.

Трансформація I. Кримінально-правовою статистикою констатується безпрецедентне зростання кількості воєнних злочинів і так званих зло-

¹ Примітка. Тези наукової доповіді підготовлено на виконання фундаментальної теми дослідження НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

чинів агресії, серед яких: геноцид, примусова депортація цивільного населення, масові вбивства, катування, сексуальне насильство щодо мирного населення та військовополонених, що вчиняються російськими військовими, застосування забороненої зброї, а також пропаганда війни, прославлення (глорифікація) ворога окремими громадянами України та ін. До цього додаються систематичні обстріли житлових будинків та знищення цивільної інфраструктури (об'єктів енергетики, лікарень, шкіл, пожежних частин, офісних центрів тощо), руйнування культурних та релігійних пам'яток без військової необхідності як метод ведення бойових дій із боку агресора. Саме ці злочини сьогодні набули особливої масштабності й вимагають глибокого аналізу та невідкладних заходів реагування. Так, протягом 2022 і 2023 рр. було зареєстровано рекордну кількість протиправних діянь, передбачених розділом XX Особливої частини КК України («Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»), – 62 128 і 62 667 діянь відповідно. У 2024 р. їх кількість скоротилася вдвічі сягнувши 30 151 [1; 2; 3]. Можливими причинами зменшення кількості таких злочинів у 2024 р. могли стати одразу кілька чинників. Так, якщо У 2022 р. після повномасштабного вторгнення рф в Україну відбулося і відповідне масштабне вчинення воєнних злочинів на тимчасово окупованих територіях, таких, як міста Буча, Ірпінь, Маріуполь, Ізюм та ін., а у 2023 р. Україна проводила активні контраступальні операції, що супроводжувалися виявленням нових злочинів, внаслідок чого було виявлено масові поховання, закатоване цивільне населення тощо, то у 2024 р. змінився не лише характер бойових дій та відбулася стабілізація лінії фронту, а й активні бойові дії у вигляді масштабних наступів або окупації нових територій України з боку рф змінилися на позиційну війну. Крім того, у перші місяці після звільнення українських територій особливо інтенсивно проводилося розслідування воєнних злочинів, зокрема, геноциду, і до 2024 р. документування масових злочинів на деокупованих територіях в основному завершилося. Не зважаючи на очевидне скорочення фактів кримінальних правопорушень, що кваліфікуються за розділом XX Особливої частини КК України, число останніх все одно залишається дуже великим, породжуючи сотні тисяч жертв, а також створюючи значне навантаження на національну та міжнародну систему правосуддя, що займається розслідуванням, документуванням і притягненням до відповідальності винних осіб.

Трансформація II. Воєнний стан і перехідний період в Україні супроводжуються зростанням загроз національній безпеці. Ці загрози, що набувають вигляду злочинних діянь, приводять до дестабілізації ситуації в тилу, витоку стратегічно важливої інформації, підриву довіри суспільства до влади та в цілому до ослаблення обороноздатності країни. Причому, окрім традиційних злочинів, таких як: державна зрада, заклики до повалення конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність, диверсія, шпигунство тощо, з'являються і нові. Зокрема, йдеться про різноманітні форми колабораціонізму та інформаційних маніпуляцій у медіапросторі, серед яких: сприяння діяльності окупаційних адміністрацій, організація фейкових «референдумів» і виборчих кампаній на захоплених територіях, примусова «паспортизація» та співпраця українських громадян з окупантами в адміністративній, економічній, медійній та інших сферах, поширення російських наративів, відкритий прояв підтримки агресора. Так, у 2022 р. за розділом I Особливої частини КК України («Злочини проти основ національної безпеки») зареєстровано 17 422 злочини; у 2023 р. – 6 270; у 2024 р. – 5 998 [1; 2; 3]. Для порівняння, у 2021 р. кількість таких злочинів дорівнювала 520 діянням. У структурі всієї злочинності у 2022 р. ця група злочинів перемістилася з дев'ятнадцятої позиції на шосту, адже приріст злочинів проти основ національної безпеки сягнув 5 250% (!)

Трансформація III. На високому рівні залишається число насильницьких і корисливо-насильницьких злочинів (зокрема, умисні вбивства, спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, розбої, грабежі та ін.), навіть не дивлячись на потужну кампанію мобілізаційних заходів серед чоловічого населення країни, продовження дії комендантської години, евакуаційні процеси та жорсткий контроль правоохоронних органів за розвитком криміногенної ситуації у цілому. Як і раніше в загальній структурі злочинності переважають корисливі кримінальні правопорушення. Так, якщо у 2022 р. відбулося відчутне їх зменшення на 29%, проте то у 2023 р. число корисливих правопорушень знов збільшилося на 58% [1; 2]. У 2024 р. число корисливих правопорушень зменшилося на 25,7% [3]. Проте у ситуації, коли на кінець листопада 2024 р. за кордоном залишалось 5,2 млн українців, які виїхали з держави через бойові дії, подібна статистика є дуже показовою та такою, що свідчить про безумовне погіршення криміногенної обстановки у країні [4]. Разом із тим спостерігається збільшення незаконного обігу зброї через велику

кількість засобів військового призначення, що потрапляють у цивільний обіг, а так само розширення шахрайських схем, зокрема, махінацій із гуманітарною допомогою українській армії та цивільному населенню, «благодійними» зборами коштів на потреби оборони та виманювання грошей під виглядом допомоги переселенцям.

Трансформація IV. Своєрідного «розквіту» на теперішній час зазнали економічно зумовлені злочини, що активізуються в періоди транзитивних криз, коли ослаблена система державного контролю, а дефіцит ресурсів створює сприятливе середовище для зловживань. Оборона держави і подальша відбудова України з масштабним відновленням її господарства, потреба у модернізації багатьох соціальних інституцій, виконання інших, раніше не відомих українському соціуму завдань, є прямим свідченням того, що ми перебуваємо на одному зі складніших етапів транзитивності. У таких умовах зазначені злочини не лише поширюються, а й набирають особливого розмаху, завдаючи значних збитків державному бюджету та суспільству в цілому.

Трансформація V. Із початком повномасштабного вторгнення рф в Україну кібератаки стали невід’ємною складовою гібридної війни, спрямованої на підрив діяльності й шкоду авторитету державних інституцій, критичної інфраструктури та морального духу населення. Це може супроводжуватися кібершахрайством із банківськими рахунками, кібершпигунством і збором даних, інформаційними диверсіями у вигляді інформаційно-психологічних спеціальних операцій із метою поширення неправдивих заяв від імені влади, паніки та дезінформації щодо військових дій та дискредитації української армії, влади, волонтерів та ін. Прикладом може стати масштабна кібератака рф на державні українські реєстри у грудні 2024 р., що призвело до тимчасового призупинення їх роботи. Це стосувалося й критично важливих даних, таких як реєстрація народжень, смертей, шлюбів та власності [5].

Трансформація VI. Окремо слід наголосити на зміні соціального портрету правопорушників. В силу наявних обставин вбачається, що надалі лише збільшуватиметься кількість кримінально караних діянь, що вчинятимуться військовослужбовцями. Від початку повномасштабної агресії росії проти України проблема дезертирства і самовільного залишення військової частини або місця служби набула особливої гостроти як у соціальному, так і в правовому вимірах. Наразі ця проблема через масштаб її проявів постійно привертає увагу українського суспільства,

викликаючи велике занепокоєння. Принагідно зауважимо, що за часів незалежності України жоден вид злочинних діянь не зазнавав такого стрибка у кількісних показниках. Так, у 2022 р. відбувся приріст СЗЧ зафіксований на рівні 204,9%, а дезертирства – на рівні 2 647,0% (!) [1].

Таким чином, всі ці та інші питання потребують свого принципового обговорення вже сьогодні, щоб своєчасно виробити стратегію подолання всіх або принаймні більшості кримінальних загроз, якими у теперішній час перенасичене наше суспільство.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. / Офіс Генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2> (дата звернення: 19.04.2025).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у січні-грудні 2023 р. / Офіс Генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2> (дата звернення: 19.04.2025).
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у січні-грудні 2024 р. / Офіс Генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2> (дата звернення: 19.04.2025).
4. За кордоном залишається 5,2 млн українських біженців. URL : <https://skilky-skilky.info/za-kordonom-zalyshaietsia-5-2-mln-ukrainskykh-bizhentsiv/> (дата звернення: 19.04.2025).
5. Russia conducted mass cyberattack on Ukraine's state registries, deputy PM says. *Reuters*. December 20, 2024. URL : https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/russia-conducted-mass-cyber-attack-ukraines-state-registries-deputy-pm-says-2024-12-19/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.04.2025).

КРИМІНОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА І ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ¹

Голіна Володимир Васильович,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

email: golina1935@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9166-3472>

1. Соціологічні науки, а до них відноситься і кримінологія, виникли, перш за все, з практичних потреб пояснити природу (якщо така є) злочинності і злочину, особи злочинця, злочинної мотивації, рецидивізму тощо. Це був і є пошук альтернативних репресивному кримінально-правовому напрямку заходів запобігання кримінально-караним проявам. З точки зору прикладної кримінології злочинність слід, на наш погляд, розглядати з позицій сьогодення, її реальних проявів і локацій, характерних рис особистості виконавців злочинів, конкретно визначених причинних детермінант, хибної (віктимної) поведінки жертв та ін. Виходячи з цих вимог і необхідно науково концептуально вирішувати проблеми поступового руйнування стану злочинності, визначаючи заздалегідь за допомогою прогнозів найбільш «уразливі» (з домінуючих) для запобіжного впливу причинно-наслідковій ланки детермінаційного ланцюга.

2. У багатьох наукових працях і офіційних документах злочинність уявляється як певна цілісність, специфічне явище, навіть – як складна система, а в дійсності, можливо, за винятком організованої і професійної злочинності – це конгломерат різних за природою передбачених статтями Кримінального кодексу України кримінальних правопорушень. Статистика, ще за часів А. Кетле, дещо перебільшуючи свою пізнавальну функцію, створила штучну і подекуди містичну кримінальну єдність,

¹ Примітка. Тези наукової доповіді підготовлено на виконання фундаментальної теми дослідження НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

а деякі вчені (філософи, соціологи) «накидають» на неї «системний камуфляж» (І. П. Рущенко) або занурюють злочинність, її природу, злочинну поведінку у сферу ... метафізики, біологізму, «глибинних рівнів буття», непроникнених для наукового аналізу тощо. Дійсно, за рівнем сучасних знань про поведінку взагалі [1] і злочинну поведінку зокрема складно пояснити, скажімо, злочинну надмірну жорстокість, серійні вбивства, сексуальні перекручення, педофілію та ін. Вважаю, що тут потрібна новітня психіатрична, а можливо й генетична, діагностика. Зауважимо, що це патологічні чи хворобливі кримінальні прояви утворюють таку статистичну ознаку злочинності, як множинність кримінальних правопорушень. Отже, злочинність – це кримінологічне поняття, яким узагальнюють відносно масовий і стійкий різновид прояву людської протиправності у вигляді статистичної множинності всіх кримінальних правопорушень, узятих у просторово-часовому вимірі.

3. Спеціалісти з прикладної кримінології повинні оволодіти кримінологічною культурою, зокрема – використанням її здобутків, у тому числі мистецтвом кримінологічного і SWOT-аналізу – інструментів стратегічного управління, що оцінює в комплексі внутрішні і зовнішні чинники, які впливають на готовність, можливість і здатність системи створювати безпечне середовище [2, с. 71]. Кримінологи зобов'язані знати увесь набір запобіжних і репресивних заходів, ступінь їх ефективності й принципи використання, процеси прийняття рішень правопорушниками, можливості і стан спроможності держави і громадян здійснювати і підтримувати обмежуючі права заходи. Кримінолог повинен бути дипломованим спеціалістом. Ще у 80-х роках ХХ століття у наукових публікаціях висловлювалися, що спеціалізація і професіоналізація – важлива тенденція розвитку запобігання злочинності. Вона полягає в тому, що, по-перше, розробка і впровадження концепцій, стратегій, завдань, планів, прогнозування потребує базової кримінологічної підготовки, оволодіння кримінологічною культурою; по-друге, збільшується коло службових осіб, для яких ця діяльність стає основною, провідною і відповідальною; по-третє, всередині запобіжної сфери виокремлюють й види діяльності, котрі потребують знань, навичок, умінь, досвіду, науково-практичної обізнаності [3, с. 32]. Кримінологічна культура, як складова частина наукової культури, теж повинна поставити себе на службу концепції, яка сьогодні відома у світі як мерітократія (буквально: «влада найбільш здатних людей»).

4. Протистояння злочинності та найбільш розповсюдженим у структурі її зареєстрованої частини кримінальним правопорушенням потребує створення такого комплексу знань і технологій, який можна назвати національною концепцією і який здатний суттєво вплинути на її злочинні різновиди. І головне – зараз конче необхідна така культура кримінології як науки, котра методологічно і понятійно адекватна нашому соціуму, а не утискується у прокрустове ложе запобіжних схем. Кримінологія, як найбільше близька за своїм предметом, завданнями і цілями до теоретико-прикладних проблем сучасної практики злочинним проявам, з одного боку, здійснює самостійну розробку його основних засад, а з другого – є на теперішній час єдиним інтегратором здобутків інших галузей знань і передових технологій, які можуть бути пристосовані безпосередньо чи опосередковано у запобіжному процесі. Але для здійснення цієї місії і навіть спеціалізація по окремим злочинним проявам (наприклад, необережна злочинність, корупція та ін.) фахівців. Тобто потрібна кримінологічна культура, якої у нас немає. І саме підготовка таких фахівців, обсяг їх повноважень, підлеглість, межі втручання в діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування та інших юридичних і фізичних осіб, фінансування, співіснування з могутніми офіційними суб'єктами протидії кримінальним, адміністративним, господарським та іншим правопорушенням, викликає сумніви у створенні такої по суті мегаконтролюючої системи.

Виникає низка запитань, які потребують свого дослідження. Але вже зараз стає очевидним, що спрощений підхід до проблеми запобігання злочинності в Україні без опанування і реалізації не на словах, папері, а на ділі, кримінологічної культури веде у глухий кут.

Список використаних джерел:

1. Сопольскі Р. Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас / перекл. з англ. 4-те вид. Київ : Наш Формат, 2024. 672 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 2-х т. Харків : Факт, 2021. Т. 1 А-Л. 853 с.
3. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2020. 287 с.

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИКИ І СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

Авдєєва Галина Костянтинівна,

кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка лабораторії «Використання сучасних досягнень науки
і техніки у боротьбі зі злочинністю»

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук
України

e-mail: gkavdeeva@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4712-728x>

Термін «технологія» є багатограним і широко представлений в словниках, де він має кілька значень. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови даний термін означає: 1) сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; 2) сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, інформації, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій, надання послуг тощо [1]. Словник іншомовних слів пояснює, що технологія походить від грецьких слів «*техно*» (мистецтво, майстерність) і «*логія*» (наука, вчення), і доповнює значення терміну «технологія» як застосування наукових знань для вирішення практичних завдань [2].

Термін «технологізація» має більш чітке й однозначне визначення як раціональна організація праці [3]. Він поширюється майже на всі сфери діяльності, допомагаючи підвищити її продуктивність, якість та зменшити витрати.

На сьогодні термін «технологізація» відображає впровадження сучасних технологій у різноманітні сфери життя чи діяльності людини. Він охоплює процеси автоматизації, цифрового розвитку, удосконалення робочих процесів і створення нових інноваційних рішень. Наприклад, у виробничій сфері технологізація може включати застосування автоматизованих систем, які сприяють підвищенню продуктивності та поліпшенню якості продукції. Це слово часто асоціюється з технічним прогресом і впровадженням інновацій.

В умовах розвитку глобального інформаційного суспільства та активного використання цифрових і мережових технологій в усіх сферах діяльності людини у криміналістиці з'явилися не лише нові електронні джерела доказів (комп'ютери, мобільні телефони, фото- й відеокамери, GPS-навігатори, соціальні мережі, різні інтернет-сайти та ін.), а й новітні криміналістичні технології. Боротьба правозастосовних органів нашої держави зі злочинністю завжди повинна базуватися на наукових здобутках вчених-криміналістів та позитивному досвіді зарубіжного законодавства [4, с. 276].

Технологізацією криміналістики вважається «процес застосування криміналістичних технологій у кримінальному провадженні щодо практичної реалізації комплексу взаємопов'язаних дій, заходів, послідовних процесів і процедур технологічного спрямування, що відображається у системі криміналістичних техніко-технологічних знань загальної теорії криміналістики, у поетапній і послідовній реалізації технологій і засобів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики, а також судово-експертних досліджень» [5, с. 378].

Технологізація криміналістики та судової експертизи значною мірою обумовлена впровадженням механізмів відкритої науки в більшості розвинених країн світу, зокрема забезпеченням доступу до наукових публікацій та даних досліджень. У рекомендаціях ЮНЕСКО щодо відкритої науки вона описується як інтеграція принципів, норм і методів, спрямованих на те, щоб зробити наукові знання, доступні різними мовами, відкритими, придатними для повторного використання, перевірки та відтворення, а також сприяти співпраці та обміну інформацією для користі науки і суспільства [6].

Відкрита наука створює однакові умови для змагальності серед науковців, сприяє легшій перевірці правдивості наукових даних, стимулює швидкий розвиток у різних сферах, допомагає ефективніше розподіляти фінансові ресурси на дослідження, а також запобігає повторенню тем досліджень і розробок. Криміналісти різних країн створюють різного роду відкриті для іноземних фахівців спеціалізовані інформаційні ресурси, зокрема, базу даних холодної [7] та вогнепальної [8] зброї, балістичну ідентифікаційну систему IBIS [9], систему баз даних ліків та біопрепаратів та хімічних речовин «ChemSpider» [10], хімічну базу даних «PubChem» [11] та ін.

У відкритому доступі міститься інформація про спосіб виявлення невидимих (латентних) або маловидимих слідів рук за допомогою флуоресцентного вугільного порошку, який після нанесення на поверхню з відбитками рук дозволяє їх виявити і сфотографувати в ультрафіолетовому світлі [12]. Інші вчені пропонують обробляти сліди рук спеціальними біосенсорами не лише для ідентифікації особи за ознаками потожирової речовини, а й для встановлення віку, статі та ін. ознак людини, яка залишила сліди [13].

Вчені різних країн діляться досвідом щодо встановлення за зразками ДНК людини колір її волосся, очей і шкіри [14] та стверджують, що геномні дослідження можуть бути використані й для встановлення часу нанесення тілесного ушкодження шляхом вивчення аналізу ДНК скелетних м'язів біля травмованої ділянки [15], а за низкою маркерів (рН крові, тригліцериди, холестерин, натрій, калій та ін.) визначити час смерті особи [16].

Для сприяння впровадженню світових досягнень у сферу криміналістики та судової експертизи в Україні необхідно на державному рівні забезпечити популяризацію наукових досягнень українських дослідників на міжнародній арені, організувати обмін науково-технічною інформацією з іноземними установами та науковцями, а також стимулювати наукову співпрацю і проведення спільних досліджень.

Міжнародний обмін передовими криміналістичними технологіями сприяє технологічному розвитку кримінального провадження, покращенню якості та результативності діяльності його учасників, зменшенню кількості процесуальних помилок і, відповідно, забезпечує реалізацію права кожної особи на справедливе правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Технологія. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. 2010–2025 SLOVARonline. URL: <https://surl.li/dholol>.
2. Технологія. *Словник іношомовних слів*. URL: <https://surl.li/ivacru>.
3. Технологізація. *Словник української мови у 20 томах*. 2010–2025 SLOVARonline. URL: <https://surl.li/bfcjrz>.
4. Панов М. І., Харитонов С. О., Панова С. В. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного кримінального законодавства щодо відповідальності за крадіжку з проникненням у житло. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 29, № 2, 2022. С. 275–291.

5. Шевчук В. М., Тищенко О. І. Технологізація криміналістики, судової експертизи і кримінального провадження в сучасних умовах цифровізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12. 2024. С. 375–380. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2024/88.pdf.
6. UNESCO Recommendation on Open Science. UNESCO. 2021. 34 p. DOI: <https://doi.org/10.54677/MNMH8546>.
7. Databank voor messen moet politie helpen in onderzoek naar steekpartijen. NOS Nieuws. Dinsdag 14 maart 2023. URL: <https://surl.li/ucbysg>.
8. Politie en NFI gaan meer wapenonderzoek doen. NOS Nieuws, Donderdag 30 september 2021. URL: <https://surl.li/csedbh> Firearm and Tool Mark Identification – IBIS. Forensic technology. URL: <https://surl.li/hjxqyw>.
9. Firearm and Tool Mark Identification – IBIS. Forensic technology. URL: <https://surl.li/vpdkhg>.
10. Royal Society of Chemistry. Updating Databases and Literature. URL: <https://surl.li/etfjom>.
11. PubChem. National Library of Medicine. URL : <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/>.
12. Ruonan Wang, Zihong Huang, Lifeng Ding, Feiyan Yang, and Di Peng. *ACS Applied Nano Materials* 2022 5 (2), 2214–2221. DOI: 10.1021/acsanm.1c03901 DOI: <https://doi.org/10.1021/acsanm.1c03901>.
13. McGoldrick, L. K.; Halámek, J. Recent Advances in Noninvasive Biosensors for Forensics, Biometrics, and Cybersecurity. *Sensors* 2020, 20, 5974. DOI: <https://doi.org/10.3390/s20215974>.
14. Schneider PM, Prainsack B, Kayser M. The Use of Forensic DNA Phenotyping in Predicting Appearance and Biogeographic Ancestry. *Dtsch Arztebl Int*. 2019 Dec 23;51–52(51-52):873–880. doi: 10.3238/arztebl.2019.0873. URL: <https://surl.li/hnsmvg>.
15. Simultaneous time course analysis of multiple markers based on DNA microarray in incised wound in skeletal muscle for wound aging. Gaballah MH, Fukuta M, Maeno Y, et al. *Forensic Sci Int*. 2016;266:357–368. doi: 10.1016/j.forsciint.2016.06.027 URL: <https://surl.li/bfdtqy>.
16. Artificial intelligence in prediction of postmortem interval (PMI) through blood biomarkers in forensic examination-a concept. Hachem M, Sharma BK. *Amity International Conference on Artificial Intelligence (AICAI) 2019:255–258*. URL: <https://surl.li/cc/dmsgxn>.

ЗАХИСТ ПОТЕРПЛОГО ВІД ВТОРИННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ ЯК ВЕКТОР ПРІОРЕТИЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ¹

Барабаш Анастасія Анатоліївна,

молодший науковий співробітник

відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності імені академіка В. В. Сташиса

e-mail: anastasiya_job@meta.ua

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-8158-4512>

Через військову агресію РФ перед нашою системою кримінальної юстиції постала низка викликів у вигляді доступу до правосуддя осіб в умовах небезпеки для життя та здоров'я особи та територіальної віддаленості; забезпечення безперервності правосуддя; поновлення втрачених кримінальних проваджень; збирання та збереження доказів в умовах бойових дій; попередження вторинної віктимізації потерпілих тощо. Значний фокус уваги сконцентовано на воєнних злочинах та злочинах агресії, розслідування яких потребує значних змін у роботі системи кримінальної юстиції та використання її ресурсів. Так, станом на 16.04.2025 р. розпочато 159 тис. кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів військовими РФ та їхніми пособниками з початку повномасштабного вторгнення [1].

Як зазначає Офіс Генерального прокурора підозрюваних за воєнні злочини близько 850. З цієї кількості десь 608–610 справ розглядається в судах. І всього 158 засуджених осіб. Начальник Департаменту протидії злочинам Офісу Генерального прокурора Юрій Белоусов зазначає, що більшість кримінальних справ розглядається без присутності підозрюваного. In absentia – зі 158 ми маємо 18 засуджених воєнних злочинців, які відбувають покарання в Україні, а 140 вироків – за заочною процедурою [2].

І огляду на таку кількість кримінальних проваджень залучаються усі наявні ресурси для розслідування воєнних злочинів, незалежно від під-

¹ Публікацію підготовлено у межах виконання фундаментальної темидослідження «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні» (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0121U114401).

слідності оскільки, завдяки першочерговим слідчим діям вдається зафіксувати значну кількість доказів, особливо фіксування усних показань одразу після події дозволяє уникнути повторної травматизації потерпілих.

Продемонстрований масштаб міжнародних злочинів, скоєних рф, означає, що потребує перегляду існуючої нормативної пріоритезації у кримінальному провадженні як на рівні завдань кримінального провадження, так і засобів (інструментів), а з огляду на тисячі постраждалих потребує і оцінка кримінального процесуального законодавства України в аспекті відповідності стандартам попередження вторинної віктимізації потерпілого.

Сьогоднішні реалії активізують до пошуку найефективніших засобів для подолання чинників, які перешкоджають досягненню мети кримінального процесу; змушують проаналізувати кримінальне процесуальне законодавство, що закріплює права потерпілих від кримінальних правопорушень та встановлює порядок їх реалізації, під новим кутом, а саме щодо відповідності національних нормативно-правових актів, положенням Директиви 2012/29/ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину (далі – Директива) та підготувати рекомендації щодо усунення прогалин задля гармонізації законодавства України з законодавством Європейського Союзу.

У суспільстві сформувався потужний запит на новий «образ потерпілого» у кримінальному провадженні України, «перезавантаження» якого може відбутися на основі жертвоорієнтованого підходу (victim centred approach) [3, с. 7]. На необхідності реалізації принципів «потерпіло-орієнтованого» підходу в кримінальному правосудді та комплексу заходів для його реалізації, зокрема, і при розслідуванні воєнних кримінальних правопорушень наголошується і у науковій спільноті [4, с. 260]. Деякі вчені пропонують навіть виокремити як самостійну засаду кримінального провадження «процесуальний віктиміцентризм», змістом якої є закріплення механізмів якнайкращого забезпеченні прав та законних інтересів потерпілого [5, с. 184].

Кримінальне процесуальне законодавство містить широкий перелік прав потерпілого, зокрема закріплюючи ст. 22 КПК України рівність сторін кримінального провадження перед судом, надає потерпілому можливість не залишатись «німим спостерігачем» за перебігом кримінального провадження. De facto більшість з них залишаються декларативними. При цьому у перебігу кримінального провадження держава в особі органів

досудового розслідування та прокуратури є центральним актором у процесі кримінального правосуддя, а потерпілі частіше лише «свідками» завданої їм шкоди, які крім того часто піддаються вторинній віктимізації правоохоронними органами.

Концепція захисту потерпілого від вторинної віктимізації лише частково знайшла відображення українському законодавстві, ще рідше вона реалізується у практичній діяльності правоохоронних органів. Так обсяг прав потерпілих, встановлений національними нормативно-правовими актами, є досить широким та разом і тим, передбачені Директивою стандарти захисту від вторинної віктимізації, поки що не закріплені в національному законодавстві, навіть незважаючи на те, що вони містяться також у рекомендації комітету міністрів ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів, членом якої є і Україна.

Однією з вимог до кримінального процесуального законодавства є його функціональна спроможність бути реальним процедурним механізмом попередження негативних наслідків кримінальної процедури для потерпілого [6, с. 69]. Варто відзначити, що ані КПК України, ані Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» не оперує таким словосполученням як «запобігання вторинній віктимізації». Разом із тим, у арсеналі кримінального процесуального законодавства наявні окремі процедурні інструменти, що можуть запобігти вторинній віктимізації потерпілого. Так, п. 4 ч. 9 ст. 224 КПК України встановлено заборону щодо одночасного допиту дитини, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення проти статевої свободи, статевої недоторканості, із застосуванням насильства і підозрюваного; ст. 232, ст. 354 КПК України передбачено можливість проведення допиту дітей, які є потерпілими, у режимі відеоконференції з іншого приміщення; ст. 232, ст.ст. 352–353 КПК України на всіх етапах здійснення кримінального провадження передбачена можливість проведення допиту та впізнання осіб у режимі відеоконференції у разі необхідності забезпечення їх безпеки; ч. 2 ст. 27 КПК України передбачає можливість здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні, зокрема у разі розгляду справ про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, необхідності забезпечення безпеки осіб чи запобігання розголошенню певних відомостей; ст.ст. 350-1-350-8 ЦПК України закріплено порядок видачі обмежувального припису щодо особи, яка вчинила домашнє насильство або насиль-

ство за ознакою статі, вид і перелік яких, передбачено Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків».

Водночас на практиці органи досудового розслідування залучають потерпілого до повторних слідчих дій, проводять численні допити потерпілого, непоодинокими є випадки одночасного допиту підозрюваного та потерпілого, що проводяться заради дії, а не з необхідності; або випадки, коли потерпілого викликають для слідчого експерименту, а на місці повідомляють, що це буде одночасний допит із підозрюваним і потерпілий вимушений брати участь у цій слідчій дії.

У Директиві містяться рекомендації, що дозволяють уникнути/ мінімізувати вторинну віктимізацію. Зокрема, в окремих випадках можна зробити відеозапис допитів та використовувати їх у судовому засіданні без участі потерпілого (п. 53 Преамбули); допити потерпілого необхідно проводити без необґрунтованих затягувань після подання заяви про вчинення злочину; кількість допитів потерпілих має бути зведена до мінімуму, і проводити їх потрібно тільки тоді, коли це необхідно для цілей кримінального провадження; потерпілі повинні мати право на супровід законним представником або особою на власний вибір; медичні огляди мають бути зведені до мінімуму та відбуватися тільки тоді, коли це, дійсно, необхідно для цілей кримінального провадження (ст. 20) [7].

Із початку повномасштабного вторгнення набула практика проведення дистанційних судових засідань у режимі відеоконференції навіть в умовах відсутності чітких норм у процесуальному законі, що вказувало на те, що відеоконференції в'язок у кримінальному процесі є важливим кроком у напрямку розвитку судочинства в Україні. Адже за даними ООН, станом на 17 квітня 2025 р. за кордоном перебувають 6,91 млн. українських біженців¹, близько 6 млн. громадян знаходяться на тимчасово окупованих територіях та 5 млн. внутрішньо переміщених осіб². Для цих осіб активна участь в розслідуванні злочину та доступ до судових засідань ускладнений з причин територіального та гуманітарного характеру. Збільшення кількості ухвал суду, прийнятих за результатами розгляду заяв про участь у судовому засіданні в режимі відеоконферен-

¹ <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

² https://nikvesti.com/news/public/na-okupovanyh-terytoriyah-zalyshayutsya-blyzko-shesty-milyoniv-ukrayintsiv-iz-nyh-15-milyona-dity_ua

ції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, також засвідчило про термінову необхідність внесення змін до КПК України.

Дистанційні процедури у кримінальному судочинстві стали дієвими інструментами захисту потерпілих від вторинної віктимізації, оскільки суттєво обмежують фізичні контакти з підозрюваним/обвинуваченим і значно зменшують ризики психологічного чи фізичного впливу. Разом із тим, ці процедури ще досі перебуває на стадії формування, потребують адаптації до реальних умов судочинства та ефективного адміністрування з урахуванням потерпілоорієнтованого підходу.

Список використаних джерел:

1. У Нацполіції назвали кількість воєнних злочинів в Україні, Кореспондент : веб-сайт. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4772752-u-natspolitsii-nazvaly-kilkist-voiennykh-zlochyniv-v-ukraini> (дата звернення: 18.04.2025).
2. Від початку повномасштабного вторгнення в Україні зафіксували 159 тисяч воєнних злочинів. Lb портал: веб-сайт. URL: https://lb.ua/society/2025/04/16/671461_vid_pochatku_povnomasshtabnogo.html (дата звернення: 18.04.2025).
3. Ракіпова І. В. Правозахисна комунікація потерпілого у кримінальному провадженні України: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2021. 496 с.
4. Клепка Д., Новіков О. Питання забезпечення пав потерпілих під час розслідування воєнних злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. №1 (31). С. 253–263.
5. Щиголь О. В. Нова концепція процесуального становища потерпілого та його представників у кримінальному провадженні з урахуванням за-сади процесуального віктимцентризму. *Юридичний вісник*. Одеса: Гельветика. 2021. №2. С. 177–185.
6. Єдність судової практики у вимірі стандартів якості кримінального процесуального законодавства України: монографія / за заг. ред. О. Г. Шило; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2021. 351 с.
7. Директива 2012/29/ ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р., що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/Директива-2012-92.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).

ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНУ ТА ДИНАМІКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ¹

Блага Алла Борисівна,

доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
e-mail: allablagaya@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4112-6147>

Як видно з наведених нижче даних, протягом 2017–2021 років кількість облікованих кримінальних правопорушень систематично знижувалась. Найбільш суттєве зниження, порівнюючи з попереднім роком, відбулося у 2020 (–18,8%) та 2021 роках (–12,82%) і було пов’язане з пандемією коронавірусної інфекції та пов’язаними з нею карантинними обмеженнями. Абсолютні показники коливань від максимуму в 2017 році (523 911 кримінально караних діянь) до мінімуму (321 443) в 2021 році становили 202 468 кримінальних правопорушень або 38,65% [1].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації, внаслідок якого було окуповано 1/5 частину території України, а значна кількість населення вимушена була покинути свої домівки й переміститися у більш безпечні регіони або виїхати за кордон, що призвело до зменшення кількості населення, кардинально змінило безпекову ситуацію в Україні в цілому, й кримінологічну ситуацію зокрема, а саме: у 2022 році розпочалось зростання, і станом на кінець 2024 року кількість облікованих кримінальних правопорушень наблизилась до показників 2017 року й становила 492 479 кримінально караних діянь.

Слід також зауважити на зміну характеру злочинності в бік зростання ступеню тяжкості. Так, якщо у 2017 році питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів з числа їх загальної кількості становила 41%, то у 2024 році вона зросла відповідно до 67,5%. Зазначені коливання

¹ Примітка. Тези наукової доповіді підготовлено на виконання фундаментальної теми дослідження НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

носять як природний, так і штучний характер, оскільки викликані як збільшенням пов'язаних з війною кількості злочинів проти основ національної безпеки України, життя та здоров'я особи, встановленого порядку несення військової служби, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, так і змінами до Кримінального кодексу України, відповідно до яких вчинення низки кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану було визнано кваліфікуючою ознакою діяння. Відповідно, всі зазначені кримінальні правопорушення кваліфікувалися як тяжкі злочини.

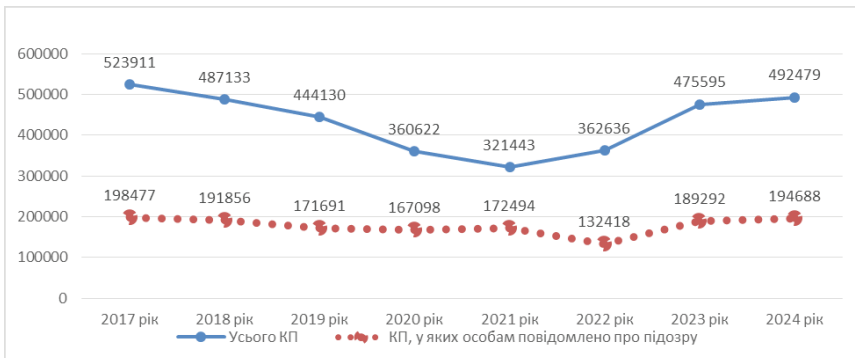

Рис. 1. Порівняльна динаміка загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень та кількості кримінальних правопорушень, у яких особам повідомлено про підозру в Україні протягом 2017–2024 рр.

Із загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень лише по частині були встановлені особи, які їх вчинили, та їм було повідомлено про підозру. Так найвищий відсоток розкриття був у 2021 році (53,7%), а найнижчий – у 2022 році (36,5%), що пов'язано з переорієнтацією діяльності правоохоронних органів, основним завданням яких з початку повномасштабного вторгнення стало долучення до відсічі збройній агресії; натомість їх основні функції відійшли на другий план. Після стабілізації у другій половині 2022 року ситуації на фронті, звільнення частини окупованих територій, відбулась також і адаптація правоохоронних органів до функціонування в умовах війни. Відповідно, відновились і нормальна діяльність щодо виявлення та розкриття кримінальних правопорушень. Так, у 2023 році кількість розкритих

кримінальних правопорушень становила вже 39,8%, а у 2024 році – 39,5%.

Як слушно зазначають науковці Державного науково-дослідного інституту МВС України, до факторів криміногенного характеру, які сприяли і сприятимуть у майбутньому зростанню чисельності кримінальних правопорушень в Україні, можна віднести:

погіршення соціально-економічної ситуації в країні внаслідок масштабного військового вторгнення Росії, триваюче зростання кількості загиблих військовослужбовців та цивільних осіб, руйнація та пошкодження великої кількості промислових, сільськогосподарських, інфраструктурних та соціальних об'єктів;

незначне зростання обсягу ВВП, зменшення обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва порівняно з довоєнними показниками;

зменшення обсягів фінансової та військово-технічної допомоги з боку країн-донорів та затримка в її наданні;

значне збільшення чисельності фактично безробітних осіб (за даними репрезентативних опитувань);

великий бюджетний дефіцит;

зменшення обсягів зовнішньої торгівлі;

зниження рівня матеріального забезпечення населення;

значний обсяг внутрішньої та зовнішньої міграції;

поширення найбільш суспільно небезпечних видів злочинів проти національної безпеки, а також посягань, пов'язаних з незаконним обігом та використанням зброї, розповсюдженням наркотичних засобів [2, с. 66–67].

Список використаних джерел:

1. Звіти про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2017–2023 роки. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2024. 306 с.

ШПИГУНСТВО: ЗМІСТ КОНСТИТУТИВНИХ ОЗНАК ТА ЇХ ПРАВОВА ОЦІНКА¹

Борисов Вячеслав Іванович,

доктор юридичних наук, професор, радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка

В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

e-mail: borisov.v.i.1943@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0291-9347>

Шпигунство належить до злочинів, що мають високий ступінь суспільної небезпечності, а тому боротьбі з цим протизаконним явищем приділяється особлива увага як на законодавчому, так і правозастосовному рівнях. За кримінальним законодавством України відповідальність за шпигунство диференційовано залежно від суб'єкта його вчинення. Так, за ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Державна зрада» суб'єктом шпигунства є громадянин України. У нормі цієї статті воно виокремлено в самостійну форму зрадницьких дій. Відповідальність за шпигунство, що вчиняється іноземцем або особою без громадянства, передбачена в ст. 114 КК. Саме в нормі цієї статті визначені найбільш характерні ознаки цього злочину, які однакові й для шпигунства, зазначеного у ст. 111 КК, за винятком спеціальних ознак суб'єкта. Із числа ознак, визначених у ч. 1 ст. 114 КК, однаковими є ознаки об'єкта, а саме *предмет* – відомості, що становлять державну таємницю; ознаки об'єктивної сторони, а саме *дії* – передача або збирання зазначених відомостей; ознаки суб'єктивної сторони – вказівка на *мотив* передачі, який є обов'язковим при збиранні відповідних відомостей. Зазначені в законі ознаки є *конститутивними*, оскільки відіграють ключову роль в процесах попередньої та орієнтовної кваліфікації, при формуванні правових моделей складів зазначених видів злочинів та встановленні відповідності цим моделям ознак конкретно вчиненого діяння. *Попередня кваліфікація* дозволяє конкретно вчинене діяння (факт реальної дійсності)

¹ Примітка. Тези виконано в межах реалізації теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I квартал 2025 р. – IV квартал 2027 р.).

оцінити як правомірне або неправомірне, в останньому випадку як шкідливе для суспільства (навіть істотно шкідливе) та віднести до певної галузі законодавства. У нашому випадку – до законодавства про кримінальну відповідальність. *Орієнтовна* – відповідно до законодавства України має значення при здійсненні обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та внесені інформації про них до ЄРДР (Єдиного реєстру досудових розслідувань). Унесення інформації до ЄРДР про кримінальне правопорушення потребує зазначення в ньому відповідної статті (частини статті) КК. При *формуванні правових моделей* складу шпигунств (ст.ст. 111 та 114 КК), внесення до системи їх складників (елементів) конститутивних ознак є обов'язковим. При встановленні відповідності ознак конкретно вчиненого діяння модельним ознакам конкретного виду кримінального правопорушення (*офіційна кваліфікація*) передусім беруться до уваги конститутивні ознаки, оскільки вони безпосередньо зазначені в нормі кримінального закону. Відсутність хоча б однієї з них робить безперспективною подальшу кваліфікацію досліджуваного діяння за ст. 111 КК або ст. 114 КК.

Як вже було зазначено, відмінність між ознаками кримінальних правопорушень у формі шпигунства, передбачених ст. 111 КК та ст. 114 КК, проводиться за ознаками спеціального суб'єкта, а саме громадянства певної особи. На перший погляд, суб'єкт правозастосування має справу з формальною ознакою, встановлення якої є достатнім для оцінки шпигунської діяльності за ознакою суб'єкта. Тим не менше, правова оцінка шпигунської діяльності, якщо її розглядати у більш широкому прояві, може мати продовження, що багато в чому залежить від громадянства суб'єкта та змісту шпигунства, як протиправної діяльності, що здійснюється громадянином однієї держави на території іншої держави, та обставин, за яких здійснюється така діяльність. Зазвичай таких громадян іменують *шпигунами*, що знайшло юридичне закріплення в актах міжнародного права. Так, у ст. 29 Гаазької конвенції (IV) про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї – Положення про закони і звичаї війни на суходолі – зазначено: шпигуном може бути визнано лише особу, яка діючи таємно або під фальшивими приводами, збирає або намагається зібрати інформацію в зоні бойових дій однієї з воюючих сторін з наміром передати таку інформацію супротивній стороні [1]. Це положення знайшло розвиток у Женевських конвенціях від 12.09.1949 р. та Додатковому протоколі (I) до них, які були ратифіковані Указом Президії Верховної

Ради Української РСР 18.08.1989 р. [2]. Як бачимо, шпигунська діяльність не зводиться лише до передачі або збирання з метою передачі відомостей, що становлять державну таємницю. Це можуть бути випадки збирання й *іншої інформації* для передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам. За цим аспектом розглянемо шпигунську діяльність суб'єктів, зазначених у ст.ст. 111 та 114 КК.

Громадянин України з метою спричинити шкоду інтересам нашої держави та за відповідної домовленості передає іноземній державі відомості, що становлять державну таємницю, а також надає іншу інформацію, що використовується або може бути використана для проведення підривної діяльності проти України. Діяння такої особи слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 111 КК. У такому випадку формами зрадницької діяльності будуть шпигунство та надання іноземній державі, іноземній організації та їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Якщо ж такі діяння будуть вчинені в умовах воєнного стану, то здійснене громадянином України слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 111 КК. При цьому поведінку, пов'язану з наданням іншої інформації, слід оцінювати як перехід на бік ворога. Актом обвинувачення, як і обвинувальним вироком, повинні охоплюватися дві форми зрадницьких діянь.

Більш складною для кваліфікації виглядає ситуація, коли подібні дії будуть вчинені іноземцем або особою без громадянства. У частині передачі іноземній державі відомостей, що становлять державну таємницю, діяння таких осіб кваліфікуються за ст. 114 КК. Правова оцінка надання цими особами іншої інформації можлива лише за межами приписів ст. 114 КК. Можна припустити, що іноземець за завданням розвідки іноземної держави зміг під виглядом громадянина України впровадитися в установу, що здійснює діяльність у сфері оборони України, та, маючи до такої діяльності доступ відповідно до покладених на нього службових обов'язків, передає іноземній розвідці відомості, що становлять державну таємницю, та інші відомості оборонного призначення. Діяльність такого суб'єкта з передачі інших відомостей слід кваліфікувати за ст. 330 КК за сукупністю зі злочином, передбаченим ст. 114 КК. Але оцінка більшості випадків, пов'язаних із передачею та збиранням з метою передачі такими суб'єктами іноземній державі іншої інформації, що буде використовуватися на шкоду інтересам України, наприклад, її обороноз-

датності, становитиме серйозну правову проблему. Розглядаючи випадки, пов'язані з передачею іноземній державі іншої службової інформації, І. В. Сервецький та С. В. Лебідь прямо зазначають, що така інформація залишилася «поза кримінально-правовим захистом» [3, с. 110]. Маючи на увазі саме таку ситуацію, деякі держави в нормах своїх КК, якими передбачена відповідальність за шпигунство, визнають предметом такої діяльності не тільки відомості, що становлять державну таємницю. Так, у ст. 130 КК Республіки Польща предметом шпигунства визнано «відомості, поширення яких може завдати шкоди Республіці Польща» [4, с. 69]. У ст. 119 КК Литовської республіки «Шпигунство» поруч з відомостями, що становлять державну таємницю Литовської Республіки, вказано також на «іншу інформацію, що представляє інтерес для розвідки іноземної держави» [5, с. 76]. Уявляється, що наведені підходи до визначення предмета шпигунства заслуговують на увагу та можуть бути рекомендовані законодавцю України до впровадження у чинний КК.

Поза увагою національного законодавця залишилося також питання щодо правової оцінки шпигунства, яке здійснює військовослужбовець іншої країни у період збройного конфлікту України з державою, яку він представляє. Загальним чином така оцінка викладена у Додатковому протоколі (I) до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., у п. 1 ст. 46 якого зазначено: «...будь – яка особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка потрапляє під владу супротивної сторони в той час, коли вона займається шпигунством, не має права на статус військовополоненого, і з нею можуть поводитися як зі шпигуном» [2]. Це загальне правило має уточнення у наступних пунктах протоколу на користь визнання таких військовослужбовців військовополоненими за наявності певних умов. Так, у п. 2 зазначено: «Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається зібрати інформацію на території, що контролюється супротивною стороною, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо, діючи таким чином, вона носить формений одяг своїх збройних сил» [2]. Наведене засвідчує важливість вивчення питань, пов'язаних із шпигунством, яке здійснюють військовослужбовці сторони збройного конфлікту, що набуває особливої актуальності в умовах, коли Україна веде безкомпромісну боротьбу з воєнною агресією, розв'язаною РФ [6, с. 58–59].

Список використаних джерел:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: Міжнародний документ від 18.10.1907. *Верховна Рада України*: оф. вебсайт. URL: http://zakon5/rada/gov/ua/laws/show/995_222
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977: Міжнародний документ від 08.06.1977. *Верховна Рада України*: оф. вебсайт. URL: http://zakon5/rada/gov/ua/laws/show/995_199
3. Сервецький І. В., Лебідь С. В. Шпигунство: поняття та склад злочину *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018, №2 (11). С. 103–115. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2018.11.161197>
4. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під редакцією В. Л. Менчинського; переклад на українську мову В. С. Станіч. К.: ОВК, 2022. 164 с.
5. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / переклад К. В. Менченя; під ред. О. В. Коротюк. К.: ОВК, 2021. 158 с.
6. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні: монографія / В. І. Борисов, О. О. Пащенко, Д. П. Євтеєва та ін.; за заг. ред. В. І. Борисова, О. О. Пащенко; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2024. 32 с.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ В ПРОБАЦІЇ

Ворожбит-Горбатюк Вікторія Вікторівна,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України
e-mail: gorbatykvv@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9166-3472>

У 2025 році відзначено десяту річницю практики пробації в Україні. Це – час поточного аналізу і оновлення методології, підходів та інструментарію пробаційного нагляду – альтернативного виду покарання, яке може бути передбачене за понад 100 статтями Кримінального кодексу України [1].

Розгляд європейських стандартів в пробації здійснено у межах виконання завдань фундаментального дослідження «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» (реєстраційний номер в УКРІНТЕІ 0124U005234) фахівцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Наголосимо тут на тому, що пробація за своєю сутністю є своєрідним міжгалузевим синтезом впливів на особу правопорушника. Це актуалізує єдність методології кримінології, кримінального права, соціальних, поведінкових, освітніх наук. У частині 1 Додатку 1 Рекомендації СМ/Рес(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації заявлено у самому визначенні: «Вона (*пробація*) включає широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до громадського життя, а також забезпечення безпеки суспільства» [2, с. 4]. Безпека суспільства реалізується низкою системних заходів і засобів запобігання злочинності, серед яких: процедури реінтеграції правопорушника в соціально прийнятне життя в громаді, корекційно-виховні заходи з метою виправлення, індивідуальна робота із суб'єктом пробації щодо запобігання вчиненню ним нових і повторних кримінальних правопорушень.

Вивчення досвіду реалізації пробаційного нагляду у Великій Британії, Іспанії, інших країн, до яких приділяється імплементаційна увага українськими фахівцями Державної установи «Центр пробації», засвідчує про те, що кримінологічний потенціал пробаційного нагляду в Україні потребує більшої конкретики і чіткого методологічного, змістового, методичного забезпечення.

У межах цієї публікації виокремимо напрями, за якими здійснюється науково-дослідна робота у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України:

1. Розроблення методологічного базису реалізацій індивідуального і диференційованого підходу використання пробаційного нагляду як виду покарання, доцільність доповнення методик оцінки ризиків, потреб правопорушника – суб'єкта пробації – скринінгом сильних сторін такої особи і її можливостей реінтеграції в конкретній громаді, розширення спектру відповідних програм психологічної допомоги і професійного навчання, формування життєвих компетентностей, підтримки родинних зв'язків і ресторативного правосуддя;

2. Розширення спектру і диверсифікація пробаційного нагляду, систематичний громадський моніторинг ефективності різних форм нагляду і пробаційних програм, у тому числі у постпенітенціарний період, пробаційний нагляд за запитом суб'єкта пробації – контекстно Рекомендації СМ/Рес(2010)1 [2], розширення програм і проєктів взаємодії Центру пробації із службами психічного здоров'я, наприклад, за Програмою медичних гарантій [3];

3. Формування національно обумовлених, культуровідповідних кейсів успішної соціальної адаптації суб'єктів пробації, на цій основі – піднесення суспільної оцінки і відповідальності за наслідки практик пробаційного нагляду фахівців пробації, волонтерів і членів громади, де проживає, здобуває освіту, працює суб'єкт пробації.

Запропонований перелік напрямів не є вичерпним. Однак виокремлені напрями є своєрідними дороговказами щодо структурування взаємодії фахівців із суб'єктом пробації для досягнення мети покарання, визначення орієнтирів професійної та загальної підготовки персоналу і волонтерів пробації, безперервного моніторингу прогресу цього виду покарання та розроблення відповідних механізмів ширшого залучення і посилення відповідальності громади, в якій проживає, соціалізується суб'єкт пробації.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Редакція від 01.02.2025, підстава – 4200-IX
2. Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації (Прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні заступників Міністрів). URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>
3. Наказ МОЗ України від 13.12.2023 №2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню». URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-13122023-2118-pro-organizaciju-nadannja-psihosocialnoi-dopomogi-naselennju>

РОЛЬ АДВОКАТА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕДОПУЩЕННЯ ВТОРИННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ ПОТЕРПІЛОГО

Гафич Олег Іванович,

доктор філософії, молодший науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою,

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

e-mail: hafych.oleh@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1550-5582>

У межах сучасної парадигми кримінального процесу дедалі більшої ваги набуває концепція забезпечення прав потерпілого не лише як суб'єкта процесу, а як особи, яка потребує особливого ставлення з боку держави. Одним із ключових викликів у цій площині є недопущення вторинної віктимізації, яка полягає у повторній травматизації потерпілого через недружні або формалізовані дії з боку представників органів досудового розслідування, суду, а іноді – і адвокатів інших учасників процесу.

Адвокат, який представляє інтереси потерпілого, постає у ролі гаранта, що забезпечує не лише реалізацію процесуальних прав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, але й створення умов, що унеможливають приниження гідності, стигматизацію чи психоемоційне виснаження особи.

Як зазначено у Рекомендації Rec (2006) 8 Комітету міністрів Ради Європи, «держави-члени повинні забезпечити ефективне визнання прав потерпілих, включаючи повагу до їх гідності, приватного життя та недопущення додаткових страждань» [1]. Тож, адвокат виконує функцію правозахисника у широкому сенсі – не лише юридичному, а й психологічному.

У своїй статті дослідниця М. І. Пашкова акцентує увагу на необхідності формування в адвокатів спеціальних компетенцій у сфері віктимології та етики спілкування з вразливими особами. Авторка підкреслює, що одним із головних чинників вторинної віктимізації є багаторазове заслуховування одних і тих самих свідчень без дотримання правил психологічної гігієни [2].

Цей підхід узгоджується з міжнародними стандартами Європейського Союзу, які рекомендують у випадках сексуального або домашнього

наси́льства проводити допити у присутності психолога та використовувати відеофіксацію першого допиту як допустимий доказ у суді [1].

Крім того, адвокат повинен контролювати поведінку сторони захисту, запобігаючи агресивному або навідному допиту потерпілого, що може спричинити додаткову психологічну травму. У разі порушення етичних норм адвокат має право подавати заперечення та клопотання про обмеження такого допиту.

Важливою складовою діяльності адвоката є роз'яснення потерпілому його процесуальних прав та забезпечення доступу до психологічної підтримки. Це особливо актуально для вразливих категорій потерпілих, таких як діти, особи з інвалідністю або жертви торгівлі людьми. У таких випадках адвокат повинен наполягати на участі фахівців-психологів та мінімізації контактів потерпілого з іншими сторонами процесу.

Говорячи про потерпілих малолітніх осіб, то в рішенні ЄСПЛ у справі В. С. проти Польщі (№ 21508/02) [3], Суд запропонував можливі способи перевірки надійності молодої дитини-жертви і вказав, що це може бути зроблено менш інвазивним шляхом, ніж прямий допит. Можуть застосовуватися кілька складних методів, наприклад, допит дитини у присутності психолога із записом питань захистом або в студії, дозволяючи позивачу або його адвокату бути присутнім на такому допиті за допомогою відеозв'язку або одностороннього дзеркала. Що дозволяє знизити рівень емоційної напруги та уникнути повторної травматизації.

Наразі, дедалі більше використовується сучасний метод допиту дитини такий як «Зелена кімната». Метою є отримання достовірних показань дитини під час проведення її допиту/опитування в умовах мінімізації та недопущення повторної травматизації психіки дитини. Робота за методикою «Зелена кімната» можлива з дитиною будь-якого процесуального статусу, у тому числі під час досудового розслідування чи допиту у порядку ст. 225 КПК, та судового розгляду під час безпосереднього допиту дитини в суді. Однак, важливими умовами є проведення допиту/опитування дитини із дотриманням «формули» ефективної взаємодії з дитиною: безпечне місце + безпечний дорослий = дитина у безпеці [4].

У рекомендаціях Консультативної місії Європейського Союзу (КМЄС) [5] в Україні щодо вдосконалення положень Кримінального процесуального кодексу України окремо звертається увага на необхідність виокремлення категорії вразливих потерпілих як таких, що мають підвищений

ризик стати жертвами вторинної або повторної віктимізації. Відповідно до запропонованих змін, до таких потерпілих можуть належати виключно фізичні особи. До категорії вразливих, зокрема, пропонується віднести малолітніх і неповнолітніх осіб, осіб з інвалідністю, жертв торгівлі людьми, потерпілих від сексуальних злочинів або насильства, за умови, що в конкретній ситуації наявні обставини, що збільшують ймовірність повторної травматизації. Такими факторами можуть бути: вік, стать, етнічне походження, національність, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, стан здоров'я, рівень психічної зрілості, обмеження у самовираженні, складні життєві обставини або наявність залежності – правової, економічної чи емоційної – від особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, або ж від її близького родича, особливо якщо внаслідок злочину настала смерть.

Як у рекомендаціях Ради Європи, так і в наукових розвідках українських правників наголошується, що вторинна віктимізація часто є наслідком формального підходу до справи, а не прямого порушення закону. Відтак, адвокат повинен виступати не лише як правознавець, а як емпатійний посередник між системою правосуддя та людиною, яка постраждала .

Не менш актуальним аспектом є захист потерпілих і свідків воєнних злочинів. Серед основних проблем, пов'язаних із сексуальним насильством, особливо в умовах війни, вирізняються: висока латентність таких злочинів, недовіра жертв до системи правосуддя, страх розголошення, повторна віктимізація внаслідок численних допитів та психологічна травматизація.

Суддя Верховного Суду Наталія Антонюк окреслила ключові виклики для правозастосування у справах про сексуальне насильство, вчинене як воєнний злочин [6]. Один із них – правова кваліфікація: чи слід такі дії оцінювати як злочин проти статевої свободи (ст. 152 КК України), чи як порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України). Хоча згвалтування прямо не згадується в статті 438, міжнародна практика (Женевські конвенції, Римський статут) свідчить про його кваліфікацію як воєнного злочину.

У процесуальному аспекті проблемними залишаються численні допити, обмеженість у збиранні доказів, зокрема через виїзд потерпілих за кордон або спливи часу. Необхідно забезпечити ширше використання цифрових доказів та матеріалів, зібраних міжнародними структурами,

аби зменшити навантаження на потерпілих та уникнути їх повторної травматизації.

На основі вищевикладеного, можна зробити висновок, що адвокат у кримінальному процесі виконує багатовекторну роль – від юридичного захисту до психологічної підтримки потерпілого. Його діяльність має відповідати принципам чутливого правосуддя, орієнтованого на гідність, безпеку та повагу до особистості. Формування таких підходів можливе лише за умови належної професійної підготовки, впровадження віктимологічних стандартів та системної міждисциплінарної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи Rec(2006)8 державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів URL : <https://rm.coe.int/16805d7c54>.
2. Пашкова М. І. Правові засади діяльності адвоката як представника потерпілого у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. Т. 8, №2. С. 364–373. URL : https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/ЮЧНАВС_2018_Том%208, №2_364-373.pdf.
3. Гловюк І. Використання показань дитини у судовому кримінальному провадженні. *Центр громадянських свобод*. 2023. URL : <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/vikoristannia-pokazan-ditini-u-sudovomu-kriminalnomu-provazheni-irina-gloviuk>.
4. Green Room Methodology for Judges. Методологія «Зеленої кімнати» для суддів / ЮНІСЕФ в Україні. 2022. 24 с. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/media/16966/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Judges.pdf>.
5. Why victims of crime suffer twice in Ukraine – EUAM Ukraine URL : <https://www.euam-ukraine.eu/news/why-victims-of-crime-suffer-twice-in-ukraine>.
6. Антонюк Н. Судова практика щодо кваліфікації згвалтувань як воєнних злочинів та процесуальні виклики захисту потерпілих. *Верховний Суд України*. 2023. URL : <https://supreme.court.gov.ua>.

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН НА ТЛІ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ. ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ЄС ТА США

Гнедик Євген Сергійович

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
email: ev.gnedik@gmail.com
ORCID 0000-0003-3005-3624

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року, та майбутня необхідність післявоєнної відбудови суспільства, викликало гостру потребу в реформуванні законодавства України у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин.

Законодавство України у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин виходить із принципу «нульової толерантності» по відношенню не тільки до осіб, які здійснюють їх незаконне розповсюдження, а й до тих, хто вживає наркотики [1]. Застосування лікарських засобів, що містять наркотичні засоби, до 2024 року також було вкрай обмеженим і допускалося переважно до осіб, які страждають на невиліковні захворювання і потребують паліативної допомоги [2].

У зв'язку з початком повномасштабного вторгнення, значна частина населення отримала серйозні психологічні травми, що вже призвело або може призвести в майбутньому до нервових розладів, у тому числі посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР).

Йдеться, насамперед, про військовослужбовців. За інформацією, наведеною в PLAN FOR IMPLEMENTATION UKRAINE FACILITY 2024–2027, розробленому Кабінетом Міністрів України в кооперації з Європейським Союзом, кількість мобілізованих до Збройних Сил України перевищить 1 млн. осіб [3]. Як свідчать результати наукових досліджень, від ПТСР страждає значна частина учасників бойових дій. За даними вчених США, ПТСР у США в той чи інший момент життя матимуть 7 зі 100 ветеранів [4], при цьому частота ПТСР збільшується серед осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях [5]. Дослідники також

відзначають, що ризик виникнення ПТСР є вищим серед пацієнтів з насильницькою травмою порівняно з тими, хто зазнав ненасильницької травми. [6].

Симптоматика посттравматичного стресового розладу може загострюватися під час переходу від військового до цивільного стану [7] і може мати довгостроковий вплив на психологічне здоров'я військовослужбовців та цивільних осіб[8].

Крім військовослужбовців, в Україні внаслідок війни психологічних травм зазнала й велика кількість цивільного населення, серед яких люди, які проживають на прифронтових територіях, які пережили окупацію, які постраждали від нанесення ракетних ударів і ударів безпілотників по всій території України та інші.

Сучасні досягнення у сфері медицини свідчать про ефективність використання під час лікування ПТСР наркотичних і психотропних речовин [9], в тому числі і ліків, створених на основі медичного канабісу [10].

Безперечно, питання застосування або незастосування тих чи інших психоактивних речовин під час лікування ПТСР і захворювань, пов'язаних із війною, є компетенцією медичних професіоналів. Водночас, завданням правового регулювання у цій сфері є, з одного боку, зробити доступним для використання з медичною метою необхідних для лікування наркотичних та психотропних засобів, з іншого – максимально мінімізувати їх незаконне розповсюдження та немедичне споживання.

До 2024 року в Україні, на відміну від Німеччини та інших країн ЄС, не використовувалися медикаменти, що містять канабіс. Як сам канабіс, так і смола канабісу, екстракти та настоянка канабісу законодавство України відносило до особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких заборонено[11], що означало заборону на використання цих речовин у медичних цілях на підставі закону «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»[1].

Повномасштабна війна проти України різко актуалізувала необхідність зміни цієї ситуації. 21 грудня 2023 року було ухвалено закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду конопель (*Cannabis*) для використання з навчальною метою, освітньої, наукової та науково-технічної діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин і лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування»

(далі – Закон «Про канабіс»). Цей закон було введено в дію 16 серпня 2024 року[12]. Ініціатором ухвалення цього закону був Кабінет Міністрів України, який, ґрунтуючись на результатах наукових досліджень[13], як основний аргумент на його користь вказував на необхідність використання канабісу під час надання медичної допомоги військовослужбовцям та іншим особам, які постраждали внаслідок війни.

Ухвалення цього закону зумовило необхідність суттєвого оновлення бази підзаконних нормативно-правових актів у сфері обігу конопель, процес якого дотепер не завершено, що не дає змоги суб'єктам підприємницької діяльності отримати необхідні дозвільні документи та розпочати її здійснення. Крім того, попередній аналіз Закону про канабіс свідчить про необхідність ґрунтовних наукових коментарів до його положень, а також розроблення наукових рекомендацій щодо застосування окремих норм і правил. Специфікою застосування Закону про канабіс є те, що з метою захисту інтересів українських виробників до 1 січня 2028 року встановлено нульову квоту на ввезення в Україну рослин канабісу, наркотичних засобів, психотропних речовин, вироблених (виготовлених) із рослин канабісу, крім їхнього ввезення з метою використання в науковій та науково-технічній діяльності, ввезення рослинної субстанції (AFI), а також насіння і садивного матеріалу конопель.

Оскільки, як засвідчило проведене автором пілотне дослідження, українські виробники не зможуть у короткі строки зареєструвати лікарські засоби із вмістом канабісу та розпочати їх виробництво, на першому етапі планується широке використання права суб'єктів аптечного бізнесу на виготовлення лікарських засобів в умовах аптеки за індивідуальними рецептами. У зв'язку з тим, що в Україні на даний час така діяльність аптек є вкрай незначною, а стосовно психоактивних речовин аптечне виготовлення взагалі не здійснювалося, то питання правового регулювання цієї діяльності та практики застосування відповідних норм є актуальними.

Під час розробки практики застосування в Україні Закону про канабіс, зокрема під час здійснення медичної допомоги постраждалим унаслідок війни, слід врахувати досвід Німеччини, в якій канабіс використовують у медичних цілях із 2017 року, а контроль за його обігом покладено на Агентство з канабісу при Федеральному інституті лікарських засобів і медичних виробів (BfArM)[14]. Слід також вивчити закони і практики держав Східної Європи (Польщі, Чехії, Латвії), які під час

розв'язання питань правового регулювання в цій сфері враховують специфіку транзитивності економік.

Реформування законодавства України у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин нині також має включати реформування правової політики щодо осіб, які вживають наркотики з немедичною метою. На жаль, війна в Україні значно збільшила кількість таких осіб. Проведені автором тез неформальні інтерв'ю з медичними спеціалістами, які надають в Україні медичну допомогу в безпосередній близькості від зони бойових дій, показують високий рівень поширеності немедичного вживання учасниками бойових дій наркотичних засобів і психотропних речовин.

Список використаних джерел:

1. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори. Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/60/95%D0%B2%D1%80?lang=uk#Text>
2. Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.06.2020 № 1308. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-20#Text>.
3. ECONOMIC SUPPORT PROGRAM. PLAN FOR IMPLEMENTATION UKRAINE FACILITY 2024–2027. URL : <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/en>.
4. U. S. Department of Veterans Affairs. PTSD: National Center for PTSD. URL : https://www.ptsd.va.gov/understand/common/common_veterans.asp#:~:text=At%20some%20point%20in%20their,of%20100,%20or%206%25.
5. Kang, H. K., Natelson, B. H., Mahan, C. M., Lee, K. Y., & Murphy, F. M. (2003). Post-traumatic stress disorder and chronic fatigue syndrome-like illness among Gulf War veterans: a population-based survey of 30,000 veterans. *American journal of epidemiology*, 157(2), 141–148. URL : <https://doi.org/10.1093/aje/kwfl87>.
6. Cusack, S. E., Ridings, L. E., Davidson, T. M., Espeleta, H. C., Wilson, D. A., & Ruggiero, K. J. (2024). Social support in relation to posttraumatic stress disorder symptoms among patients with violent versus nonviolent injury. *Psychological trauma : theory, research, practice and policy*, 16(3), 504–512. URL : <https://doi.org/10.1037/tra0001509>
7. Copeland, L. A., Finley, E. P., Rubin, M. L., Perkins, D. F., & Vogt, D. S. (2023). Emergence of probable PTSD among U. S. veterans over the military-

- to-civilian transition. *Psychological trauma : theory, research, practice and policy*, 15(4), 697–704. URL : <https://doi.org/10.1037/tra0001329>
8. Van der Wal, S. J., Vermetten, E., & Elbert, G. (2020). Long-term development of post-traumatic stress symptoms and associated risk factors in military service members deployed to Afghanistan: Results from the PRISMO 10-year follow-up. *European psychiatry : the journal of the Association of European Psychiatrists*, 64 (1), e10. URL : <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2020.113>
 9. Burbach, L., Brémault-Phillips, S., Nijdam, M. J., McFarlane, A., & Vermetten, E. (2024). Treatment of Posttraumatic Stress Disorder: A State-of-the-art Review. *Current neuropharmacology*, 22(4), 557–635. URL : <https://doi.org/10.2174/1570159X21666230428091433>.
 10. Nacasch, N., Avni, C., & Toren, P. (2023). Medical cannabis for treatment-resistant combat PTSD. *Frontiers in psychiatry*, 13, 1014630. URL : <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.1014630>.
 11. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>.
 12. Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування. Закон України від 21.12.2023 № 3528-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/3528-20?lang=uk#Text>.
 13. Усенко В. О., Косяченко К. Л. Сучасний стан використання сполук канабісу в світовій медичній практиці. URL : <https://hta.ua/dijalnist/analitika/suchasnij-stan-vikoristannja-spoluk-kanabisu-v-svitovij-medichnij-praktici.html>.
 14. Federal Institute for Drugs and Medical Devices (BfArM). URL : https://www.bfarm.de/EN/Home/_node.html.

ЩОДО ОСНОВНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ ПОСАДОВОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ (ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111¹ КК УКРАЇНИ)¹

Євтеєва Дарина Петрівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
e-mail: evteeva.dar@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0593-1632>

На початку повномасштабного вторгнення Кримінальний кодекс (далі – КК) України було доповнено ст. 111¹ «Колабораційна діяльність» [1]. У частинах 2, 5 та 7 цієї статті встановлено відповідальність зокрема за дії, що являють собою так звані «посадовий колабораціонізм». Він виражається в добровільному працевлаштуванні у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, в таких формах:

- зайняття посад, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч. 2), – умовно позначимо такі дії як «загальний посадовий колабораціонізм»;
- зайняття посад, пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (шляхом призначення на відповідні посади) (ч. 5), – умовно позначимо це «колабораціонізмом службових осіб»;
- обранні до незаконних органів влади (ч. 5), – умовно позначимо такі дії як «вибірний колабораціонізм»;
- зайняття посад у незаконних судових або правоохоронних органах (ч. 7), – умовно позначимо це «правоохоронним колабораціонізмом».

Важливими ознаками, що мають бути встановлені при кваліфікації діянь, що становлять посадовий колабораціонізм, є:

¹ Примітка. Зазначена публікація підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

- органи, в яких особа обіймає посаду: незаконні органи влади, у т. ч. окупаційна адміністрація держави-агресора; а за ч. 7 – незаконні судові та правоохоронні органи;
- спосіб зайняття посади (зайняття шляхом призначення або обрання на посаду);
- місце створення таких органів – тимчасово окупована територія;
- добровільність обіймання / призначення на такі посади;
- суб'єкт правопорушення: громадянин України, який обіймає / обирається на певну посаду;
- характер функцій за відповідною посадою (не пов'язані із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій або пов'язані з ними).

Основними проблемами при розумінні, тлумаченні та застосуванні норм, що встановлюють відповідальність за посадовий колабораціонізм, вбачаються такі.

1. *Розуміння поняття «незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій території»*, зокрема, установлення того, що місце роботи особи має статус саме незаконного органу влади, а не наприклад, підприємства, іншої установи чи організації. Якщо кваліфікація відбувається за ч. 7 ст. 111¹ КК, то такою проблемою може бути визначення наявності в органі статусу судового або правоохоронного.

2. *Визначення посадових обов'язків особи (в юридичному та фактичному аспектах)*, які виконувала особа, а саме наявності або відсутності в особи організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків.

3. *Проблема надмірної криміналізації*.

При конструюванні розглядуваних норм законодавцем було застосовано неодноманітний підхід щодо диференціації відповідальності за прояви посадового колабораціонізму залежно від місця роботи, способу зайняття посади та характеру посадових обов'язків особи. Зокрема, у ч. 2 та ч. 5 ст. 111¹ КК законодавець використав прийом дихотомії, віднісши до кримінально каранної поведінки зайняття будь-якої посади в незаконних органах влади й водночас диференціювавши суворість відповідальності за ознакою відсутності (ч. 2) або наявності (ч. 5) в особи організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків. Поряд із цим у ч. 5 одночасно закріплена відповідальність за зайняття особою виборної посади незалежно від виконуваних на ній обов'язків. У свою

чергу, ч. 7 ст. 111¹ КК сконструйована таким чином, що криміналізація діяння прив'язується до місця роботи особи – судових або правоохоронних органів – безвідносно до виду обов'язків за обійманою нею посадою. Саме за ознакою працевлаштування особи в цих органах законодавець визначив найбільш сувору відповідальність (позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої).

Разом із тим проблема норм за ч. 2 (загальний посадовий колабораціонізм) та ч. 7 (правоохоронний колабораціонізм) полягає в тому, що під ознаки передбачених ними правопорушень *de lege lata* підпадає обіймання будь-яких посад у незаконних органах, зокрема й таких, що передбачають виконання лише технічних функцій (прибиральники, секретарі, водії, охоронці та ін.). При цьому діяльність на таких посадах не становить того ступеня суспільної небезпеки, що міг би заподіяти істотну шкоду основам національної безпеки як об'єкту колабораційної діяльності. Таким чином, надмірна криміналізація виступає однією з ключових проблем застосування розглядуваних норм. У контексті застосування ч. 7 такий стан речей обумовив пропозиції науковців або щодо звуженого тлумачення цієї норми через кваліфікацію обіймання посад в судових або правоохоронних органах, не пов'язаних із організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями, за ч. 2 ст. 111¹ КК [2; 3, с. 435; 4, с. 149], або ж визнання такого діяння малозначним [5, с. 357].

4. *Установлення факту призначення або обрання на відповідну посаду та момент закінчення кримінального правопорушення.* Ця проблема обумовлюється тим, що на такий момент можуть претендувати:

– при призначенні на певні посади – момент винесення наказу про призначення особи / укладення трудового договору / початок безпосереднього виконання особою відповідних обов'язків;

– при обранні на певні посади – момент обрання на посаду / момент затвердження на відповідній посаді / момент початку безпосереднього виконання особою відповідних обов'язків.

Окрім того, можуть виникати дискусії при кваліфікації дій осіб, які були обрані / призначені на відповідні посади, але до роботи фактично не приступили.

5. *Співвідношення та розмежування посадового колабораціонізму з іншими складами кримінальних правопорушень, зокрема, з іншими*

формами колабораційної діяльності, із державною зрадою (ст. 111 КК), із пособництвом державі-агресору (ст. 111² КК).

Значені та інші проблеми уже піддавалися аналізу в науковій літературі, разом із тим розвиток практики застосування розглянутих норм обумовлює необхідність подальшого їх дослідження, що надасть змогу напрацювати пропозиції для вирішення актуальних практичних питань, а також для вдосконалення кримінального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>.
2. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. Аналіз статті про колабораційну із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. *Центр політико-правових реформ*: офіц. вебсайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-koдексу/>.
3. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій : монографія / М. А. Рубашенко, І. В. Яковюк, Н. В. Шульженко, О. В. Зайцев, С. О. Харитонов ; за наук. ред. М. А. Рубашенка ; Нац. фонд дослідж. України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. С. 312 (Рубашенко М. А., Шульженко Н. В. Економічне (господарське колаборантство) (підрозд. 5 розд. II). URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20314>
4. Медицький І. Б. Суб'єкт колабораційної діяльності (теоретико-прикладний аналіз). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101) С. 141–152. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1994813>
5. Письменський Є. О., Мовчан Р. О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 356–360. URL: http://lsej.org.ua/6_2022/79.pdf.

ОСОБЛИВА ЖОРСТОКІСТЬ ЯК ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Житний Олександр Олександрович,

д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного університету імені

В. Н. Каразіна

e-mail: alexzprof@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0795-626X

Бадюков Юрій Вячеславович,

к.ю.н., суддя Харківського окружного адміністративного суду

e-mail: yuri010874@gmail.com

1. Війна є найбільш агресивною масовою практикою людства. Логіка її ведення априорі вимагає від учасників війни вчиняти умисне насильство проти комбатантів, які репрезентують сторону супротивника. Тому поведінці суб'єктів, які беруть участь у війні, під час ведення воєнних операцій, а тим більше бойових дій, іманентно притаманні знижений рівень гуманності та навіть жорстокість, адже однією з головних цілей воюючого є нанесення максимального ураження супротивникові, включаючи позбавлення його життя, заподіяння тілесних ушкоджень, захоплення в полон, знищення або пошкодження його військового майна, озброєння тощо. Водночас, згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, комбатанту не ставляться у провину ані такі дії, ані їхні наслідки (заподіяння шкоди ворогові є його обов'язком, належне виконання якого вимагається й заохочується державою, на боці якої він воює). Втім, правомірність і допустимість жорстокості дій таких осіб має певні межі, визначені (хоча, слід визнати, й недостатньо чітко) джерелами міжнародного гуманітарного права (перш за все, але не виключно, – кейсом Женевських конвенцій 1949 року), джерелами міжнародного кримінального права (перш за все, але не виключно, – Римським статутом міжнародного кримінального суду), які (а також створені на їх основі норми національного права) розмежовують ординарну жорстокість під час ведення війни від надмірної, невинуватаної, особливої жорстокості, за якої може поставати питання про порушення законів та звичаїв війни

(які забороняють, серед іншого, атакувати чи бомбардувати незахищені міста, селища й житла, грабувати та мародерити, вимагають, що комбатанти повинні воювати з комбатантами, насильство, вбивство і навіть «зайва чи надмірна» шкода цивільному населенню заборонені, як заборонена й надмірна жорстокість щодо військовополонених ворогів)[1].

2. Особлива жорстокість є криміноутворюючою ознакою поганого поводження з військовополоненими (ст. 434 Кримінального кодексу (далі – КК) України[2]). Сучасні дослідники кримінального насильства виділяють низку її типових проявів. Так, О. Храмцов вказує на такі: «1) імпульсивна жорстокість (викликана реакцією суб'єкту на ситуацію і викликана емоційною нестриманістю); 2) інструментальна жорстокість (використовується для досягнення певної кримінально протиправної мети); 3) «вимушена» жорстокість (виступає результатом погроз та вимог з боку лідера злочинної групи); 4) жорстокість як результат групової солідарності (реалізується бажання особи зберегти чи підвищити авторитет в групі; виступає різновидом «інструментальної» жорстокості); 5) жорстокість як основний мотив злочинного діяння (в ній знаходять свій прояв особистісні якості особи (агресивність, садизм, зневажання інших осіб, егоїзм тощо)» [3, с. 174–175]. Згідно із роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, наданим в п. 8 постанови «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» № 2 від 07.02.2003 р. умисне вбивство визнається вчиненням з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України), якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також, якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [4, с. 91].

3. При вчиненні насильницьких дій щодо військовополоненого особлива жорстокість може отримати будь-який із зазначених проявів. Водночас, не можна повністю погодитись із думкою, що «жорстоке по-

водження» у ст. 438 КК України та «погане поводження» у ст. 434 КК України є по-різному сформульованими тотожними діяннями [5, с. 417–418]. Все ж воля законодавця полягає в тому, що кримінально протиправним у ст. 434 КК України визнане діяння «поводження», вчинене певним способом – «пов’язане з особливою жорстокістю». Погане поводження з військовополоненими без жорстокості, але за наявності інших криміноутворюючих ознак також може містити склад злочину.

4. Об’єктивні ознаки особливої жорстокості характеризуються фахівцями як наявність такого способу вчинення кримінального правопорушення, котрий спрямовано на заподіяння особливих фізичних та психічних страждань потерпілому [6, с. 163]. Так, С. О. Харитонов зазначає, що «жорстоке поводження з військовополоненими з боку військовослужбовця має прояв у вчиненні дій, які принижують гідність, спричиняють їм страждання й муки (приміром, позбавлення їжі, води, теплого одягу, примушування до непосильної роботи та ін.)» [7, с. 138]. Така позиція відповідає усталеному серед фахівців уявленню про особливу жорстокість як ознаку поганого поводження з військовополоненими. Із суб’єктивної сторони це означає, що винний свідомо, селективно обирає саме такий спосіб поводження з потерпілим.

5. Показником особливої жорстокості визнаються фізичні або психічні страждання потерпілого, які можуть бути виражені у виді болю, виснажливому фізичному нездужанні унаслідок голоду, спраги, охолодження тіла, психофізіологічні порушення, які виснажують нервову систему людини (унаслідок введення в організм психоактивних речовин, токсичних речовин і т.ін.). При цьому основний критерій оцінки страждань – темпоральний. Біль, виснаження, спрагу, голод, приниження й інші особливо негативні відчуття потерпілий відчуває більш чи менш значний час (хронічний біль, зокрема, в результаті систематичних побоїв, тривале фізичне нездужання унаслідок позбавлення їжі, тепла, сну, нормального кисневого режиму, можливості відправлення природних потреб, примушування до тривалого перебування серед нечистот, тривале нервово виснаження, багаторазове переживання гострого фізичного болю тощо). Це визначає й такі типові форми особливої жорстокості як мучення, мордування, катування [8, с. 125]. Зазначені ознаки особливої жорстокості можуть бути екстрапольовані й на інші випадки вчинення кримінальних правопорушень в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Комбатанти, найманці, добровольці. Хто це і яка між ними різниця? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62191991>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Храмцов О. М. Особлива жорстокість як ознака складу кримінального правопорушення (теоретичний та практичний аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Випуск 38. С. 169–177.
4. Правові позиції Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування законодавства у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житний. Харків: Одиссей, 2013. 448 с.
5. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2013. 712 с.
6. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства: монографія. Харків: НікаНова, 2015. 472 с.
7. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. 328 с.
8. Бадюков Ю. В. Кримінально-правова характеристика поганого поведіння з військовополоненими (ст. 434 Кримінального кодексу України). Дис. ... к. ю. н. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2019. 224 с.

ПОНЯТТЯ КРИМІНОГЕННИХ РИЗИКІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ ПРАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ¹

Калініна Аліна Владиславівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

e-mail: alina.kalinina@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8015-0807>

1. Категорія ризику є властивою для термінологічного апарату різних галузей науки. Головним чином її пов'язують із економічними, технічними, юридичними науками, акцентуючи увагу на тому, що кожні з них наповнюють зміст цієї категорії своїми особливостями та визначають специфічні для них види ризику. Щодо сутності ризику як такого, то тут звернемося до його визначення в економічній літературі, де зазначається, що ризик у своїй першооснові є невизначеністю [1, с. 22]. Саму ж невизначеність, яка породжує ризик, в певному умовно універсальному сенсі можна розуміти як ситуацію, коли відсутня інформація стосовно структури та можливих станів об'єкта і навколишнього оточення [1, с. 23].

2. Поняття «криміногенний ризик» також не є новим для кримінологічної науки України. Як правило, його зміст вчені пов'язують із детермінацією злочинності, часом наголошуючи, що: «Криміногенний ризик, причини злочинності та сама злочинність являють собою різнопорядкові явища об'єктивної дійсності, які взаємодіють між собою» [2, с. 173].

Криміногенний ризик можна визначити як характеристику об'єкту (явища, процесу, діяльності), що виражає невизначений характер пара-

¹ Примітка. Тези наукової доповіді підготовлено на виконання фундаментальної теми дослідження НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

метрів його існування у майбутньому (результат діяльності, наслідки перманентного процесу, явища тощо), які пов'язуються з науково обґрунтованим припущенням щодо імовірного настання небажаних наслідків у кримінологічній обстановці (ситуації), що, зокрема, може призводити до: інтенсифікації існуючих, появи нових факторів злочинності, ослаблення функцій системи протидії злочинності [3]. Отже, у детермінаційному ланцюзі злочинності криміногенним ризикам належить роль факторів, що сприяють виникненню її безпосередніх причин. Професор П. Л. Фріс до криміногенних ризиків відносить політичні, економічні, соціальні та біологічні явища, які породжують виникнення причин злочинності [2, с. 174].

3. Існування криміногенних ризиків є перманентним за будь-яких часів. Адже очевидним є факт, що у відповідь на зникнення одних суспільних процесів, трансформацію інших та виникнення нових, відбувається і адаптація злочинності. Зараз Україна знаходиться в складних умовах воєнного стану, перебуваючи у боротьбі із російською військовою агресією починаючи із 24 лютого 2022 року. Проте всі події мають своє логічне завершення. Відповідно до загальносвітового досвіду по закінченню як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів настає особливий період відновлення соціуму, що отримав назву транзитивного, або перехідного. Одним із елементів такого відновлення є транзитивне / перехідне правосуддя.

Роль перехідного правосуддя у складних процесах постконфліктного суспільства влучно визначив професор Ю. В. Орлов, акцентуючи увагу на тому, що: «Будучи за своїм визначенням кримінологічним проєктом загальносоціального значення, ... перехідне правосуддя має у своїх ключових вузлових елементах і деталях віднайти належне кримінологічне обґрунтування, пов'язане із визначенням характеру і ступеня соціальної ризикованості відповідних проєктних кроків або взагалі постконфліктної панорами, її найбільш виразно виявлених, а також прихованих, неочевидних «больових точок», з'ясування і антикриміногенного потенціалу складових перехідного правосуддя, способів його підвищення і реалізації» [4, с. 124].

Втілення цього концепту потребує різнопланових заходів, зміст яких залежить від того елемента перехідного правосуддя, який вони реалізують. Серед таких елементів:

1). Кримінальне переслідування (Criminal prosecution) винних у вчиненні воєнних злочинів і грубих порушень прав людини;

2). Відшкодування (виправлення) шкоди (Reparations) жертвам конфлікту за спричинену їм фізичну та психічну шкоду, відновлення порушених прав, надання їм медичної та психологічної допомоги, юридичних і соціальних послуг;

3). Встановлення істини (Truth-telling) як об'єктивна та неупереджена документальна реконструкція подій, розсекречення архівів і відновлення історичної правди;

4). Інституційні реформи (Institutional reforms), які можуть стати гарантією неповторення конфлікту: очищення органів влади (люстрація), реформа сектору безпеки, правоохоронних органів, судового сектору, секторів освіти та ЗМІ [5, с. 11].

Кожний із наведених елементів перехідного правосуддя реалізується шляхом низки складних за своїм рівнем організації та практичного втілення процедур. Багатоманітність напрямів, етапів виконання і очікуваних результатів від практичного втілення концепції перехідного правосуддя сприяють формуванню низки ризиків, у тому числі й криміногенного характеру. Професор Ю. В. Орлов підкреслює, що: «... криміногенні ризики реалізації перехідного правосуддя поєднуюватимуть у собі як деякі ординарні, довоєнної етіології фактори (і їх комплекси) злочинності, так і чинники двох якісно нових груп:

а) воєнно зумовлені чинники;

б) детермінанти, пов'язані з повоєнною стабілізаційною та відновною активністю, як в гуманітарній сфері, так і в політиці, економіці, житлово-комунальній сфері тощо» [6, с. 182].

Таким чином, криміногенні ризики, пов'язані із компонентами практики здійснення перехідного правосуддя в Україні, можна визначити як окремі характеристики елементів перехідного правосуддя, які відбивають невизначеність параметрів його реалізації у майбутньому та можуть бути пов'язані із виникненням безпосередніх причин кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Стешенко О. Д. Ризикологія : навч. посіб. Харків : УкрДУЗТ, 2019. 180 с.
2. Фріс П. Л. Криміногенні ризики і політика у сфері боротьби зі злочинністю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Юриспруденція. 2013. № 5. С. 173–176.

3. Шевчук Т. Криміногенний ризик. *Кримінологічний довідник*. URL : <https://visnikkau.webnode.com.ua/kriminologichnij-dovidnik/kriminologichna-terminologiya/k/> (дата звернення : 19.04.2025).
4. Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Кримінологічні засади перехідного правосуддя для України: зони криміногенних ризиків. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 124–132. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.13>.
5. Брунова-Калісецька І., Кисельова Т., Мартиненко О. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції: наук.-практ. вид. Київ, 2020. 60 с. URL : <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/DIALOGUE-in-the-Model-of-Transitional-Justice-study-2020.pdf>.
6. Орлов Ю. В. Повоєнний транзит України: матриця криміногенних ризиків перехідного правосуддя. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 180–231. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.13>.

ДЕФЕКТ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЯТРОГЕННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: АНАЛІЗ ПРИЧИН

Капустіна Марієтта Владиславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних
досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

e-mail: marietta-k@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1990-5259>

Оцінка якості медичної допомоги на всіх етапах її надання та як наслідок встановлення чи виключення відповідальності медичних працівників набувають особливого значення для юридичного трактування причини несприятливого результату. Саме наявність несприятливих наслідків надання медичної допомоги є підставами для звернення потерпілого (пацієнта) або його представників (родичів) з заявою (повідомленням) про вчинене кримінальне правопорушення (подію, яка відбулась) до органів правопорядку. Проблеми оцінки дефектів надання медичної допомоги, несприятливих наслідків, таких як шкода здоров'ю або взагалі летальний кінець, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями (без діями) медичного працівника та зазначеними наслідками продовжують залишатися одними із важливих та складних питань розслідування ятрогенних кримінальних правопорушень.

Механізм ятрогенних кримінальних правопорушень складається з наступних елементів: пацієнт – медичний працівник – дії останнього щодо здійснення лікувального процесу, реалізація, якого передбачає обов'язкове дотримання відповідних вимог (стандартів) та технологій (ресурсів) надання медичної допомоги в конкретних умовах, відхилення або неправильне застосування яких є причиною виникнення дефекту, котрий завдає шкоду здоров'ю пацієнта або призводить до летального наслідку.

В юридичній та медичній літературі на сьогодні існують різні класифікації дефектів медичної допомоги [1, с. 56; 2, с. 520–525]. При чому

деякі з них носять достатньо дискусійних характер. Підвищена увага до диференціації дефектів надання медичної допомоги (далі ДМД) пояснюється тим, що різні види ДМП призводять до різних наслідків (результатів), які не завжди є однаковими. Це означає що несприятливі наслідки, такі як шкода здоров'ю або взагалі летальний кінець залежать від сутності ДМД, причин його виникнення та місця припущення.

В цій науковій публікації нами проаналізовано та виокремлено дві групи причин ДМД:

перша – порушення стандартів надання медичної допомоги, які визначають впорядковану послідовність лікувально-діагностичних заходів, їх об'єм та характер, що відображають досягнення науки та практики у поєднанні з оцінкою ефективності медичної діяльності;

друга – порушення технологій надання медичної допомоги, тобто всіх ресурсів, які були використані для збереження здоров'я пацієнта, що включають в себе лікарські засоби, прилади, апарати, обладнання та медичні процедури.

До причин ДМД першої групи належать: невідповідність змісту проведеного діагностичного дослідження, лікування, реабілітації та здійснених медичних заходів вимогам певного стандарту; прийняття неаргументованого рішення щодо обсягу діагностичного обстеження показаного пацієнту, відповідності обраної тактики та методики лікування поставленому діагнозу; прийняття необґрунтованого рішення про час (строки) виконання запланованих медичних заходів; не з'ясування відповідності поставленої мети на первинному етапі лікування та фактично наданої медичної допомоги оптимальному для конкретних умов результату; необґрунтованість ризику надання медичної допомоги щодо спричинення шкоди здоров'ю або життю пацієнта; відсутність об'єктивних умов або обмеженість використання матеріально-технічних та кадрових ресурсів медичних закладів (лікарські препарати, обладнання, спеціалісти, транспортні засоби) при наданні допомоги пацієнту, відповідності процедури лікування сучасним досягненням в галузі медичних знань та технологій.

До причин ДМД другої групи належать: необґрунтованість призначення лікарського препарату та відсутність симптоматики щодо його застосування; невідповідність фармакологічної дії лікарського засобу фактично отриманому результату; невідповідність режиму дозування лікарського препарату ступеню тяжкості захворювання; неврахування

протипоказань та побічних ефектів застосування лікарського засобу; нездійснення перевірки на можливість сприйняття організмом пацієнта призначеного препарату (алергічних реакцій, анафілактичного шоку); недотримання правил техніки безпеки та стандартів при використанні виробів медичної техніки – приладів, апаратів, обладнання; не достатньо кваліфікаційний та професійний рівень персоналу, який працює з виробами медичної техніки; недотримання настанов експлуатаційних документів щодо медичної техніки, яка застосовувалася.

Отже, вважаємо, що виокремлення та дослідження причин виникнення дефектів медичної допомоги сприяє встановленню причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) медичного працівника, із несприятливими наслідками, у вигляді завдання шкоди здоров'ю пацієнта або його смерті.

Список використаних джерел:

1. Сенюта І. Я. Дефекти надання медичної допомоги: поняття і види. Медичне право. Вип. 1 (19). 2017. С. 55–66.
2. Медичне право: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М. В. Менджул. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с.

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ПЕРЕВІРКИ РІШЕНЬ, ПРИЙНЯТИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, У ПІДГОТОВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Клепка Дар'я Ігорівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старша наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

e-mail: kleпка.daria@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8423-4581>

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) закріплює вичерпний перелік рішень, слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Разом з тим, відповідно до ч. 2 ст. 303 КПК скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314–316 КПК. Своєю чергою, ч. 3 ст. 309 КПК закріплює, що проти ухвал, які не увійшли до переліку ч. 1, 2 ст. 309 КПК, може бути подане заперечення під час підготовчого провадження в суді.

Зауважимо, що в юридичній спільноті неодноразово висловлювались застереження щодо ефективності такого засобу захисту як подання скарг, заперечень у підготовчому провадженні. Зокрема з огляду на практику національних судів щодо відмови у відкритті провадження за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність через: відсутність повноважень на їх розгляд у підготовчому провадженні; неможливість досліджувати докази на цій стадії кримінального провадження тощо. У зв'язку з цим на наш погляд науковий інтерес становить аналіз практики Верховного Суду щодо окресленої проблематики.

Так, у постанові від 3 липня 2019 року зазначається, що положення частини 2 статті 303 КПК України не містять імперативної вимоги щодо обов'язкового розгляду по суті будь-яких скарг у підготовчому судовому засіданні, а лише вказують на можливість такого розгляду з урахуванням

завдань підготовчого провадження, повноважень суду та з дотриманням правил, передбачених статтями 314–318 КПК України (зокрема, на це вказує використане законодавцем формулювання «можуть бути предметом розгляду», а не «розглядаються» чи «підлягають розгляду», а також пряме відсилання до статей 314–316 КПК України).[1] В іншому рішенні від 21 листопада 2024 року вказується, що під час проведення підготовчого засідання норми чинного КПК України не надають суду повноважень до ухвалення вироку оцінювати рішення слідчого, прокурора, оскільки з'ясування таких обставин виходить за межі компетенції суду на стадії підготовчого судового засідання, а також те, що суд не наділений правом досліджувати докази, що стосуються цих рішень, тому, що такі обставини можуть бути досліджені судом під час судового розгляду. [2]

Тож з наведеного можна стверджувати про цілком послідовну практику Верховного Суду, щодо відсутності повноважень у суду першої інстанції розглядати скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого дізнавача, прокурора під час підготовчого провадження, попри законодавчі приписи ч. 2 ст. 303 КПК. Водночас простежується абсолютно протилежна позиція Верховного Суду щодо розгляду заперечень на ухвалі слідчого судді під час підготовчого провадження.

Зокрема у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 лютого 2023 року наголошується, що неприйняття до розгляду судом першої інстанції під час підготовчого судового засідання заперечень на ухвалу слідчого судді про скасування постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, що висловлені учасником кримінального провадження, та ненадання відповідей на доводи такого заперечення суперечать ч. 3 ст. 309 КПК. [3]

Окрім того, цікавим видається аргумент Верховного Суду щодо можливості дослідження доказів судом у підготовчому провадженні, поданих на підтвердження заперечення на ухвалу слідчого судді. Так, у рішенні від 10 квітня 2025 року зазначається, що ... ураховуючи те, що з огляду на практику Верховного Суду щодо права учасників провадження надавати суду першої інстанції відповідні документи на підтвердження свого клопотання про закриття кримінального провадження, колегія суддів зауважує, що сторони кримінального провадження також не позбавлені права на подання до суду відповідних матеріалів для підтвердження своєї позиції, викладеної в запереченнях, поданих у порядку ч. 3 ст. 309 КПК України. [4]

З наведеного вбачається певна непослідовність Верховного Суду щодо розв'язання питання можливості розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора у підготовчому провадженні та заперечень на ухвали слідчого судді, враховуючи однорідність повноважень суду першої інстанції при розгляді вказаних питань. Вважаємо, що така непослідовність має бути осунена, особливо з огляду на рішення Верховного Суду у якому зауважується, що відповідно до вимог кримінального процесуального закону, суди під час розгляду кримінальних проваджень не наділені повноваженнями оцінювати на предмет законності постановлені суддями (правоохоронними органами) рішення, а лише вправі надати оцінку щодо їх допустимості чи недопустимості як доказу в кримінальному провадженні. [5] Тож фактично унеможливується перевірка рішень слідчого, дізнавача, прокурора на предмет їх законності у судовому провадженні.

Список використаних джерел:

1. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 3 липня 2019 року у справі № 273/1053/17 <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82858171> (дата звернення: 17.04.2025).
2. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 листопада 2024 року справа № 180/647/22 URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/44546> (дата звернення: 17.04.2025).
3. Постанова Об'єднаної палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 лютого 2023 року справа № 932/8842/20 URL: <https://lpd.court.gov.ua/> (дата звернення: 17.04.2025).
4. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 квітня 2025 року справа № 175/1958/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126610192> (дата звернення: 17.04.2025).
5. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 лютого 2023 року справа № 683/1507/16-к <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/10821/document/44010> (дата звернення: 17.04.2025).

МЕТАМОРФОЗИ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД¹

Колодяжний Максим Геннадійович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук
України

e-mail: mkolodyazhny@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

Унікальність кримінологічної науки полягає, окрім іншого, в інтегративній властивості кримінологічного знання. Ця ознака проявляється у потужних міжсистемних зв'язках кримінології з іншими науками кримінально-правового циклу. Недарма кримінологію іноді називають «комплексною» наукою через те, що, з одного боку, вона залучає методи інших наук для вивчення явища кримінальної протиправності, а, з другого, – внаслідок використання іншими галузями знання кримінологічних напрацювань та результатів фундаментальних й прикладних кримінологічних досліджень.

Часто міжсистемні наукові інтеракції відбуваються саме при оцінці стану, тенденцій поширення та закономірностей відтворення злочинності. У цій науковій площині соціально значуща роль кримінологічних знань викристалізовується якнайповніше. Адже без обізнаності суспільства про стан злочинності натеper неможливо не лише уявити існуючі соціальні загрози від різних протиправних проявів або організувати діяльність органів кримінальної юстиції. Без уявлення про основні актуальні кількісно-якісні показники злочинності на сьогодні фактично складно прогнозувати її розвиток у майбутньому. Тому перебування суспільства у ситуації незнання про криміногенну ситуацію заважає як передбачення шляхів захисту конституційних прав і свобод громадян, так й потенційних напрямів сталого соціального розвитку.

¹ Примітка. Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

Для того, щоб здійснити будь-які прогнози злочинності, навіть у короткостроковій перспективі, необхідно, як мінімум, оцінити її стан на теперішній час та виділити ті кримінальні правопорушення, що набули найбільшого поширення. Наведемо відповідну інформацію у табл. 1.

Таблиця 1

Дані Офісу Генерального прокурора щодо стану злочинності в Україні у 2021–2024 рр. [1]

№ з/п	Рік Вид кримінального правопорушення	2021	2024	Збільшення динаміки
1	Загальна кількість правопорушень	321 443	492 479	+ 53,2%
2	Особливо тяжкі	12 108	118 057	9,8 разів
3	Тяжкі	111 955	214 014	1,9 разів
4	Учинені з використанням зброї та боєприпасів	720	17 059	27,3 разів
5	Проти основ національної безпеки	520	5 998	11,5 разів
6	Проти життя і здоров'я особи	33 637	80 054	2,4 рази
7	Проти громадської безпеки	6 487	8 789	1,4 рази
8	У сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	29 587	48 233	1,6 рази
9	У сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації	1 000	7 865	7,9 разів
10	Військові	3 037	93 900	30,9 разів
11	Проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку	253	30 151	119,2 разів
12	Умисне вбивство (ст. 115 КК)	3 191	52 197	16,4 разів
13	Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК)	10 597	17 601	1,7 рази

Наведені статистичні відомості демонструють збільшення рівня злочинності в Україні протягом 2021–2024 рр. у понад півтора рази. При цьому зростання спостерігається й за низкою криміногенних маркерів, які вказують на істотний вплив війни на українське суспільство. Це стосується військових кримінальних правопорушень, злочинів проти основ національної безпеки, кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи, кримінальних правопорушень, учинених з використанням зброї і боєприпасів, та багато ін. У цілому злочинність в Україні станом на 2024 р. зберегла свої тенденції, які встановлювались іншими кримінологами на початку війни у 2022 р. [2].

Що стосується кримінальних правопорушень проти власності (крадіжки, грабежі, розбої), то їх рівень у 2024 р. порівняно із довоєнним 2021 р. зменшився у середньому у 2–3 рази. Це можна пояснити об'єктивними та суб'єктивними обставинами. Зокрема, за оцінками демографів, якщо чисельність населення України на початок 2022 р. становила близько 42 млн осіб, то на липень 2024 р. – уже 35,8 млн осіб, у тому числі на територіях, на яких органи державної влади здійснюють свої повноваження у повному обсязі, – лише 31,1 млн. осіб [3]. Тобто за три роки війни Україна втратила чверть свого населення. Тому демографічний фактор є ключовим при поясненні скорочення рівня майнових кримінальних правопорушень. На кількісні показники останніх впливають також чинники організаційної етіології. Вони пов'язуються із залученням підрозділів Національної поліції до виконання не властивих їм задач у сфері оборони і безпеки: від несення служби у бойових підрозділах з відсічі російської агресії – до поліцейського супроводження мобілізаційних заходів. Звідси зниження під час війни рівня окремих правопорушень загальнокримінальної спрямованості має штучний характер і загалом не відбиває реальний стан високої криміногенності у державі.

З урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що зі злочинністю в Україні відбуваються справжні кримінологічні метаморфози. Вони зумовлені істотною трансформацією соціальної системи нашої держави, що вплинуло на зміну рівня, характеру, структури, динаміки, географії та соціальних наслідків явища кримінальної протиправності. Злочинність в Україні у 2025 р. можна назвати специфічним типом злочинності, характерної воєнному часу (воєнний тип злочинності).

Для стабілізації стану злочинності в Україні першочергового значення набуває запобіжний вплив на криміногенні об'єкти військового характеру. Вони зводяться до питання завершення війни як у суто військовий, так й у політико-дипломатичний спосіб. Припинення «гарячої» фази російсько-української війни спочатку шляхом перемир'я, а потім досягненням повного її завершення з підписанням відповідного мирного договору є наріжним каменем не лише суспільного розвитку, а й факту подальшого існування нашої держави, її тисячолітньої історії, української мови, культури і традицій Українського народу.

Обізнаність про головні тренди злочинності у нашій країні дають підстави для формулювання окремих суджень, що стосуються її майбутнього стану у найближчі 3–5 років. За умови завершення війни у 2025 р. або хоча б значного зменшення інтенсивності бойових дій прогнозується зменшення рівня військових кримінальних правопорушень, особливо що пов'язані із самовільним залишенням військової частини або місця служби (ст. 407 КК) й дезертирством (ст. 408 КК). Це стосується також злочинів проти основ національної безпеки й кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Перебування військовослужбовців тривалий час у специфічних несприятливих агресивних умовах травмує їх психіку. Тому з великою долею ймовірності на Україну чекає хвиля насильницької злочинності, хуліганських проявів, домашнього насильства з боку учасників бойових дій. Слабкоконтрольований обіг зброї, боєприпасів та вибухових речовин має зумовити збільшення кількості кримінальних правопорушень, у тому числі корисливої насильницької спрямованості, з їх використанням. Відносне затишшя у поширенні майнових кримінальних правопорушень має у повоєнний період змінитись на криміногенний «вибух» щодо їх істотного збільшення. Адже соціально-економічна ситуація в Україні має високі шанси для погіршення, рівень заробітних плат більшості українців не дозволяє задовольнити навіть їх вітальні потреби. Більше того, сотні тисяч демобілізованих військовослужбовців та десятків тисяч тих із них, які стали інвалідами, природньо втрачать існуючі зараз доходи. Тому варто прогнозувати збільшення рівня крадіжок, грабежів, розбоїв, угонів автотранспорту та деяких інших правопорушень.

Особливості несення військової служби під час війни пов'язуються із поширенням у лавах ЗС України явищ алкоголізму та наркоманії. Звідси після настання сталого миру можна прогнозувати збільшення рівня

кримінальних правопорушень, що вчинятимуться у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Крім цього, очевидним є збереження існуючих негативних тенденцій поширення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Виділення стратегічними партнерами у повоєнний період сотень мільярдів дол. США та відбудову України зумовлюватиме збільшення корупційних ризиків. Звідси має зрости рівень кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг.

Надані судження потребують їх подальшої верифікації із результатами більш поглиблених емпіричних та теоретичних кримінологічних розвідок проблеми стану злочинності в Україні під час війни та у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у січні-грудні 2021 р. і 2024 р. (Форма № 1) / Офіс Генерального прокурора. Київ, 2025. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 17.04.2025).
2. Шрамко С. С., Калініна А. В. Злочинність в Україні: яка вона є під час війни і якою може бути у післявоєнний час? *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2022. Вип. 44. С. 98–106. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-98.
3. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ» У СТАТТІ 112 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Куковинець Дар'я Олександрівна,

молодша наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

e-mail: daria_kukovinez@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8417-5873>

Стаття 112 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачає кримінальну відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча. Перелік таких осіб є законодавчо визначеним і вичерпним за своїм характером. При цьому, якщо коло потерпілих, які мають статус державного діяча, достатньо деталізоване (23 вказівки), то щодо «громадського діяча» ситуація діаметрально протилежна: диспозиція обмежується лише згадкою про керівника політичної партії. Тим самим фактично створюється ситуація неповної відповідності тексту норми її назві, що, зі свого боку, виконує функцію змістовного орієнтиру. З огляду на зазначене, видається доцільним дослідити природу поняття «громадський діяч» та навести бачення шляхів удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність у цьому напрямі.

Визначальним у дослідженні аналізованого поняття є з'ясування змісту означального слова «громадський». За своєю етимологічною суттю воно позначає того, хто виникає, відбувається в суспільстві або стосується чи пов'язаний з ним [1, с. 262], або ж окреслює все те, що пов'язано із суспільно корисною роботою (як-от, активіст, діяч, органи, активність, вплив, діяльність, сила, сектор тощо) [2]. Звідси випливає, що у найширшому розумінні «громадським діячем» є будь-яка особа, яка здійснює діяльність у кращих інтересах суспільства. При цьому така діяльність має бути активною за своїм характером (уявлення про що постає завдяки трактуванню іншої складової досліджуваного поняття – «діяч» [1, с. 306]). А, відтак, за такого бачення під означену категорію може підпадати досить широке коло осіб. Так, С. Г. Киренко, критикуючи чинний законодавчий підхід до окреслення у КК «громад-

ського діяча», запитується: яке місце у цій площині посідають керівники громадських організацій [3, с. 179], що також провадять саме «громадську» діяльність? Більше того, у загальному мовному вжитку означеним поняттям іменуються й різноманітні лідери громадської думки: відомі волонтери, журналісти, блогери тощо, які провадять суспільно значущу діяльність.

Особливої актуальності питання кримінально-правової охорони життя розширеного кола громадських діячів набуває в умовах триваючої збройної агресії РФ, коли роль та значення таких осіб для держави і суспільства суттєво зросли. На підтвердження цієї думки зазначимо, що станом на березень 2025 р. довіра українців до волонтерських організацій сягнула позначки у 80% (що відповідає четвертій позиції у рейтинговому списку після Збройних Сил України, Державної служби з надзвичайних ситуацій та добровольчих загонів) [4]. Це свідчить про вагомість впливу таких соціальних інституцій на суспільний розвиток. Крім того, соціальний капітал у виді численної аудиторії тих чи інших інфлюенсерів, блогерів, фактчекерів, незалежних комунікаторів використовується у політиці протидії російській дезінформації [5].

З огляду на зазначене, цілком логічним є твердження, що така категорія осіб фактично також виступає як специфічні «провідники» державної політики, який діють в інтересах усього українського суспільства. Тому закономірно постає питання: чи доцільно розширити сферу дії ст. 112 КК за їх рахунок?

Вважаємо, що відповідь на це питання є дискусійною. Основна складність полягає в тому, що посягаючи на життя означеної категорії потерпілих, правопорушник тим самими опосередковано завдає шкоду (чи спричиняє реальну загрозу її настанню) суспільним відносинам щодо забезпечення основ національної безпеки у політичній сфері. Однак, чи завжди через посягання на конкретного «лідера думок» порушується стан стабільного, нормального функціонування такої системи? Видається, що у деяких випадках установлення прямого причинного зв'язку між цими наслідками буде суттєво ускладнено або навіть унеможливлено. Більше того, включення до диспозиції ст. 112 КК вказівки на «керівників громадських організацій», «волонтерів», «журналістів», «блогерів» тощо закономірно породжує ще одну серйозну проблему: як визначити ступінь їх впливу на основи національної безпеки у політичній сфері? І, відповідно, – як провести межу між ними та тими особами, громадська ді-

яльність яких не досягає відповідного рівня значущості? Іншими словами: як відрізнити, умовно кажучи, впливового журналіста від невливового?

На перший погляд видається, що можливими варіантами вирішення цих проблем є два:

законодавчий – уведення до тексту норми ст. 112 КК визначальної ознаки названої групи потерпілих. Вище нами акцентувалася увага, що особи, включені до цієї категорії, «провадять суспільно значущу діяльність». Відповідно, саме критерій суспільної значущості міг би стати такою розмежувальною властивістю. Однак, заявляємо, що він є оптимальним лише на рівні теоретичної площини, адже у законодавчому полі неодмінно буде належним до оцінних формулювань, використання яких створює підґрунтя для правової невизначеності;

технічний – запровадження специфічного реєстру «громадських діячів». Однак, і таке рішення не є адекватним за своєю природою, адже фактично являє собою легітимізовану спробу селекції та форму політичного контролю чи цензури, що не є допустимим у демократичних суспільствах.

Таким чином, безумовно визнаючи суспільну потребу в посиленні кримінально-правової охорони значно ширшого кола громадських діячів, робимо висновок, що ст. 112 КК не має ставати інструментом для цього. Більш доцільним варіантом у цій площині є застосування загальних (ст. 115 КК) або спеціальних норм (наприклад, ст. 348¹ КК).

Альтернативним шляхом розв'язання проблеми невідповідності змісту норми ст. 112 її назві, є використання іншої, відмінної від законодавчо визначеної, термінології. З цього приводу слушним (і відправним за своєю суттю) є твердження, що діяльність керівників політичних партій, як представників потерпілих цієї категорії, носить радше політичний, аніж громадський характер [6, с. 63]. Як зауважує О. О. Кияшко, з огляду на специфіку діяльності таких осіб, доцільніше іменувати їх як «політичних діячів» [7, с. 199] (*курсив наш* – Д. К.). Однак, на нашу думку, і таке рішення не є беззаперечним. Запропонований дослідником термін вже використано в українському законодавстві зі встановленим змістом, що дещо відрізняється від вузького розуміння їх виключно як керівників політичних партій. Так, ще в 1998 р. на рівні Указу Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» за допомогою поняття «політичний діяч

(політик)» визначався правовий статус окремих керівних посад у сфері виконавчої влади (зокрема, членів уряду), який відмежовувався від статусу державного службовця, встановленого Законом України «Про державну службу». При цьому акцентувалася увага, що «політичний характер зазначеної посади зводиться не до факту обов'язкової належності особи, що обіймає дану посаду, до певної політичної партії. Це – можливий варіант ..., але не обов'язковий. Особливості статусу цієї посади виявляються у трьох ключових моментах: по-перше, в особливому порядку призначення на посаду; по-друге, в особливому порядку звільнення з посади; і, по-третє, в особливих рисах відповідальності, яка має ознаку публічної (тобто перед главою держави, парламентом, а також в певних формах – перед населенням) відповідальності за наслідки діяльності» [8]. Тобто із вище наведеного постає, що за певними характеристиками поняття «політичний діяч (політик)» у такому розумінні охоплює частково як осіб, належних до «державних діячів» (зокрема, в особі Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України з огляду на природу акту), так і «громадського діяча». Окрім того, доцільно навести і судження Н. О. Армаш, яка вказує про можливість поширення такого статусу, зокрема, і на Голову Національного банку України тощо [9]. А, відтак, однозначно погодитися із тим, що поняття «політичний діяч» є більш коректним для його відображення у назві ст. 112 КК замість поняття «громадський діяч», не видається можливим.

З огляду на наведене, вбачається, що наразі компромісним варіантом, спрямованим на усунення часткової невідповідності змісту норми ст. 112 КК її назві (і найменш ризикованим за своєю сутністю), є внесення уточнень до останньої шляхом її викладення таким чином: «Посягання на життя державного діяча чи *керівника політичної партії*» (*курсив наш – Д. К.*).

Таким чином, аналіз ст. 112 КК дозволяє констатувати, що коло «громадських діячів» як потерпілих від посягання на їх життя, визначено надто вузько, що не відповідає ані семантичному навантаженню поняття, ані суспільно-політичній дійсності. Водночас «сліпе» розширення норми за рахунок вказівки на різноманітних «лідерів думок», які займаються суспільно корисною (громадською) діяльністю, викличе ряд правозастосовних проблем, вирішення яких через застосування законодавчих або технічних способів не видається можливим. Альтернативне вирішення цієї проблеми, зокрема через заміну терміна «громадський діяч» на «по-

літичний діяч» також не розглядається нами як оптимальний варіант, оскільки за такого бачення коло «державних» та «громадських» діячів фактично частково співпадає. Найбільш компромісним заходом у такій ситуації вбачається внесення відповідних змін до назви статті. Такий крок є найменш ризикованим, адже не стосується змісту норми, однак, частково усуває проблему термінологічної неузгодженості (що, зі свого боку, не виключає подальші доктринальні розробки у цій площині).

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Громадський і громадянський. *Мова – ДНК нації*. URL: <https://surl.li/cmzuqi> (дата звернення: 15.04.2025).
3. Киренко С. Г. Проблеми термінологічного забезпечення боротьби зі злочинністю. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. №2. С. 177–181. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2017_2_30
4. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий – березень 2025 р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://surl.li/liefqy> (дата звернення: 15.04.2025).
5. Danchenkova O. Ukraine’s Hard-Won Approach to Strategic Communications and Counter-Disinformation: Lessons for Europe and Beyond | TechPolicy. Press. *Tech Policy Press*. URL: <https://surli.cc/cigjkz> (date of access: 15.04.2025).
6. Нагнічук О. І. Правова природа та поняття публічної особи : (на основі практики Верховного суду Сполучених Штатів Америки). *Наукові записки НаУКМА : Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 61–65. URI: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9876>
7. Кияшко О. О. Посягання на життя державного чи громадського діяча: кримінально-правові та компаративістські аспекти: дис. ... к.ю.н. / спец. 12.00.08. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. 271 с.
8. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. №810/98. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>
9. Армаш Н. О. Державний політичний діяч: поняття та ознаки. *Держава та регіони*. Сер. Право. 2010. Вип. 1. С. 116–119.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА СТАТТЕЮ 368 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Лапкін Андрій Васильович,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

e-mail: an.lapkin@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

Євтеєва Дарина Петрівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,

заступник директора з наукової роботи

Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

e-mail: evteeva.dar@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0593-1632>

Одним із важливих питань кримінально-правової кваліфікації діянь за ст. 368 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» є визначення суб'єкта цього кримінального правопорушення¹.

Суб'єктом кримінального правопорушення за ч. 1 – ч. 4 ст. 368 КК України є службова особа; при цьому за ч. 3 та ч. 4 таким суб'єктом у т. ч. може бути службова особа, яка займає відповідальне становище, а за ч. 4 – у т. ч. службова особа, яка займає особливо відповідальне становище.

Відповідно до пункту 1 примітки до ст. 364 КК України, службовими особами у статтях 364, 368, 368⁵, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-роз-

¹ Примітка. Виходячи з санкцій за кримінальне правопорушення за ст. 368 КК України та положень ст. 12 цієї статті, зазначене правопорушення є злочином.

порядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Для визначення певних ознак службової особи доцільно використати постанову Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. № 5 (у частині, що не суперечить чинному законодавству). Відповідно до положень її п. 1 до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості. Організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном [1].

Іще однією особливістю суб'єкта цього кримінального правопорушення є те, що службова особа повинна мати службове становище та / або владу, які уповноважують її на будь-які дії, за вчинення або невчинення яких надається неправомірна вигода. Це впливає з того, що відповідальність за ст. 368 КК України настає лише за умови, що прийняття пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду, її одержання або прохання щодо її надання для себе чи третьої особи здійснюється за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах надавача неправомірної вигоди чи третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

До таких дій належать як дії, які безпосередньо входять до кола службових повноважень (компетенції) службової особи, так і дії, для вчинення яких вона могла вжити заходів, використовуючи авторитет своєї посади, її значущість, впливовість [2, с. 590; 3]. Отже, в будь-якому випадку службова особа повинна мати таке службове становище або владу, які б дозволяли їй вчиняти відповідні дії. Це твердження справедливе і для випадків, коли неправомірна вигода пропонується, обіцяється,

надається за невчинення певних дій, оскільки у таких випадках передбачається, що службова особа може вчинити такі дії.

За відсутності такого службового становища та / або влади на вчинення будь-яких дій, за вчинення або невчинення яких пропонується, обіцяється або надається неправомірна вигода, відповідальність особи за вчинення цього кримінального правопорушення виключається.

Значене підтримується і в позиціях Верховного Суду. Зокрема, відповідно до п. 6 уже згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. №5, давання хабара полягає в передачі службовій особі майна, права на майно або вчиненні на її користь дій майнового характеру за виконання чи невиконання дії, яку та повинна була або могла виконати з використанням службового становища чи наданої їй влади.

В інших рішеннях, пов'язаних із застосуванням цієї статті, Верховний Суд також приділяє увагу з'ясуванню конкретних повноважень службової особи, а також наявності в неї необхідної влади.

Так, у постанові від 19.11.2019 у справі №332/2723/15-к Верховний Суд зазначив, що для з'ясування того, з використанням яких саме повноважень або можливостей, обумовлених займаною посадою, ОСОБА_6 і ОСОБА_7 вчинялись дії з метою одержання неправомірної вигоди, апеляційний суд мав би перевірити, чи в їх компетенції було складання протоколів про адміністративні правопорушення за вивіз будівельних відходів саме на полігон твердих побутових відходів ТОВ «1», а також видача дозвільних документів на вивіз сміття на вказаний полігон [4].

В іншій справі, перевіривши співвідношення повноважень за займаною посадою службової особи та фактично вчинених нею дій, Верховний Суд визнав правильним винесений судом I інстанції виправдувальний вирок за ч. 3 ст. 368 КК України. Цей вирок було винесено щодо заступника міського голови ОСОБА_6, який обвинувачувався в тому, що вимагав та отримав за посередництва ОСОБА_2 неправомірну вигоду в сумі 150000 грн від ОСОБА_3 за сприяння у перемозі останнього в торгах (аукціоні) з придбання нежитлової будівлі та споруд, що перебували на балансі відділу освіти міської ради. Верховний Суд відхилив касаційну скаргу прокурора, оскільки в обвинуваченого були відсутні службові повноваження щодо прийняття рішень про приватизацію майна комунальної власності, визначення способу його приватизації, його оціночної вартості, а також порядку проведення аукціону, визначення

його учасників та переможців. Такі повноваження відповідно до законодавства України має міська рада, а відповідне рішення приймається на сесії депутатами. Після ухвалення рішення міською радою про приватизацію певного об'єкта процедура підготовки документів для приватизації покладається на управління комунальної власності, яке укладає договір із ліцитатором. До службових повноважень ОСОБА_1 входило лише кураторство управлінням комунальної власності, яке діяло виключно на виконання рішень міської ради, не маючи самостійних владних повноважень для визначення об'єктів приватизації та способу здійснення такої приватизації [5].

Важливо підкреслити при цьому, що наявність у службової особи відповідних повноважень або необхідної влади на вчинення будь-яких дій, за які надається неправомірна вигода, має бути встановлена саме на момент закінчення цього кримінального правопорушення. У свою чергу, це кримінальне правопорушення вважається закінченим: при прийнятті пропозиції, обіцянки або проханні надати неправомірну вигоду – із моменту вчинення будь-якої із цих дій; при одержанні неправомірної вигоди – із моменту фактичного отримання службовою особою хоча б частини такої вигоди.

Тож службова особа, яка вчиняє відповідні діяння, повинна реально мати повноваження / владу на вчинення чи невчинення дій, за які їй пропонується, обіцяється або надається неправомірна вигода. В інших випадках, коли вона таких повноважень або влади не має та у зв'язку із цим не може вчинити / не вчиняти відповідні дії з їх використанням, таку службову особу не можна вважати суб'єктом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України.

У зв'язку з цим в кожному конкретному випадку для встановлення того, чи відповідає особа ознакам суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, необхідно встановлювати її правовий статус, включаючи наявність відповідних повноважень або необхідної влади, з урахуванням трудового та інших галузей законодавства, які регламентують наділення особи відповідними повноваженнями або необхідною владою.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що суб'єктом вчинення злочину за ст. 368 КК України є службова особа, визначена у пунктах 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України, за ч. 3 та ч. 4 – також службова особа, яка займає відповідальне становище, визначена у п. 2 примітки

до ст. 368 КК України, а за ч. 4 – у т. ч. службова особа, яка займає особливо відповідальне становище, визначена у п. 3 примітки до ст. 368 КК України, яка на момент прийняття пропозиції, обіцянки або прохання надати неправомірну вигоду або на момент фактичного отримання хоча б частини такої вигоди мала службове становище та / або владу на вчинення будь-яких дій, за вчинення або невчинення яких пропонується, обіцяється або надається неправомірна вигода.

Список використаних джерел

1. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. у справі №5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.
2. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова, 6-те вид., перероб і допов. Харків : Право, 2020. С. 590;
3. Постанова Верховного Суду України від 12.12.2011 р. №5-26кc11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/20968423>.
4. Постанова Верховного Суду від 19.11.2019 р. у справі №332/2723/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85836389>.
5. Постанова Верховного Суду від 13.01.2021 р. у справі №243/1573/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94194571>.

БІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННІ: ІННОВАЦІЇ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Негребецький Владислав Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних досягнень
науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

email: vladislavnegrebetsky@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-6533>

У зв'язку з тенденціями загальної цифрової трансформації вельми актуальним стало питання забезпечення безпеки через застосування інноваційних автоматизованих систем відеоспостереження на основі біометричних технологій. Ці системи відіграють ключову роль у діяльності правоохоронних органів, сприяючи ефективному розслідуванню та попередженню злочинів. Завдяки високоточним біометричним даним та автоматизованому аналізу відеозаписів, правоохоронці можуть оперативно ідентифікувати підозрюваних, відстежувати їх переміщення та запобігати потенційним загрозам, що значно підвищує рівень громадської безпеки.

Відеоспостереження – це процес спостереження, що реалізується із застосуванням оптико-електронних пристроїв, призначених для візуального контролю та автоматичного аналізу [1, С.12]. Системи відеоспостереження розповсюджені й широко використовуються в різних сферах життя людини. Завдяки автоматизації та швидкості роботи, використання біометрії для розпізнавання особи, такі технології є дуже корисними в будь-якій галузі діяльності людини, де необхідно перевірити і підтвердити особу за її біометричними характеристиками. Це може бути безпека, оборона, міграційні процеси, банківська сфера та моніторинг, та ін. При цьому на цьому етапі розвитку технологій діапазон використання біометрії: як в правоохоронній діяльності взагалі, так і під час проведення окремих видів судових експертиз з метою розширення можливостей ідентифікаційних досліджень.

Позитивним для України є досвід провідних країн Європи у провадженні систем відеоспостереження в кримінальне провадження. Так, у Великобританії міністр внутрішніх справ неодноразово висловлювався на підтримку ініціативи щодо розгортання камер спостереження з функцією розпізнавання обличчя в центрах міст по всій країні [2]. Останнє було пов'язане з випробуваннями, які показали, що такі камери можуть виявити і допомогти поліцейським затримати злочинців набагато швидше, ніж це би відбулось без застосування таких технічних новацій. Крім Філіп, міністр внутрішніх справ Великобританії, висловив надію, що такі результати підтримають впровадження камер в Англії та Уельсі, і закликав інші поліцейські сили прийняти цю технологію. Столична поліція та поліція Південного Уельсу є єдиними силами, які використовують камери для розпізнавання обличчя у прямому ефірі. Обидва підрозділи почали регулярно використовувати нову технологію у 2023 році для пошуку людей, які розшукуються за «першочергові злочини», такі як згвалтування, насильницькі злочини, пограбування, крадіжки та злочини, пов'язані з наркотиками.

В Україні 2019 році в рамках проекту «Безпечне місто» комунальне підприємство «Інформатика» впроваджено новий аналітичний модуль відеоспостереження (Kyiv Smart Safe City) [3]. Особливим видом такого проекту є «Smart Safe City» – інформаційно-аналітична програма нового покоління, що здійснює розпізнавання потенційних небезпек, аналіз ситуації в реальному часі та передачу вже опрацьованих даних про виявлені загрози терористичного, кримінального, техногенного характеру у місцях масового перебування громадян, на об'єктах критичної інфраструктури, транспортних розв'язках, операторам екстрених служб для швидкого реагування на надзвичайні події. Унікальний модуль дозволяє шукати злочинців не тільки завдяки спеціалізованим камерам розпізнавання особи. Він фіксує зображення з будь-якої камери, установленної в рамках мережі й порівнює їх з наявною базою правопорушників. Якщо система виявляє подібність, оператор відразу одержує тривожний сигнал. Отже, правоохоронці зможуть швидше відслідковувати небезпечних злочинців. До складу нового аналітичного модуля розпізнавання осіб входить аналітична система й база даних, що полягає зі списку розшукуваних людей. В Україні проект Smart City активно використовується в містах: Київ, Харків, Львів, Дніпро, Вінниця, Маріуполь, Чернівці та ін.

Про ефективність впровадження системи «Smart Safe City» можна деякою мірою зробити висновки, проаналізувавши показники вуличної злочинності в Україні. Так, останніми роками, у період поступового запровадження проекту (протягом 2017–2019 рр.) рівень злочинів, що вчиняються на вулицях, різко знизився. Для порівняння: якщо у 2013 р. було обліковано 66 971 кримінальних правопорушення, вчинених на вулицях, у 2014 р. – 66 255, у 2015 р. – 61 718, у 2016 р. – 62 064, то у 2017 р. кількість таких правопорушень склала 45 707, у 2018 р. – 42 465, а у 2019 р. – 38 139 кримінальних правопорушень [4].

Указом Президента України від 11 травня 2023 року №273/2023 було схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [5]. З метою забезпечення національної та державної безпеки, підвищення загального рівня публічної безпеки і порядку у лютому 2024 року народними депутатами України було подано та зареєстровано проект Закону України «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки» (реєстр. № 11031) [6].

Авторами законопроекту пропонується врегулювати питання:

- створення та функціонування комплексних систем моніторингу стану безпеки як засобу, здатного істотно підвищити ефективність здійснення заходів із профілактики кримінальних та інших правопорушень;
- комплексного забезпечення безпеки населення, території та об'єктів, у тому числі тих, що належать до критичної інфраструктури держави;
- забезпечення єдиних правил інформаційного обміну на державно-регіональному та місцевому рівнях між суб'єктами єдиної системи відеомоніторингу стану публічної безпеки через єдиний інформаційний простір з урахуванням розмежування прав доступу до інформації тощо.

Як наслідок, очікується, що прийняття законопроекту позитивно впливатиме на:

- покращення стану публічної безпеки та порядку, забезпечення національної та державної безпеки;
- здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень, виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень та їх припинення;
- розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування покарання у виді

обмеження волі та у виді позбавлення волі, безвісти зниклих, зниклих безвісти за особливих обставин, та інших осіб у випадках, визначених законом;

– забезпечення безпеки дітей, учнів, студентів у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах; забезпечення збереження майна та інших об'єктів всіх форм власності;

– усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб в публічних місцях;

– здійснення інших заходів, передбачених законодавством.

Законопроектом передбачаються єдині функціональні та технічні вимоги до побудови та функціонування систем відеомоніторингу стану публічної безпеки центрального, регіонального та місцевого рівнів.

Цілком підтримуємо важливість проекту Закону України «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки». Створення комплексних систем моніторингу стану безпеки є надзвичайно важливим кроком у забезпеченні громадського порядку та захисту громадян. Впровадження таких систем дозволить значно підвищити ефективність заходів з профілактики кримінальних та інших правопорушень, сприяючи створенню більш безпечного середовища для всіх мешканців України. Завдяки сучасним технологіям відеомоніторингу, правоохоронні органи зможуть оперативне реагувати на потенційні загрози, запобігаючи їх розвитку та мінімізуючи ризики для суспільства.

Список використаних джерел:

1. Рувінська В. М., Девятков В. В. Відеоспостереження для систем безпеки: моделі, методи та запропоновані рішення. Інформатика та математичні методи в моделюванні. 2021. Том 11, № 4. С.331–342. URL: [http://immm.op.edu.ua/files/archive/n4_v11_2021/2021_4\(9\).pdf](http://immm.op.edu.ua/files/archive/n4_v11_2021/2021_4(9).pdf)
2. Live facial-recognition cameras catch 22 criminals in one day. December 22 2023. URL: <https://www.thetimes.com/uk/article/live-facial-recognition-cameras-catch-22-criminals-in-one-day-hgl5rhwc7?region=global>
3. У рамках проекту «Безпечне місто» запущено новий аналітичний модуль відеоспостереження, що прискорить пошук правопорушників. 2019. 15 лют. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_ramkakh_proektu_bezpechne_misto_zapuscheno_noviy_analitichniy_modul_videosposterezheniya_scho_priskorit_poshuk_pravoporushnikov/.

4. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. – Харків: Право, 2020. – С.191. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/09//моно_Стратегія-зменшення-можливостей.pdf.
5. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>.
6. Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки: проект Закону від 20.02.2024 р. № 11031. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43733>.

ЩОДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАДАННЯМ ДОПОМОГИ ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ ШЛЯХОМ ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРЕДАЧІ ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Нетеса Наталія Володимирівна

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
учений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

e-mail: ndi_vpz@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0567-4296>

Окупація частини території України, яка розпочалася у 2014 році, зумовила необхідність розробки потужного законодавчого підґрунтя для протидії взаємодії населення України, насамперед її громадян, з державою-агресором, в тому числі у господарській сфері. На той час переважна більшість фактів постачання матеріальних ресурсів «ворожій стороні» кваліфікувалися як форма державної зради за ст. 111 КК України або ж, ураховуючи визнання ЛНР та ДНР терористичними організаціями, розглядалися у контексті положень ст. 258–5 КК (фінансування тероризму). 19 червня 2014 р. КК України було доповнено ст. 110–2, яка передбачає кримінальну відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. При цьому здебільшого слідчою та судовою практикою в межах зазначених статей КК розглядалися факти, пов'язанні з фінансуванням незаконних збройних формувань та інших підрозділів псевдодержавних утворень, а саме факти переправлення грошових коштів та майна на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей з використанням фірм посередників (у тому числі фіктивних), зареєстрованих як на території України, так і на територіях інших держав (переважно рф), а також факти вчинення дій з боку працівників приватних підприємств, зареєстрованих на зазначених тимчасово окупованих територіях, спрямованих на виплату податків, зборів, інших відрахувань

на цих територіях. До речі, щодо останніх випадків судами так і не було вироблено одноманітної практики щодо кваліфікації таких дій суб'єктів господарювання, зокрема, за ознаками фінансування тероризму та сепаратизму.

Новий етап активізації боротьби з незаконною торгівлею з державою-агресором, фінансуванням та постачанням товарно-матеріальних цінностей на її бік розпочався вже після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 р., коли Верховною Радою України були прийнято низку законів, зокрема, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 р. №2108-IX [1], відповідно до якого КК України доповнено статтею 111–1 (колабораційна діяльність), а також Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 р. №2198-IX [2], згідно з яким КК України доповнено статтею 111–2 КК України (пособництво державі-агресору). Відтоді КК України поповнився новелами, відповідно до яких було криміналізовано дії щодо:

1) передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111–1 КК);

2) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4 ст. 111–1 КК);

3) добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (ст. 111–2 КК).

Зазначені законодавчі новели поставили перед теоретиками та практиками цілу низку питань, зумовлених бланкетним характером статей 111–1 та 111–2 КК, невизначеністю вживаних у їх диспозиціях термінів, зокрема, тих, що позначають предмет кримінальних правопору-

шень, та взагалі дуже широким їх змістом, що стирає межі між окремими видами кримінально караних діянь, а іноді й між кримінальними правопорушеннями та правомірними формами поведінки певних суб'єктів, а також актуалізує проблему узгодження приписів КК України з нормами міжнародного гуманітарного права.

Так, що стосується предмета кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111–1 КК, який визначений як «матеріальні ресурси» без будь-якого обмеження у вартісному вимірі, то таке формулювання дозволяє охопити ним як випадки передачі предметів та товарів, які дійсно містять у собі таку властивість, як здатність спричинити шкоду інтересам України (якщо йдеться, наприклад, про передачу транспортних засобів, приміщень для розміщення техніки та особового складу збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора, надання послуг з їх ремонту), так і випадки передачі суто побутових предметів (як-от: продуктів харчування, алкоголю, тютюнових виробів у незначній кількості та невеликої вартості) заради, наприклад, безперешкодного переміщення блокпостами на окупованих територіях як способу пристосування до умов життя в окупації. Здавалося б, очевидна малозначність таких діянь мала б враховуватися під час вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, але їх політичний характер, на жаль, призводить, як правило, до залишення поза увагою такої можливості, що має своїм негативним наслідком не лише «недотягування» таких діянь до ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення, а й масову стигматизацію населення окупованих територій як колаборантів.

Так само виникає питання й щодо обмеження у диспозиції ч. 4 ст. 111–1 КК кола адресатів отримання матеріальних ресурсів лише збройними та воєнізованими формуваннями, які створені на тимчасово окупованій території або ж належать державі-агресору, що знов-таки створює невинуватому дилему – або кваліфікувати випадки передачі тих самих матеріальних ресурсів за тих самих рівних умов, наприклад, представникам держави-агресора чи її окупаційної влади за більш тяжкою статтею 111–2 КК, або ж, за певних обставин, визнавати такі діяння не кримінально караними. Очевидно, що обидва шляхи вирішення проблеми є неприйнятними. Так само як і неприпустимою є кваліфікація за ч. 4 ст. 111–1 КК як менш тяжкого кримінального правопорушення аналогічних за змістом діянь, учинених за відсутності ознаки перебуван-

ня особи в умовах окупації, яка якраз і зумовлює можливість застосування більш м'якої норми.

Крім того, достатньо складним завданням є саме визначення матеріальних ресурсів та їх відмежування від інших активів, про які згадується у диспозиції ст. 111–2 КК. Тут важливого значення набуває врахування того факту, що ресурси – це завжди наявні запаси, тоді як активи – набагато ширше поняття, яким охоплюються, в тому числі, нематеріальні цінності, майнові та немайнові права, боргові вимоги тощо, які до того ж мають перебувати на балансовому обліку відповідного суб'єкта господарювання. Більше того, навряд чи виправданим можна визнати прирівнювання матеріальних ресурсів до предметів побутового вжитку, адже самі матеріальні ресурси є економічною категорією.

Щодо здійснення господарської діяльності у взаємодії з ворогом як форми колабораційної діяльності, передбаченої ч. 4 ст. 111–1 КК, то за нині чинної редакції зазначеної статті формально фактично будь-яка господарська діяльність на тимчасово окупованих територіях підпадає під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111–1 КК, адже в умовах окупації здійснення господарської діяльності неможливе без взаємодії з незаконними органами влади або ж органами влади держави-агресора. Ця взаємодія відбувається під час реєстрації суб'єкта господарювання, отримання ліцензій, сплати податків та інших обов'язкових платежів тощо. Ускладнюється ситуація й тим, що в ч. 4 аналізованої статті КК не міститься вказівки на місце провадження такої діяльності, а також на громадянина України як суб'єкта цього кримінального правопорушення, що дає підстави окремим фахівцям вважати, що колабораційна діяльність може здійснюватися поза межами окупованої території, а її суб'єктами можуть бути не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства [3; 4, с. 41]. Такий висновок, на наш погляд, суперечить соціально-правовій природі самої колабораційної діяльності, сутність якої полягає у співпраці з державою-агресором саме громадян країни, територія якої зазнала агресії та потрапила під окупацію. Як убачається, указана вада законодавчої техніки може бути цілком подолана, якщо виходити з того, що окремі ознаки складу кримінального правопорушення можуть не лише прямо зазначатися в законі, а й однозначно випливати з його змісту. До того ж КК містить достатньо інструментів для кримінального переслідування осіб за іншими статтями, які передбачають, зокрема, відповідальність за державну

зраду (коли суб'єктом є громадянин України) або пособництво державі-агресору (якщо кримінальне правопорушення вчинив іноземець чи особа без громадянства), звісно, за наявності ознак цих кримінальних правопорушень [5, с. 89, 93].

Водночас під час кримінально-правової оцінки здійснення господарської діяльності у взаємодії з ворогом слід враховувати те, що населення окупованих територій чи територій, де відбувається збройний конфлікт, потрапляє під безпосередній захист норм міжнародного гуманітарного права (зокрема, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни [6]), а це, у свою чергу, вимагає розробки в Україні правового механізму узгодження положень міжнародного гуманітарного права та національного законодавства. Так, низка форм взаємодії з державою-агресором у сфері господарської діяльності спрямована на забезпечення на окупованих територіях життєдіяльності цивільного населення, а саме, забезпечення функціонування житлово-комунальної сфери, проведення на цих територіях санітарно-епідеміологічних заходів, надання медичної допомоги цивільному населенню, забезпечення його продуктами харчування, одягом, ліками та ін. Вочевидь, що такі прояви взаємодії з державою-агресором слід визнавати вимушеними та соціально виправданими з огляду на потребу забезпечення життєдіяльності цивільного населення на таких територіях.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що вади законодавчого конструювання норм про кримінальну відповідальність за надання допомоги державі-агресору шляхом провадження господарської діяльності та передачі товарно-матеріальних цінностей до їх усунення самим законодавцем вимагають пошуку шляхів розв'язання наявних проблем на правозастосовному рівні, що передбачає застосування адекватного тлумачення кримінально-правових норм, яке ґрунтується не лише на лінгвістичному, а й на логічному аналізі змісту кримінально-правових понять та врахуванні соціальної сутності криміналізованих явищ.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>.
3. Антонюк Н., Анісімов Г. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень? URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/>.
4. Мовчан Р. О. Воєнні новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 244 с.
5. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні: монографія / [В. І. Борисов, О. О. Пащенко, Д. П. Євтеєва та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисова, О. О. Пащенко ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2024. 328 с.
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женева, 12.08.1949 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

ЩОДО НЕЕФЕКТИВНОСТІ ТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ДЛЯ ПЕРЕДБАЧЕННЯ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Новіков Олег Володимирович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України,

email: novikov.kh@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2047-1665>

1. Російська збройна агресія проти України істотно трансформувала всі аспекти життєдіяльності українського суспільства, включаючи сферу злочинності. Унаслідок глибоких суспільних змін, спричинених воєнними діями, характер і масштаби кримінальної активності суттєво змінилися. Водночас, як показує історичний досвід, завершення російсько-української війни може настати у будь-який момент, що вимагає від правоохоронних органів готовності до оперативного реагування на криміногенні виклики повоєнного періоду. Досягнути цього можливо лише за умови своєчасного та науково обґрунтованого прогнозування стану та тенденцій злочинності у постконфліктний період.

Однак прогнозування злочинності у повоєнний період ускладнюється тим, що традиційні методи, такі як екстраполяція, експертна оцінка та кримінологічне моделювання, що лежать в основі сучасних інформаційно-аналітичних систем правоохоронних органів, є малоефективними для передбачення криміногенної ситуації в умовах різких суспільних змін, зокрема в періоди, що настають після завершення воєнних конфліктів.

Розглянемо проблеми використання кожного з трьох традиційних методів прогнозування злочинності у повоєнний період більш детально.

2. *Метод екстраполяції* полягає у проєкції на майбутнє тих самих трендів злочинності, що спостерігалися в минулому. У стабільних умовах цей підхід може давати прийнятні короткострокові та навіть середньострокові прогнози. Проте після війни екстраполяція втрачає практичне значення, адже вона не враховує різкого зламу тенденцій та появи нових

криміногенних чинників. Просте лінійне продовження довоєнних чи воєнних показників злочинності не здатне передбачити якісно нові кримінальні явища, зумовлені повоєнною реальністю – зростання рівня насильницьких злочинів, пов’язаних із посттравматичним синдромом, поширення незаконного обігу зброї, наркотичних засобів і психотропних речовин, криміналізацію суспільства внаслідок подальшої соціально-економічної дестабілізації тощо. Наприклад, якщо до війни рівень крадіжок чи грабежів поступово знижувався, то після війни він може непередбачувано зрости через економічні труднощі та поширення зброї серед населення.

До того ж екстраполяція ігнорує такі якісні зрушення, як масова внутрішня та зовнішня міграція, що змінює соціальну структуру населення в країні чи окремих її адміністративно-територіальних одиницях, анексія значної частини території країни чи криміналізація нових видів кримінальних правопорушень, яких не було у довоєнній чи воєнній статистиці. Таким чином, недолік екстраполяції – залежність від минулих тенденцій при ігноруванні нових реалій. У повоєнному періоді, де минулий досвід не відображає теперішніх умов, екстраполяційні прогнози є ненадійними.

Слід зазначити, що історичний досвід підтверджує такий висновок. Після Другої світової війни багато європейських країн зазнали хвиль злочинності, які не вписувалися в довоєнні тренди. Просте продовження статистики 1930-х років не могло передбачити повоєнного сплеску чорного ринку, мародерства та бандитизму, викликаних демобілізацією мільйонів військових і загальним повоєнним хаосом.

3. *Метод експертної оцінки* спирається на думки фахівців – кримінологів, працівників правоохоронних органів, суддів, соціологів – щодо майбутньої ситуації зі злочинністю. Суто теоретично, експерти здатні врахувати більше чинників, ніж проста статистична екстраполяція. Однак і цей метод має суттєві обмеження для прогнозування злочинності у повоєнний період. По-перше, експерти схильні базувати прогнози на власних знаннях або історичних аналогіях, які можуть не відповідати новій реальності. По-друге, експертні оцінки завжди залишаються доволі суб’єктивними. Різні спеціалісти нерідко висловлюють протилежні думки щодо того, як демобілізація чи психологічний стан населення вплинуть на рівень злочинності. Таким чином, висновки експертів суттєво залежать від їхнього особистого бачення і можуть різнитися.

4. *Кримінологічне моделювання* використовує математичні моделі для прогнозування злочинності на основі набору низки факторів – соціально-економічних, демографічних, психологічних тощо. У мирний час такі моделі можуть виявляти стійкі кореляції (наприклад, між рівнем безробіття і злочинністю) та формувати середньострокові прогнози за умови відносної незмінності структури суспільства. Проте повоєнний період характеризується настільки глибокими змінами, що моделі, побудовані на довоєнних даних, перестають бути надійними. По-перше, моделі потребують масиву статистичних даних для налаштування, а війна створює нові ситуації, для яких таких даних немає. Вплив, скажімо, посттравматичного синдрому у тисяч ветеранів або повернення мільйонів біженців на рівень злочинності неможливо кількісно оцінити чи порівняти з минулим. Такі фактори дуже складно виміряти, і невідомо, як саме вони позначаються на криміногенній обстановці. По-друге, війна порушує минулі соціальні закономірності. Наприклад, зазвичай економічне зростання знижує кількість майнових злочинів, але після війни навіть поліпшення економіки може супроводжуватися сплеском злочинності через масову нелегальну зброю або нерівномірну відбудову регіонів.

5. Отже, аналіз особливостей прогнозування криміногенної ситуації у поствоєнний період свідчить про те, що традиційні методи – екстраполяція, експертна оцінка та кримінологічне моделювання – мають суттєві обмеження і є малоефективними в умовах кардинальних соціальних змін, спричинених війною. Ці методи, сформовані та апробовані переважно в умовах відносної стабільності соціально-економічних процесів, не здатні повною мірою врахувати глибокі якісні зміни у структурі та динаміці злочинності, які неминуче виникають після завершення воєнних конфліктів.

Таким чином, з огляду на актуальні виклики, пов'язані з прогнозуванням злочинності у повоєнний період, виникає нагальна потреба в розробці й запровадженні принципово нових, адаптивних підходів до кримінологічного прогнозування. Такі підходи мають враховувати післявоєнні соціальні реалії, нові криміногенні чинники, а також складні психологічні та демографічні наслідки війни.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НАПАДІВ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ НА ОБ'ЄКТИ В ТИЛУ УКРАЇНИ ЗА ВКАЗІВКОЮ ПРЕДСТАВНИКІВ РОСІЙСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ АБО СПЕЦСЛУЖБ

Пашковський Микола Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
email: mykola.pashkovsky@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9412-3727>

З початку повномасштабного вторгнення рф проти України фіксують випадки нападу цивільних на різні об'єкти в тилу України за вказівкою/дорученням/наказом представників збройних сил або спецслужб російської федерації [1], у т.ч. з залученням неповнолітніх [2]. У зв'язку з цим постає питання про можливу правову кваліфікацію таких дій. В літературі вже висловлені підходи до кримінально-правової оцінки, зокрема підпалу автомобіля, що використовується за військовим призначенням [3]. Оскільки вказані діяння вчиняються у контексті міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України, та імовірно пов'язані з ним, необхідно встановити можливу правову кваліфікацію з погляду міжнародного гуманітарного права, а отже імовірного вчинення одного з воєнних злочинів. Така оцінка є важливою через необхідність пріоритетизації кримінальних проваджень щодо злочинів, що мають систематичний чи масштабний характер.

Відповідно до ст. 50(1) Протоколу I до Женевських конвенцій (ДП I) [4], «цивільною особою є будь-яка особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4 А, 1, 2, 3 та 6 Третьої конвенції та у статті 43 цього Протоколу. У разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою». Оскільки відсутні відомості про те, що громадяни України, що вчиняють напади, належать до комбатантів будь-якої зі сторін міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією рф проти України, є підстави вважати, що вони є цивільними особами.

Ст. 51(3) ДП I передбачає таку категорію цивільних осіб, як цивільні особи, які беруть безпосередню участь у воєнних діях.

Поняття «безпосередня участь у воєнних діях» стосується конкретних ворожих дій, що здійснюються окремими особами в рамках ведення воєнних дій між сторонами збройного конфлікту [5, с. 45]. Під ворожими діями слід розуміти дії, які за своїм характером і метою спрямовані на заподіяння реальної шкоди особовому складу і техніці збройних сил [6, § 1942]. Таке визначення близьке до визначення поняття «напад», використаному в ст. 49(1) ДП І як актів насильства щодо противника незалежно від того, здійснюються вони під час наступу чи під час оборони. МКЧХ пропонує трохелементну структуру безпосередньої участі у воєнних діях: «1. Діяння повинно з великою ймовірністю негативно вплинути на військові операції або військовий потенціал сторони збройного конфлікту або, як альтернатива, спричинити смерть, поранення або знищення осіб чи об'єктів, захищених від прямого нападу (поріг шкоди), і 2. між діянням і шкодою, яка може бути заподіяна або внаслідок цього діяння, або внаслідок скоординованої військової операції, невід'ємною частиною якої є це діяння (прямий причинний зв'язок), і 3. діяння має бути спеціально спрямоване на безпосереднє заподіяння необхідного порогу шкоди на підтримку однієї сторони конфлікту і на шкоду іншій стороні (воюючий зв'язок)» [5, с. 16]. Таким чином, безпосередня участь у воєнних діях охоплює і напади на захищені об'єкти.

Отже, громадян України або іноземців, осіб без громадянства, які не належать до числа комбатантів, але вчиняють напади на об'єкти в тилу України за вказівкою/дорученням/наказом представників збройних сил або спецслужб російської федерації, слід розглядати як цивільних осіб, які беруть безпосередню участь у воєнних діях.

Одним з принципів МГП є принцип розрізнення, відповідно до якого завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні об'єкти й військові цілі та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти військових цілей (ст. 48 ДП І). МГП забороняє напад на цивільне населення й окремих цивільних осіб (ст. 51(2) ДП І), а також на цивільні об'єкти (ст. 52(1) ДП І). Отже, коли як цивільні особи, які беруть безпосередню участь у воєнних діях, здійснюють напад на цивільне населення, окремих цивільних осіб або цивільні об'єкти, вони порушують вимоги ст. 48, 51(2) та ст. 52(1) ДП І.

Такі умисні порушення МГП відповідно до звичаєвого міжнародного права тягнуть індивідуальну кримінальну відповідальність, що підтверджується положеннями Римського статуту Міжнародного криміналь-

ного суду (РС МКС), який визнає воєнними злочинами: умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях (ст. 8(2)(b)(i) РС МКС); умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями (ст. 8(2)(b)(ii) РС МКС) [7].

Крім того, якщо такі напади спрямовані проти військових цілей, але постраждали захищені особи або об'єкти, то можлива кваліфікація таких дій як воєнного злочину у формі умисного вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою (існування кримінальної відповідальності за міжнародним правом за ці дії підтверджується положеннями ст. 8(2)(b)(iv) РС МКС).

Такі дії цивільних слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 438 КК України як воєнний злочин у формі порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Дії представників рф слід кваліфікувати залежно від характеру відносин з вказаними цивільними – як воєнний злочин у формі віддання наказу про вчинення таких дій або співучасть як організаторів, чи підбурювачів за ст. 27 КК України. Якщо такі діяння спричинили загибель інших осіб, то їх кваліфікувати слід за ч. 2 ст. 438 КК України, як діяння (порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України), що спричинило загибель людини.

Щодо правової кваліфікації нападу представників РФ на осіб, залучених ними до інших нападів

МГП спеціально не регламентує питання захисту цивільних осіб, на яких здійснює напад сторона збройного конфлікту, яка залучила їх до безпосередньої участі у воєнних діях. Наприклад, коли представник рф здійснює напад на цивільну особу, залучену рф до воєнних дій, шляхом дистанційного приведення у дію вибухового пристрою, що переноситься цією особою.

Ст. 51(3) ДП I передбачає, що цивільні особи користуються захистом, передбаченим розділом I «Загальний захист від наслідків воєнних дій» частини IV ДП I, «за винятком окремих випадків і на такий період, поки

вони беруть безпосередню участь у воєнних діях». Хоча ця норма не передбачає, що захист припиняться від нападів протилежної сторони збройного конфлікту, проте видається, що вона не надає стороні збройного конфлікту, яка залучає цивільну особу до воєнних дій, нападати на цю особу.

Оскільки цивільна особа не знаходиться під владою сторони збройного конфлікту, яка на неї нападає, немає підстав для застосування режиму захисту, передбаченого Четвертою Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) [8], а отже кваліфікації діяння як умисного вбивства відповідно до ст. 147 ЖК IV. Проте, напад на таку особу порушує заборону, встановлену ст. 51(2) ДП I, а отже може бути кваліфіковано у разі настання смерті такої особи за ч. 2 ст. 438 КК України.

До вчинення вказаних нападів представники рф залучають також й осіб, які не досягли 15-річного віку. Відповідно до ст. 77(2) ДП I «сторони, що перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і, зокрема, сторони утримуються від вербування їх у свої збройні сили». Схоже положення міститься у ст. 38(2) Конвенції про права дитини: «Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях» [9]. Порушення вказаної вимоги тягне індивідуальну кримінальну відповідальність за міжнародним правом. Зокрема, воєнним злочином є набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях (8(2)(b)(xxvi) РС МКС).

Отже, у разі усвідомлення представником рф обставини, що особа, яку він залучає до участі у бойових діях, не досягла 15-річного віку, то такі дії слід кваліфікувати як воєнний злочин у формі порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

За результатами проведеного аналізу щодо правової кваліфікації нападів цивільних осіб на різні об'єкти в тилу України за вказівкою представників російських збройних сил або спецслужб можна зробити такі висновки.

Щодо правового статусу залучених цивільних осіб: (і) громадяни України або інші особи, які не належать до комбатантів, але вчиняють

напади за вказівкою представників збройних сил або спецслужб РФ, є цивільними особами, які беруть безпосередню участь у воєнних діях; (ii) такі особи тимчасово втрачають захист від нападу з боку протилежної сторони збройного конфлікту (тобто України) на період безпосередньої участі у воєнних діях відповідно до ст. 51(3) ДП І.

Щодо кваліфікації нападів, вчинених такими особами: (i) напади на цивільне населення, окремих цивільних осіб або цивільні об'єкти порушують принцип розрізнення (ст. 48 ДП І), заборону нападів на цивільних осіб (ст. 51(2) ДП І) та цивільні об'єкти (ст. 52(1) ДП І). Такі дії тягнуть індивідуальну кримінальну відповідальність за міжнародним правом, що підтверджується зокрема ст. 8(2)(b)(i) та ст. 8(2)(b)(ii) РС МКС; (ii) за національним законодавством України такі дії підлягають кваліфікації за ч. 1 ст. 438 КК України як порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; (iii) у разі спричинення загибелі людей внаслідок таких дій, вони кваліфікуються за ч. 2 ст. 438 КК України.

Щодо кваліфікації дій представників РФ, які залучають цивільних осіб до нападів, – в залежності від характеру встановлених зв'язків між ними та особою, що здійснює напад такі дії можуть мати ознаки воєнного злочину у формі віддання наказу про вчинення таких дій (ч. 1 чи ч. 2 ст. 438 КК України) або ж кваліфікуватися як співучасть (організаторство чи підбурювання) у вчиненні воєнного злочину.

Щодо правової кваліфікації нападу представників рф на раніше залучених ними осіб: МПП спеціально не регламентує питання захисту цивільних осіб від нападу з боку сторони конфлікту, яка залучила їх до безпосередньої участі у воєнних діях; проте такий напад порушує загальну заборону нападів на цивільних осіб, встановлену ст. 51(2) ДП І. У разі спричинення смерті такої особи дії підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 438 КК України.

Щодо залучення осіб, які не досягли 15-річного віку: Залучення осіб, які не досягли 15-річного віку, до безпосередньої участі у воєнних діях порушує ст. 77(2) ДП І та ст. 38(2) Конвенції про права дитини. Такі дії становлять воєнний злочин відповідно до ст. 8(2)(b)(xxvi) РС МКС. За національним законодавством України такі дії підлягають кваліфікації за ч. 1 ст. 438 КК України як порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Можлива ситуація опосередкованого вчинення воєнного злочину нападу на цивільне населення/цивільні об'єкти у формі порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, представником РФ, який залучив цивільну особу до безпосередньої участі у воєнних діях, коли така особа не досягла віку кримінальної відповідальності, була неосудною, або коли з інших причин не усвідомлювала характер вчинюваних дій тощо.

Тези підготовлені на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час» (Державний реєстраційний номер: 0124U005212).

Список використаних джерел:

1. Здійснювали підпали на замовлення представників рф в різних регіонах країни – викрито 8 осіб. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/zdiisnyuvai-pidpali-na-zamovlennya-predstavnikiv-rf-v-riznix-regionax-krayini-vikrito-8-osib> (дата звернення: 21.04.2025).
2. Regional Center for Human Rights. В Україні дедалі частіше фіксують випадки вербування підлітків російськими спецслужбами. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=1385986189481123> (дата звернення: 21.04.2025).
3. Письменський Є. О. Підпал автомобіля, що використовується за військовим призначенням: підходи до кримінально-правової оцінки. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнар. науково-практ. конф., м. Львів, 21 лют. 2025 р. Львів, 2025. С. 401–403.
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 21.04.2025).
5. Melzer N. Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law. Geneva : International Committee of the Red Cross, 2009. 86 p. URL: <https://shop.icrc.org/interpretive-guidance-on-the-notion-of-direct-participation-in-hostilities-under-international-humanitarian-law-print-en.html> (date of access: 21.04.2025).
6. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol

- I), 8 June 1977. Commentary of 1987. Article 51 – Protection of the civilian population. *IHL Databases*. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-51/commentary/1987?activeTab=1949GCS-APs-and-commentaries>. (дата звернення: 21.04.2025).
7. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.04.2025).
 8. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 21.04.2025).
 9. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 21.04.2025).

НАУКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО ПРАВА У 2025 РОЦІ

Пивоваров Володимир Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

НАПрН України

e-mail: vpyovarov@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3754-8099>

Нові наукові горизонти, відкриті науковцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права під час наукової розвідки в фундаментальній темі 2022–2024 рр. «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поведженні із засудженими в Україні» [1], надали можливість колективу науковців висунути пропозиції щодо започаткування нової трьохрічної фундаментальної теми «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні». Підвалини формування нової фундаментальної тематики були визначені, зокрема, шляхом широкого контент-аналізу міжнародних нормативно-правових документів, стандартів і правил, порівняльним аналізом поточного законодавства України, та врахували пріоритетні напрямки розвитку Української науки, вагомі світові соціальні тренди, а також досвід проведених спеціально організованих науковцями емпіричних досліджень. Ці наукові пропозиції отримали визнання і державну підтримку [2].

У 2025 році план наукових досліджень по фундаментальній темі «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» передбачає виконання теоретичних досліджень і прикладних досліджень методологічного характеру, як-от: концептуальні підходи до формування політики кримінально-виконавчого права України у контексті євроінтеграційних процесів, імплементація світового досвіду пробації через призму аксіології права у пенітенціарну систему України, актуальні питання функціонування кримінально-виконавчої системи Україна в умовах воєнного стану, потенціал чинних пробаційних програм для розвитку правового менталітету суб'єктів про-

бації, практики виконання покарань в країнах Європи та їх імплементація, реалізація соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі при їх допуску до військової служби тощо. Прикладні розробки стосуватимуться питань підвищення вмотивованості і професіоналізму працівників пенітенціарної системи України.

Заплановане проведення широкого спеціально організованого емпіричного дослідження з робочою темою «Участь суспільства в реінтеграції засуджених та / або звільнених осіб від відбування покарання в Україні» надасть можливість теоретичного моделювання готовності суспільства сприймати засуджених на засадах гуманності, з виходом на чіткий методологічний аспект діяльності такого роду [3].

Проведення щорічного наукового заходу III Всеукраїнського «круглого столу» за темою «Концептуальні засади виконання кримінальних покарань в Україні: світові стандарти і національні цінності», за результатами якого видається щорічний дайджест (про попередні заходи, докладніше: див. <https://bit.ly/413Ft2c>), надає можливість представникам Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, науковцям, фахівцям дотичних практичних галузей, правоохоронцям, адвокатам, аспірантам та здобувачам вищої освіти можливість обговорення широким науковою і університетською загалом питань поточної фундаментальної теми, обміну фаховими думками, реалізації меморандумів про науково-практичну співпрацю тощо. Використання сучасних інтерактивних застосунків, таких як Padlet, дозволяє організувати цей процес у змішаному форматі і в зручний для учасників час, поєднуючи при цьому виступи, стендові повідомлення, наукові репліки в єдину систему коментарів учасників.

На висновок зазначимо, що фундаментальні наукові дослідження у сфері кримінально-виконавчого права потребують концептуального підґрунтя та єдиної цілісної ідеї, яка є синергією міждисциплінарної методології людиноцентричності, національного і світового досвіду кримінально-виконавчого законодавства і практики його застосування, зокрема у царині запобігання кримінально-правових порушень. У комплексі взаємопов'язаних галузей права апріорного значення набуває пошук шляхів вирішення проблем національної і міжнародної безпеки через впровадження кращого міжнародного та вітчизняного досвіду кримінально-виконавчої діяльності щодо реінтеграції і засуджених в частині виконання покарань і суб'єктів пробації, пенітенціарної пробації, підви-

щення якості соціально-виховної, соціально-психологічної роботи з різними категоріями правопорушників на засадах національних і європейських цінностей, імплементація світових стандартів співпраці установ виконання покарань, центрів пробації та інших соціальних інституцій, громад і громадських спільнот, у тому числі й наукове обґрунтування і розроблення організаційних регламентів.

Список використаних джерел:

1. Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні: виклики, завдання, рішення в умовах воєнного стану : монографія / наук. ред. В. Пивоваров / ; Нац. акад. прав. Наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем кримін.-виконав. права. Харків : Право, 2024. 331 с. DOI : <https://doi.org/10.31359/9786178602321>
2. Реєстраційна картка НДДКР. Державний реєстраційний номер: 0124U005234. Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні. / Дата реєстрації: 25.12.2024р. URL : <https://nddkr.ukrintei.ua/> (дата звернення: 17.04.2025)
3. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Моделювання готовності суспільства сприймати засуджених на засадах гуманності: методологічний аспект. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». Вип. 87. Ч. 3. С. 263–268. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.39>.

ЗАОХОЧУВАЛЬНА НОРМА Ч. 4 СТ. 309 КК УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ¹

Пироженко Олександр Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент,

в.о. завідувача лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

e-mail: pyrozhenko_os@ukr.net

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4739-1398>

Проблема наркоманії² є однією з «ракових пухлин» сучасного суспільства, із розповсюдженням якої бореться кожна цивілізована держава у світі. Попит на наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, на жаль, спонукає їх незаконне виробництво і розповсюдження, а тому уряди розвинених країн намагаються застосовувати всі можливі, в т.ч. й правові заходи протидії поширенню цієї групи хвороб.

Незаконне поводження із наркотиками тягне за собою відповідальність, встановлену законом, в т.ч. і кримінальну. Іноді така відповідальність є занадто суворою для особи, яка можливо оступилася: піддалася негативному впливу оточення або внаслідок збігу тяжких сімейних обставин шукала вихід для полегшення свого існування тощо. У зв'язку з цим, у Розділі XIII Особливої частини чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачено ряд заохочувальних норм, застосування яких дозволяє спонукати особу, яка вчинила незаконне діяння, до посткримінальної (правильної) поведінки, що матиме наслідком звільнення особи від кримінальної відповідальності.

¹ Примітка. Тези підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я: євроінтеграційний аспект» лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0124U005235).

² Наркоманія (грец. *narke* – заціпеніння, сон + *mania* – божевілля, пристрасть, потяг) – загальна назва хвороб, що проявляються патологічним потягом до постійного вживання в зростаючих кількостях наркотичних препаратів і наркотичних речовин внаслідок стійкої психічної й фізичної залежності від них з розвитком абстиненції при припиненні їх вживання. Призводить до глибоких змін особистості та інших розладів психіки, а також до порушень функцій внутрішніх органів [1].

Серед таких диспозицій є ч. 4 ст. 309 КК України, в якій передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, якщо особа:

- 1) добровільно звернулася до лікувального закладу і;
- 2) розпочала лікування від наркоманії.

Наявність обох загаданих умов як обов'язкових для прийняття судом рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності в цілому майже не викликає дискусій як серед наукової спільноти, так і практичних працівників. Указане тлумачення знайшло своє підтвердження і в судовій практиці.

Так, Об'єднана Палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у своїй постанові від 29 листопада 2021 р. (у справі № 357/11205/19; провадження № 51–2776 кмо 21) сформулювала правовий висновок: «Згідно з ч. 4 ст. 309 КК особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч. 1 ст. 309 КК. Підставою для звільнення від кримінальної відповідальності у такому випадку є добровільне звернення до лікувального закладу особи, яка хворіє на наркоманію, та розпочате нею лікування від наркоманії.» [2].

Втім, навіть при наявності згаданих вище роз'яснень, а також установлені практики застосування положень ч. 4 ст. 309 КК України, іноді у правоохоронних органів виникають труднощі з правильним розумінням точного змісту даної норми.

Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995 № 62/95-ВР (зі змінами) наркоманія – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною; особа, хвора на наркоманію, – особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і який за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до цього Закону, встановлено діагноз «наркоманія» [3].

Проте слід зауважити, що термін «наркоманія» – збиральний, і такого діагнозу, який бив мав аналогічну назву в медичній практиці наразі

не існує, адже з 1999 року в Україні офіційно впроваджено в дію міжнародну класифікацію хвороб десятого перегляду (МКХ-10), яка має свої особливості в процесі клінічного застосування.

Згідно з МКХ-10 усі види залежності від психоактивних речовин кодуються в рамках діагностичного модуля F10-F19, що об'єднує «Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання психоактивних речовин» [4] і в жодному з них не використовується термін «наркоманія» [5].

Відтак очевидною є проблема у застосуванні положень ч. 4 ст. 309 КК України до особи, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, але якій поставили діагноз (для прикладу): «Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання канабіноїдів, вживання зі шкідливими наслідками», а не просто «наркоманія».

Перша судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду, на наш погляд, з гідністю вийшла з такої ситуації і під час розгляду судової справи №278/4108/22 (провадження №51-5860км23) у своїй постанові від 13.02.2024, враховуючи наявність залежності особи від канабіноїдів, віднесла до терміну «Наркоманія» встановлений лікарем винному діагноз «Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання канабіноїдів, вживання зі шкідливими наслідками» [6]. При цьому колеґія суддів послалася на відповідь, надану директором медичного закладу, де проходив лікування обвинувачений, в якій останній роз'яснив в т.ч. правові підстави для віднесення постановленого діагнозу до терміну «наркоманія».

В цій справі суд касаційної інстанції підтвердив законність ухвалення судами нижчих інстанцій рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно ч. 4 ст. 309 КК України. Та чи може в такому випадку доля людини завжди залежати від правильності роз'яснення постановленого лікарями діагнозу, а також його тлумачення з боку правоохоронних та судових органів?

Риторичне запитання, яке свідчить про те, що на порядок денний виходить питання про необхідність приведення норм КК України, положень Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» та інших актів законодавства до використання сучасних термінологічних конструкцій, які не даватимуть шансів на їх подвійне тлумачення і допоможуть усім учасникам кримінальних правовідносин правиль-

но застосовувати чинні правила поведінки (в т.ч. заохочувальні норми) з тією метою, за для якої вони були дійсно впровадженні до КК України.

Список використаних джерел:

1. Наркоманія: Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1179/narkomaniya> (дата звернення: 21.04.2025).
2. Постанова Об'єднаної Палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 листопада 2021 р., судова справа № 357/11205/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101592405> (дата звернення: 21.04.2025).
3. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> дата звернення: 21.04.2025).
4. Класифікація наркологічних захворювань. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 21.04.2025).
5. МКХ-10: Клас V. Розлади психіки та поведінки. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%9A%D0%A5-10:%D0%9A%D0%BB%D0%B0%D1%81_V._%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D0%BA%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8 (дата звернення: 21.04.2025).
6. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 лютого 2024 р., судова справа № 278/4108/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117155293> (дата звернення: 21.04.2025).

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КАТУВАННЯ: ЧИ Є ПОТРЕБА В УДОСКОНАЛЕННІ?

Політова Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права

Маріупольського державного університету
e-mail: politova1954@gmail.com

Через повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р., все частіше у звітах міжнародних організацій відзначається про катування не тільки військовополонених, а й цивільного населення. У міжнародних документах з питань міжнародного гуманітарного права вказано про протиправність таких діянь, а також не-застосування різних форм насильства щодо жінок і дітей. Так, зокрема, «Комісія ООН повторила свій висновок про регулярне використання сексуального насильства для катування полонених чоловіків. У цьому звіті Комісія додала свідчення полонених – цивільних і військових – жінок, які підтверджують, що жорстокість росіян щодо них становить і окремий воєнний злочин сексуального насильства, і додатковий воєнний злочин катування. Важливо, що комісія також розглядає репродуктивний вимір цих злочинів» [1].

Але катування можна розглядати не тільки як воєнний злочин, а й загальнокримінальний, кримінальна відповідальність за який передбачена ст. 127 КК України. Зокрема, у Законі України про кримінальну відповідальність під катуванням слід розуміти будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морально-го страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб (ч. 1 ст. 127 КК України).

Що ж стосується зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування, то, наприклад, з січня по березень 2025 р. було обліковано 34 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 127 КК України, серед яких у 14 кримінальних правопорушен-

нях, особам вручено повідомлення про підозру і лише 2 кримінальних провадження з обвинувальним актом спрямовано до суду. Проте, це одна площина проблеми, адже згідно статистичних даних Європейського суду з прав людини у період з 1997 року по 2021 рік ЄСПЛ визнав 23 рази порушення з боку України статті 3 Конвенції щодо заборони тортур, та ще 123 рази прийняв рішення про порушення Україною позитивних зобов'язань щодо ефективного розслідування катувань [2].

Згідно ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., що ратифікована Україною 26 січня 1987 р., термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково [3].

Неодноразово у наукових публікаціях вчені відзначали про існування проблем при кваліфікації ст. 127 КК України, що виникають через тлумачення певних термінів. Не усунули цих недоліків і нова редакція цієї статті відповідно до Закону України від 01 грудня 2022 р. № 2812-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування», адже як відзначає О. П. Горпинюк, «нова редакція ст.127 КК України видається дещо суперечливою та потребує переосмислення законодавчого підходу щодо встановлення кримінальної відповідальності за катування, вчинене службовими особами» [4, с. 17].

Відзначимо, що на сайті Верховної Ради України зареєстровано Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за катування та інші жорстокі, нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поводження та покарання (реєстр. № 12319 від 16 грудня 2024 р.). Цим законопроектом пропонується внести зміни до КК, зокрема:

1) унеможливити застосування інститутів призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі вчинення катування службовою особою (ч. 1 ст. 69, ч. 1 ст. 75 КК у редакції проекту);

2) уточнити формулювання ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127. Катування КК;

3) доповнити КК новими ст. ст. 365–4 «Катування, вчинене службовою особою», 365–5 «Поводження, що принижує гідність, вчинене службовою особою», 365–6 «Невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, внаслідок якого мало місце катування або поводження, що принижує гідність»;

4) привести у відповідність до пропонуванних змін положення ст. ст. 146–1 «Насильницьке зникнення», 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» та 373 «Примушування давати показання» КК.

Зупинимося на деяких дискусійних питаннях цього законопроекту, зокрема, на уточненні формулювання ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127. Катування КК України. У проєкті пропонується ч. 1 ст. 127 викласти в такій редакції: «Катування, тобто будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю, фізичного чи морального страждання шляхом застосування насильства або погрози, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити або утриматись від вчинення дій, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб» [5]. Обґрунтовуючи необхідність внесення змін у пояснювальній записці зазначено, що «чинний кримінальний закон, описуючи катування, вказує на дії, спрямовані на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, не враховуючи спосіб, яким таке страждання заподіюється» [5].

Зауважимо, що О. С. Кузембаєв відзначає, що якщо поняття «кримінальний закон» і «закон про кримінальну відповідальність» й справді можливо вважати синонімічними. Проте потрібно врахувати те, що Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року у зв'язку із введенням кримінальних проступків визначив у п. 7 ч. 1 ст. 3, що закон України про кримінальну відповідальність – це законодавчі акти України, які

встановлюють кримінальну відповідальність у вигляді Кримінального кодексу України та закону України про кримінальні проступки) [6]. Саме тому, виходячи із ст.ст. 3, 4, 5, 6, 7, 8 КК України доречно використовувати «Закон України про кримінальну відповідальність».

Що ж стосується пропозиції викласти ч. 1 ст. 127 КК України в новій редакції, то в ч. 2 ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., що ратифікована Україною 26 січня 1987 р. зазначено, що «ця стаття не завдає шкоди будь-якому міжнародному договору чи будь-якому національному законодавству, в яких є або можуть бути положення про більш широке застосування» [3]. Саме тому, виходячи із зазначеного, вважаємо, що виходячи з визначення наведеного у ч. 1 ст. 1 Конвенції та положень ч. 2 цієї ж статті Конвенції, можна констатувати, що вказаний термін не містить вказівки на спосіб вчинення кримінально протиправних діянь.

Н. В. Коломієць та Д. Ю. Галушка відзначають, що «у 2024 році Європейський суд з прав людини розглянув 44 справи, подані проти України, за статтею 3 Європейської конвенції з прав людини, що стосується заборони катувань та нелюдського або принизливого поводження або покарання. Однією з ключових справ цього року стала справа «Павлюченко проти України». Суд засудив умови тримання під вартою заявника, які визнав такими, що принижують його гідність і порушують статтю 3 Конвенції. Зокрема, Суд вказав на надмірне переповнення, нестачу особистого простору, погану вентиляцію та відсутність належних санітарних умов у в'язниці. Це рішення ґрунтується на принципах, встановлених у попередніх рішеннях суду, таких як у справі «Муршич проти Хорватії», де підкреслювалася важливість достатнього особистого простору і належних умов для забезпечення людської гідності» [7, с. 606].

Отже, навіть такий поверхневий аналіз, на нашу думку, вказує на необхідність удосконалення кримінальної відповідальності за катування. Проте, внесення змін і доповнень до Закону України про кримінальну відповідальність повинно бути обґрунтованим, доцільним та враховувати не тільки положення міжнародних документів, а й практику Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел

1. Бусол К. В ООН встановили, що Росія чиняє злочин проти людяності, поневолюючи українців: чому це важливо. URL: <https://surli.cc/tnrkqc>

2. Violation by Article and by the State. Сайт European Court of Human Rights. URL: <https://surl.li/efzcan>
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: <https://surl.li/nklzww>
4. Горпинюк О. П. Деякі питання вдосконалення кримінальної відповідальності за катування. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства*: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лашук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 16–17.
5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за катування та інші жорстокі, нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поводження та покарання (реєстр. № 12319 від 16.12.2024). URL: <https://surl.li/wzccqxv>
6. Кузембаєв О. С. Порівняння понять «кримінальний закон», «закон про кримінальну відповідальність» та «кримінальне законодавство». URL: <https://surl.li/srzcfc>
7. Коломієць Н. В., Галушка . Ю. Вплив рішення ЄСПЛ «Каверзін проти України» на посилення кримінальної відповідальності за катування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 603–607. DOI <https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.01.100>.

ПРО ПРІОРИТЕЗАЦІЮ У ПРАВІ

Рєпіна Юлія Сергіївна,

кандидат економічних наук, доцент,
науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

В Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України цього року розпочалось дослідження за фундаментальною темою: «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час». При з'ясуванні значення терміна «пріоритезація» очевидним є те, що це неологізм іншомовного походження. Слово «пріоритезація» є дією за значенням дієслова «пріоритезувати» та за етимологією походить від англ. «prioritize» – «віддавати перевагу», «надавати пріоритети», далі від «priority» – «першість, перевага, пріоритет, старшинство», від лат. «prioritas» – «передування», далі «prior» – «минулий», «попередній», від «prae-» – «перед», а за семантикою означає «визначати пріоритети, присвоювати пріоритети будь-кому, будь-чому». Завдяки суфіксам –ез та –ац із слова «пріоритет» утворюється нове слово – «пріоритезація». Зауважимо, що у більшості словників надається визначення слову «пріоритет» як першості в чомусь або переважному значенні чогось [див., напр., 1].

Для точнішого розуміння тонкості значення цього слова, на нашу думку, доцільно звернутися до пошуку його слов-синонімів та слов-антонімів. Так, дуже близьке значення до слова «пріоритет» мають: перевага, плюс, принада, першість, вищість, зверхність, верх, першенство, козир, лідерство, а словами протилежними за значенням є: другорядний, малозначний, неважливий, побічний, незначний, вторинний. Якщо виявляти дії, близькі за значимістю до «пріоритезації», то серед них можливо вирізнити: організувати, оцінювати, класифікувати, ранжувати, систематизувати, сортувати, знаходити послідовність, будувати черговість, ієрархізувати, складати діапазон, визнавати близькими, ізолювати, секвеструвати, рейтингувати, вирівнювати, а до протилежних за направленістю дій: розладнати, навести безлад, переплутати, заплутати, розгубити.

Для мети майбутнього дослідження цілком виправдано звернутися до значення «пріоритету» в інших галузях знань, зокрема: пріоритет в науці відображає першість відкриття, винаходу, наукових ідей, а в математиці та програмуванні пріоритет операції та оператора – формальна властивість, що впливає на черговість виконання за відсутності явної вказівки щодо послідовності обчислення. Інший смисловий відтінок мають «знаки пріоритету» в правилах дорожнього руху, які є знаками переважного права проїзду – дорожні знаки, що визначають черговість проїзду транспортних засобів [2]. В економічній науці, наприклад, є такий термін як «абсолютний пріоритет» (правило абсолютного пріоритету), і стосується він першості конкретного кредитору перед іншими кредиторами у випадку банкрутства позичальника [3].

Насправді, «пріоритет» не є виключно складовою наукової термінології, а є широковживаним словом у повсякденному житті. Їм дуже часто користуються політики з метою привернути увагу громадян своїх країн на гострі проблеми сьогодення. Наприклад, як наголосив в одному із своїх звернень до Українського народу Президент України Володимир Зеленський: «Зараз ми працюємо для того, щоб залучити більше ресурсів партнерів для посилення українського повітряного щита. Захист від обстрілів – це абсолютний пріоритет [4]». Ще один приклад, це заява народного депутата України, голови Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики Данили Гетманцева, яку він зробив ще у квітні 2022 року: «Сьогодні абсолютний пріоритет – це армія. Він йде перед всіма іншими інтересами... [5]».

В правовій науці «пріоритет» зустрічається в цивільному праві при регулюванні права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (ч. 1 ст. 470 ЦКУ), на компонування напівпровідникового виробу (ч. 1 ст. 480 ЦКУ), на торговельну марку (ч. 1 ст. 500 ЦКУ), а також при регламентації черговості списання коштів з рахунку (ч. 2 ст. 1072 ЦКУ) із використанням таких правових категорій як «пріоритет заявки» та «пріоритет обтяжень» відповідно; в цивільному процесуальному праві спрощене позовне провадження призначене для розгляду, зокрема, для справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи (ч. 4 ст. 19 ЦПКУ) [6]; у господарському праві при регламентації форм реалізації державою економічної політики до економічної стратегії включено визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації (ч. 2 ст. 9

ГКУ), а при регламентації її напрямів вказується, що інвестиційна політика проводиться переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики (ч. 1 ст. 10 ГКУ), визнається дискримінацією суб'єктів господарювання органами влади примушування, зокрема до пріоритетного укладання договорів (ч. 1 ст. 31 ГКУ) та неправомірним використання ділової репутації суб'єкта господарювання, який має пріоритет на використання імені, комерційного найменування, торговельної марки тощо (ч. 1,2 ст. 33 ГКУ), а також пріоритетне право захисту на тотожне комерційне найменування суб'єкту господарювання, комерційне найменування якого було включено до реєстру раніше (ч. 2 ст. 159 ГКУ), в різних правових нормах використовується поняття «пріоритетні державні потреби» тощо [7]. Окремо слід згадати Закони України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [8] та «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [9], які визначають правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні та правові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні.

У кримінальному процесуальному законодавстві України поняття «пріоритет» та похідні від нього зустрічається у КПКУ при визначенні, що пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання, мають близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого, а також представники засобів масової інформації (ч. 2 ст. 328 КПКУ) [10].

Список використаних джерел:

1. Сематюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2010. С. 468; Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 3. / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. С. 90.
2. Правила дорожнього руху : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306 (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>
3. Wirtschaftslexikon. URL: <https://www.onpulsion.de/lexikon/absolute-priority-rule/>
4. Не має залишитися жодного способу постачання в Росію критичних компонентів для оборонного виробництва, порушення санкцій має трак-

- туватися як співучасть у війні – звернення Президента / Офіційний сайт Президента України. 1 лют. 2025 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ne-maye-zalishitisyazhodnogo-sposobu-postachannya-v-rosiyu-95829>
5. Політична партія «Слуга народу». Новини 21 квіт. 2022 р. / Офіційний сайт політичної партії «Слуга народу». URL: <https://sluga-narodu.com/danylo-hetmantsev-sohodni-absoliutnyu-priorytet-tse-armiia/>
 6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
 7. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
 8. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 верес. 2011 р. № 3715-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>
 9. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2623-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>
 10. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

ПРОБЛЕМАТИКА ДОКАЗУВАННЯ ГЕНОЦИДУ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПОТРЕБИ

Свинар Олександр Олегович,

начальник четвертого відділу управління процесуального керівництва та підтримання публічного обвинувачення Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора

24.02.2023 в Офісі Генерального прокурора створено відділ, до повноважень якого віднесено процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за фактом геноциду українського народу.

З огляду на масштабність дій окупаційних військ за рік повномасштабного вторгнення стало зрозуміло, що численні порушення міжнародного гуманітарного права є не лише окремими військовими злочинами, їх об'єднує спільна мета, загальний план дій вищого військово-політичного керівництва РФ.

Загальновідомо, що міжнародне кримінальне право, крім військових злочинів, вирізняє також геноцид та злочини проти людяності. Хоча наразі наш відділ спрямовує свої зусилля на доказування злочину геноциду, поза увагою не залишається можливість кваліфікації злочинних діянь як злочинів проти людяності.

Головними маркерами злочину геноциду є приналежність жертви до захищеної Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі – Конвенцією) групи (наприклад, національної групи українців) та вчинення щодо неї як представника групи хоча б одного із 5 заборонених Конвенцією діянь (вбивство; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу; створення умов життя, розрахованих привести до повного або часткового фізичного знищення; впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню; примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи) зі спеціальним наміром знищити цю групу повністю або частково.

На перший погляд визначення є доволі ясным та зрозумілим. Більше того, у публічному просторі констатація факту, що в Україні відбувається геноцид, звучить чи не щодня, а саме словосполучення «геноцид

українців» стало майже політичним маніфестом. Проте юридичне доведення цього факту є надскладним завданням.

Кожного разу, коли ми говоримо про доказування геноциду, наголошуємо, що це задача не окремих прокурорів і слідчих, це завдання всієї правоохоронної системи, всього державного апарату та громадянського суспільства, всього українського народу. Якщо цього не зробимо ми, то за нас цього ніхто не зробить.

Багато організацій займається відновленням історичної справедливості, добиваючись визнання голодомору геноцидом українців. В наш час, коли геноцид українців відбувається тут і зараз, доцільно змістити акценти і працювати над доведенням геноциду, який триває.

До найбільш значимих проблем, з якими ми зіткнулися можна віднести:

- відсутність практик та методик розслідування, нерелевантність існуючих міжнародних прецедентів, відсутність відповідного експертного забезпечення;
- унікальність ситуації (протиправні діяння вчиняються під час масштабного і тривалого міжнародного збройного конфлікту);
- необхідність аналізу фактично всіх воєнних злочинів, які вчинені;
- неналежність розслідування на місцях, недостатня увага мотивам та дискримінаційним проявам.

Не дивлячись на численні проблеми, ми маємо чітке уявлення куди і як потрібно рухатися.

Прокурорами розроблено Дорожню карту побудови справи по геноциду, де визначені та описані ключові етапи і підходи. Деякі з них виконані, робота над іншими триває.

Величезним викликом є надмірно мала кількість наявного трудового ресурсу, який неможливо вирішити лише збільшенням штатної чисельності відділу чи розширенням його до рівня управління.

Поточна робота вимагає значної заглибленості в особливості злочину геноциду, що потребує тривалого часу на підготовку. Враховуючи це, є бачення у необхідності створення певного робочого органу, який би на постійній основі об'єднав прокурорів, слідчих, юристів, а також фахівців з напрямків, які потребують дослідження (істориків, культурологів, етнографів, соціологів, лінгвістів, спеціалістів у сфері медіа і т.п.) для роботи над реалізацією Дорожньої карти. Зазначене дозволить за-

лучити до вказаної роботи додаткових фахівців та узгоджено рухатися по визначених напрямках.

Дорожньою картою передбачено наступні етапи:

– побудова гіпотези геноциду в Україні – науково обґрунтованого припущення (слідчої версії) про те, що представниками РФ вчинено геноцид в Україні, де викладені узгоджені підходи до ключових елементів цього злочину;

– побудова структури доказування, способів та інструментів аналізу і систематизації доказів. Структура доказування – виклад елементів злочину, які підлягають встановленню з метою перевірки гіпотези та побудови обвинувачення. По кожному елементу злочину повинні бути описані напрямки та способи доведення. Структура доказування це кістяк обвинувачення, на який необхідно буде нанизати докази. Вважається, що єдиним дієвим інструментом проведення аналізу об'єктивних діянь та систематизації доказів є електронна база даних жертв та наслідків збройного конфлікту, яка б включала у себе три основні блоки: 1) жертва / наслідок; 2) подія 3) правопорушник, між якими б будувалися зв'язки. Основою для заповнення бази даних мають бути матеріали кримінальних проваджень, що дасть у свою чергу можливість робити аналітичні вибірки за будь-якими критеріями пошуку та наповненістю звіту. Подібна система надасть можливість аналітичного «сканування» вчинених правопорушень та наскрізного пошуку. Такий інструмент масштабував би роботу органів правопорядку, надавши можливість не лише точкового розслідування окремих злочинів, а формування дійсно глобальної справи;

– збір та аналіз доказів – етап безпосереднього наповнення бази даних, перевірки внесених відомостей, а також збору доказів по елементах, притаманним лише злочину геноциду;

– висновки. За результатами зібраних та проаналізованих доказів має бути дана відповідь на питання чи вчинено в Україні геноцид. У випадку позитивної відповіді повинен бути підготовлений звіт та ініційоване питання про притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів на міжнародному рівні.

Доказування геноциду це далеко не класичне розслідування, так як в його процесі мають бути проаналізовані майже всі понад 145 000 воєнних злочинів, які вчинені в Україні (за фактами вбивств, тортур, злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, обстрілів інфраструк-

тури чи важливих для життєдіяльності цивільних об'єктів, депортації і т.п.). У цих провадженнях мають бути виокремлені та «розкладені» згідно структури доказування обставини вчинення «базових діянь» геноциду, а також докази, які доводять наявність спеціального наміру.

Специфічними напрямками розслідування є: дослідження російських медіа та висловів керівництва РФ на предмет наявності в них геноцидної мови ворожнечі (нами розроблені відповідні критерії і здійснюється пошук організацій, які здатні та мають можливість провести указане дослідження); описання історико-культурного контексту співіснування України та РФ; обґрунтування того, що українці є національною групою; доведення наявності дискримінаційних проявів в діях представників російсько-окупаційних військ; заходи щодо асиміляції населення, дезінтеграції групи; знищення української ідентичності (знищення культури, милітаризація освіти, лінгвоцид, елітоцид, паспортизація) і т.д.

У процесі доказування по кожному елементу формуються звіти, які повинні містити узагальнену інформацію, яка б давала можливість визначитися чи достатньо даних для доведення злочину, тобто чи є зібрані докази релевантними та чи подолано поріг достатності. Насамкінець на підставі цих звітів формується обвинувальний документ.

Незважаючи на наявність чіткого плану дій, ця стратегія доказування геноциду містить в собі чимало викликів в її реалізації. Це і озвучені вже брак людського ресурсу, а тому залучення до процесу планування та аналізу ширшого кола осіб є пріоритетним завданням, окремим викликом є створення електронної бази даних. Наразі жодна наявна в органах прокуратури система не здатна забезпечити проведення такої аналітики.

Не такими масштабними є труднощі з побудовою самої структури доказування, однак цей напрям є вкрай важливим. Вже на початковому етапі розслідування необхідно виокремити всі елементи злочину та продумати, якими доказами їх потенційно можна довести, а також визначити відомості, які необхідно «закласти» в базу даних для майбутнього аналізу. Ці відомості мають бути досконало продуманими, бо вони не повинні бути зайвими, однак мають бути достатніми для задоволення потреб, заради яких така система створюється.

Це лише основні труднощі доказування, з яким ми зіткнулися вже тут і зараз. Ймовірно їх набагато більше. Адже геноцид таких масштабів до нас не розслідувався.

Та попри всі озвучені виклики і проблематику, у нас є чітке переконання, що виконання цього завдання є не лише можливим, а й життєво необхідним.

У разі якщо Україні вдасться пройти цей тернистий шлях доказування у частині збору доказової бази та встановлення порогу достатності для цього виду злочину, встановленого прецедентною практикою минулих трибуналів, наступним кроком буде звернення до Міжнародного кримінального суду з ініціюванням питання відповідальності на міжнародному рівні.

Рішення міжнародного судового органу повинно стати гучним сигналом до всього цивілізованого світу, остаточним та безпрецедентним твердженням про справжні наміри «братського» народу та істинне обличчя «великої російської держави».

Для Росії ця війна це черговий етап великого плану на «відновлення імперії» та припинення існування окремої нації українців у світі. Нації, що є повноправним володарем всього історичного та культурного спадку, який Росія називає своїм.

Геноцид та різноманітні спроби знищення українців проходять червоною ниткою в літописі українсько-російських взаємин і рішення міжнародного судового органу з констатацією факту провідної мети цієї війни – знищення українців як нації, безальтернативно має стати одним із кроків на шляху до припинення циклу цієї жорстокої закономірності.

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ШЛЯХОМ КОНФІСКАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, БЕЗ ВИНЕСЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО ВИРОКУ

Шрамко Сабріє Сейтжелієвна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
т.в.о. завідувача кафедри кримінального права та кримінології
навчально-наукового інституту права та психології

Національної академії внутрішніх справ

e-mail: sabrieshramko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4453-9118>

Конфіскація доходів, одержаних злочинним шляхом розглядається в ЄС та за його межами як важливий напрям боротьби з організованою злочинністю. Передусім це пов'язано з тим, що конфіскація доходів, одержаних злочинним шляхом, усуває фінансові стимули та матеріальні вигоди від злочинів, а також перешкоджає використанню таких активів для вчинення подальших правопорушень. У 2014 році Європейський парламент і Рада ухвалили Директиву 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 р. про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі [1], що встановлює мінімальні правила щодо заморожування власності з метою забезпечення можливої подальшої конфіскації та конфіскації майна у кримінальних справах. Відповідно до неї країни-члени мають запровадити конфіскацію таких інструментів і доходів (або майна тієї ж вартості) за умови винесення остаточного обвинувального вироку за кримінальний злочин (до таких злочинів належать: відмивання грошей, корупція, шахрайство і підробка безготівкових платіжних засобів, тероризм, участь у злочинній організації, незаконний обіг наркотиків, торгівля людьми, сексуальне насильство та експлуатація дітей). Також Директива 2014 року передбачає конфіскацію без винесення обвинувального вироку, але лише у випадку хвороби або втечі підозрюваного/обвинуваченого. Водночас у Директиві не згадується про запровадження країнами-членами таких механізмів конфіскації, які би дозволяли органам влади конфіскувати активи якщо не встановлений прямиий зв'язок між доходами та злочинами [1].

У резолюції Європейського парламенту від 13 червня 2013 р. (2012/2117) про організовану злочинність, корупцію та відмивання гро-

цей парламент запропонував державам-членам розглянути можливість запровадження моделей конфіскації активів відповідно до цивільного законодавства. Така можливість має обмежуватися випадками коли з урахуванням балансу ймовірностей можна встановити, що активи є результатом або використовуються для злочинної діяльності. Європарламент висловив думку, що превентивні моделі конфіскації можуть бути застосовані за рішенням суду відповідно до конституційних національних гарантій і без шкоди для права власності та права на захист [2].

У зв'язку з цим, деякі країни-члени ЄС запровадили процедуру, що полягає у полегшенні тягаря доказування для конфіскації: або переклавши його на відповідача, вимагаючи від нього обґрунтувати походження майна, або застосувавши цивільний стандарт балансу ймовірностей у справах про конфіскацію. Інші країни-члени розробили системи конфіскації на основі кримінального провадження з відповідними гарантіями, що дозволяють органам влади конфіскувати активи підозрюваної особи, стосовно якої суд достатньо переконаний у тому, що вона належить до організованих злочинних груп або причетна до особливо тяжких злочинів, і що активи є доходами, одержаними злочинним шляхом.

Єдиних правил щодо застосування конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом не існує. За класифікацією неофіційної міжвідомчої мережі працівників правоохоронних органів, які спеціалізуються на відстеженні, замороженні, арешті та конфіскації активів, що використовуються в злочинній діяльності CARIN (Camden Asset Recovery Inter-Agency Network), виділяють чотири моделі конфіскації без винесення обвинувального вироку [3].

Модель 1: *Класична конфіскація без винесення обвинувального вироку* застосовується у випадках, коли конфіскація за вироком суду неможлива через відсутність підозрюваного (у зв'язку зі смертю, втечею, психічним станом, наявністю у особи імунітету тощо). Такою моделлю керуються всі 25 країни-члени ЄС окрім Болгарії та Ірландії).

Модель 2: *Розширена конфіскація* дозволяє конфіскацію активів не пов'язаних зі злочином, за яким особа переслідується. Тобто встановлення факту одержання відповідної власності від злочинної діяльності не є обов'язковим. Керуються всі країни-члени ЄС окрім Греції та Ірландії.

Модель 3: *Речове провадження (In rem)* спрямоване проти активів, що мають злочинне походження, а не на особу-власника цих активів.

Така конфіскація не залежить від обвинувального вироку, тому може застосовуватися у випадках, коли особу не було притягнуто до кримінальної відповідальності або навіть якщо був винесений виправдувальний вирок. При цьому на особу, що володіє такими активами, покладається обов'язок довести законність набуття їх у власність.

Модель 4: *Модель необґрунтованого збагачення* застосовується при відсутності підтвердження законності набуття активів. Фактично порівнюється майно, набуте особою, із задекларованими доходами для виявлення будь-якої невідповідності між ними. При цьому встановлювати прямий або непрямий зв'язок зі злочином, за яким особа переслідується, не потрібно. Така модель конфіскації може мати як цивільний, так і кримінальний характер.

В Україні модель необґрунтованого збагачення запроваджена 28 листопада 2019 р. із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 263-IX від 31.10.2019 р. До Цивільного процесуального кодексу введено гл. 12 «Особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави». Позов подає прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо активів, набутих після дня набрання чинності згаданого вище Закону, якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, але не перевищує межу, встановлену статтею 368⁵ «Незаконне збагачення» КК України (шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

В основі української моделі цивільної конфіскації покладена спростовна презумпція: всі активи особи, накопичені нею з невідомих (невстановлених) джерел у період перебування на державній службі або виконання функцій держави, вважаються необґрунтованими, якщо особа не доведе, що ці активи здобуті законним шляхом. При цьому, кримінальне провадження по таким категоріям справ можуть бути завершеними за відсутності доказів, але якщо особі не вдасться довести законність активів в рамках цивільного процесу, за певних умов їх зможуть кон-

фіскувати в дохід держави. Як зазначила голова ВАКС О. Танасевич, «визнання активів необґрунтованими не є покаранням за вчинення корупційного кримінального правопорушення, адже йдеться не про конфіскацію в межах кримінального провадження, а про самостійну цивільно-правову процедуру» [4].

Застосування механізмів конфіскації доходів (активів), одержаних злочинним шляхом, без винесення обвинувального вироку поза кримінального провадження піддаються критиці як в країнах-членах ЄС так і в Україні через порушення презумпції невинуватості, міжнародних стандартів гарантій права власності, можливе рейдерське заволодіння майном законних власників та вибіркове правосуддя. Відповідно до усталеної прецедентної практики ЄСПЛ втручання у право власності має бути передбачене законом. В одному з рішень ЄСПЛ аналізував на відповідність Конвенції процедуру цивільної конфіскації в Грузії. Справа «Гогітідзе та інші проти Грузії» стосувалася конфіскації в цивільному процесі активів экс-заступника Міністра внутрішніх справ Аджарії, якого звинувачували у зловживанні владою та вимаганні. Так, щодо презумпції невинуватості за п. 2 ст. 6 Конвенції Європейський суд зазначив, що на підставі усталеної практики конфіскація майна, призначена у цивільному процесі *in rem* без оцінки обґрунтованості кримінального обвинувачення, має не каральну, а превентивну і/або компенсаторну природу і, з огляду на це, не підлягає розгляду щодо застосування цього положення [5].

Вважаємо, що слід запозичити досвід країн-членів ЄС та імплемувати норми міжнародного права щодо конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, без винесення обвинувального вироку в національне законодавство. У подальшому, при застосуванні розглядуваних механізмів конфіскації важливо враховувати висновки з практики Європейського суду з прав людини, а саме: заходи з конфіскації майна не порушуватимуть статтю 1 Протоколу № 1 до Конвенції (право на вільне володіння власністю) за умови дотримання таких умов у їх сукупності:

- 1) конфіскація була законною (здійснювалася на підставі та згідно з процедурами, встановленими законом, за того, що сам закон був якісним і передбачуваним);
- 2) конфіскація була виправданою (переслідувала законну мету);
- 3) конфіскація була розумно пропорційною переслідуваній меті.

Список використаних джерел:

1. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. An official website of the European Union. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2014/42/oj> (дата звернення: 13.03.2025).
2. European Parliament resolution of 11 June 2013 on organised crime, corruption, and money laundering: recommendations on action and initiatives to be taken (interim report) (2012/2117(INI)). URL : https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2013-0245_EN.html?redirect (дата звернення: 13.03.2025).
3. Commission staff working document. Analysis of non-conviction based confiscation measures in the European Union. Brussels, 12.4.2019 SWD(2019) 1050 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019SC0292> (дата звернення: 13.03.2025).
4. Українська модель «цивільної конфіскації» необґрунтованих активів. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/06/2/7295684/> (дата звернення: 13.03.2025).
5. Case of Gogitidze and others v. Georgia. European Court of Human Rights (36862/05) – Court (Fourth Section) – Judgment (Merits and Just Satisfaction). URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_36862-05 (дата звернення: 14.03.2025).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКТОРАНТІВ, АСПІРАНТІВ, СТУДЕНТІВ

СПРИЧИНЕННЯ СМЕРТІ ЛЮДИНИ ЯК СУПУТНЯ ШКОДА («COLLATERAL DAMAGE»): ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Біла Вікторія Миколаївна,

слухач магістратури 1 курсу ННІ № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

e-mail: bilaviktoria55@gmail.com

Триває повномасштабна збройна агресія росії проти України. Особливий правовий режим воєнного стану передбачає дотримання певних обмежень з метою оптимізації безпеки громадян. Проте, вони жодним чином не стосуються такого фундаментального права, як невід’ємне право на життя. В чинному національному законодавстві право на життя закріплене у ст. 27 Конституції України: «Кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, а також життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань» [1].

На жаль, військова агресія росії ускладнила захист права на життя в умовах дії правового режиму воєнного стану. Хоча, статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966р. передбачено, що навіть за умов надзвичайного стану держави не можуть відмовлятися від своїх зобов’язань щодо захисту права на життя та інших основоположних прав і свобод людини. Таким чином, навіть під час ведення бойових дій як комбатанти, так і цивільні особи залишаються під захистом міжнародного гуманітарного права. Це включає право на гуманне поводження, заборону тортур та інших жорстоких дій. Однак варто підкреслити, що обов’язок дотримання міжнародного гуманітарного права покладається на самі держави, які повинні їх виконувати [2].

У зв'язку з цим виникає питання щодо кваліфікації заподіяння смерті особі: як супутньої шкоди, тобто правомірного спричинення в контексті збройного конфлікту, або як воєнного злочину?

Варто зауважити, що термін «супутня шкода» (англ. – collateral damage) не має прямого визначення в міжнародних договорах, проте його зміст закріплено в нормах міжнародного гуманітарного права. Так, відповідно до ст. 51 (5) (b) Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 р. до невибіркових нападів віднесено: «Напад, котрий, як можна очікувати, попутно потягне за собою втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам, або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти» [3]. Крім того, у ст. 57 цього ж протоколу зазначається, що: «напад відміняється або зупиняється, якщо стає очевидним, що об'єкт не є воєнним, що він підлягає особливому захисту, або що напад, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається отримати».

Так, виходячи із вище зазначеного можна зрозуміти під терміном супутня шкода – побічну шкоду, спричинену військовими діями, яка не є основною ціллю нападу, але все ж таки може бути завдана. Проте, при цьому варто врахувати принцип пропорційності, який є фундаментальним аспектом ведення бойових дій. Він вимагає уникнення надмірної шкоди цивільному населенню та інфраструктурі під час атак, навіть якщо атакуються законні військові цілі. Таким чином, супутня шкода є допустимою лише в межах принципу пропорційності згідно із міжнародним гуманітарним правом [4].

У контексті кримінально-правової кваліфікації спричинення смерті особі як супутньої шкоди в умовах збройного конфлікту, виникає складне питання: чи у всіх випадках така смерть є злочином? Визначальним фактором є дотримання принципу пропорційності та вжиття всіх можливих заходів з боку сторони, що здійснює напад. Зокрема, якщо смерть цивільної особи стала наслідком атаки на законну військову ціль, і така атака не спричинила надмірної шкоди порівняно з очікуваною військовою перевагою, то відповідальність, як правило, не настає. Таким чином, факт настання смерті цивільним особам в результаті нападу в контексті зброй-

ного конфлікту сам по собі не є достатнім для кваліфікації цього діяння як злочину [5]. Так, відповідно до статті 8(2)(b)(iv) Римського статуту, для настання кримінальної відповідальності визначальним є умисне здійснення нападу із усвідомленням того, що його наслідком стане випадкова загибель або поранення цивільних осіб, завдання шкоди цивільним об'єктам чи істотної шкоди довкіллю, яка буде явно непропорційною порівняно із очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою [6].

Що стосується кваліфікації даного діяння у межах норм національного законодавства, то статтею 438 КК України передбачено кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (воєнні злочини) [7]. Однак в чинній редакції не деталізовано обставини, за яких може настати відповідальність за спричинення супутньої шкоди цивільному населенню. На нашу думку, доцільно було б доповнити Розділ VIII Загальної частини КК України додатковою обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння – супутня шкода в контексті збройного конфлікту. Це дозволило б більш чітко кваліфікувати діяння, що не були спрямовані проти цивільних осіб, але все ж таки призвели до їх загибелі в умовах збройного конфлікту чи-то як правомірні дії, чи-то як воєнний злочин. Крім того, при кваліфікації таких випадків варто зважати на принципи і норми звичаєвого міжнародного гуманітарного права, фактичні обставин бою та реальної можливості уникнення шкоди.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.04.2025).
2. Міжнародний пакт про політичні і громадянські права 1966 р. : Міжнародний документ ООН. Пакт від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 16.04.2025).
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ ООН. Протокол від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199 (дата звернення 16.04.2025).
4. Біла В. М. Верховний головнокомандувач країни-агресора як військова ціль: проблеми визначення та кримінально-правове значення. Вісник

- Кримінологічної асоціації України. 2024. №3 (33). С.17–27. URL: <https://doi.org/10.32631/vsa.2024.3.02> (дата звернення 16.04.2025).
5. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/308797/300344> (дата звернення 16.04.2025).
 6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. Міжнародний документ ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/conv#n69 дата звернення 16.04.2025).
 7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Відомості Верховної Ради України.2001. №25–26. ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.04.2025).

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ І ПОШИРЕНІСТЬ СУТЕНЕРСТВА АБО ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ (СТ. 303 КК УКРАЇНИ)

Вареник Катерина Володимирівна,

аспірантка відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

e-mail: ekaterinavarenik00@gmail.com

Як влучно зауважував В. Я. Тацій, за допомогою кримінального права охороняються далеко не всі суспільні відносини, а лише найважливіші з них, тобто, ті, яким може бути заподіяна істотна шкода [1, с. 136]. Діяльність законодавця у такій чутливій для конституційних прав і свобод сфері як криміналізація повинна відповідати певним принципам і стандартам [2, с. 25], оскільки напряму пов'язана з обмеженням цих прав і свобод. Одним із таких принципів (стандартів або, як зазначається в інших джерелах, – критеріїв, умов, передумов, обставин, чинників тощо) є суспільна небезпечність і поширеність певного виду людської поведінки [3, с. 98, 99; 4, с. 25, 26].

Суспільна небезпечність визначається перш за все соціальною цінністю тих відносин, яким заподіюється шкода [4, с. 39; 5, с. 232, 233]. Вважаємо за можливе погодитись із С. Ф. Денисовим і С. Г. Куликом, які наголошують, що суспільна небезпечність злочинів проти моральності полягає в тому, що вони завдають шкоди не тільки окремо взятій людині, а й суспільству загалом, посягаючи на його базові цінності, культуру та національну духовність [6, с. 7]. Водночас не можемо повною мірою поділити їх наступну думку щодо того, що суспільно небезпечні наслідки злочинів цієї групи мають незворотній характер, зумовлюють агресивність і насилля щодо оточення, призводять до створення сприятливого середовища для вчинення нових, більш тяжких злочинів (убивств, розкрадань, звалтувань, насильницьких дій сексуального характеру тощо) [6, с. 7]. Аналізуючи наведене під кутом зору досліджуваного нами злочину, мусимо констатувати, що не все наведене є характерним для нього. Наслідки сутенерства або втягнення особи в зайняття проституцією, як власне і абсолютної більшості інших злочинів, не мають не-

зворотного характеру. Вважаємо, що єдиним незворотнім наслідком є смерть людини. Наслідок у виді зниження рівня моральності володіє властивістю поновлюватися з часом. Рівень – відносна, а не абсолютна величина (категорія), тому його відновлення після вчинення злочину є можливим навіть в більшому розмірі, ніж він існував до цього. Водночас вважаємо за можливе погодитись із науковцями в тому плані, що особа, яку втягнули в зайняття проституцією, будучи незадоволеною цим, буде злою і ображеною «на весь світ», проявлятиме агресію до оточуючих, вчинятиме насильницькі дії щодо осіб «яким в житті пощастило», відновлюючи в такий спосіб «справедливість», вчиняючи інші злочини (обкрадаючи клієнтів, виготовляючи наркотики тощо).

Втягнення в зайняття проституцією та примушування до неї є кримінально-караними, тобто досягають того ступеня суспільної небезпечності, що є притаманним кримінальному правопорушенню, лише в тому разі, коли ці діяння здійснюються за допомогою певних, чітко визначених у законі, способів – використання обману, шантажу, уразливого стану, застосування або погрози застосування насильства (ч. 1), використання службового становища (ч. 2). З огляду на це вчинення відповідних діянь за допомогою інших способів – пропозицій, умовляння, рекламування позитивних сторін (вигод) від зайняття проституцією тощо – не є кримінально караними через те, що їх учинення за допомогою цих способів, не досягає достатнього для криміналізації рівня (ступеня) суспільної небезпечності.

Слід зазначити, що в проєкті нового КК суспільній небезпечності не знайшлося місця серед ознак кримінального правопорушення через неможливість встановити її чіткі критерії щодо конкретного вчиненого на практиці діяння [7, с. 83]. Водночас, з нашої точки зору, це ніяким чином не нівелює її значення в процесі встановлення кримінально-правової заборони соціально негативної поведінки на законодавчому рівні.

Поширеність. Втягнення жінок, чоловіків і дітей у заняття проституцією останнім часом набули істотного поширення в багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні [8, с. 336]. В літературі було висловлено думку, що для кожного суспільства існує власний «поріг насичення злочинністю», і саме рівень злочинності визначає можливість криміналізації певних діянь [9, с. 593]. Погоджуючись, по-суті, із другою частиною наведеної думки, зауважуємо, що «поріг насичення» може характеризувати певні суспільно небезпечні діяння, а не злочинність, оскільки,

в ситуації, коли певні шкідливі для суспільства діяння ще не оголошено законодавцем злочинами, про злочинність вести можна передчасно. Це фактично визнає і сама дослідниця, зауважуючи, що злочинність (як загальне) існує лише в конкретних злочинах (в окремому) [9, с. 593], а якщо ще немає «злочину» як такого, то нема і злочинності. Будучи до кінця принциповою, слід зазначити, що можливість криміналізації діянь також не може визначати «рівень злочинності», як стверджується в першій частині наведеної фрази. Як було показано, вести мову про злочинність можна лише коли відповідні діяння вже криміналізовані. Це означає, що процес криміналізації діянь має передувати оцінці рівня злочинності, а не навпаки. Вважаємо, що рівень злочинності може зумовити лише декриміналізацію відповідних діянь, якщо вони стають одиничними, або, навпаки, – надзвичайно поширеними, що призводить до загальної амністії. В останньому випадку порушуватиметься вже інша обставина соціальної обумовленості – зникне (зміниться на гірше) наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування через перевантаження системи кримінальної юстиції, а можливо, ще й така обставина, як співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони через зростання матеріальних витрат на боротьбу з відповідним діянням, тобто «ціна» здійснення такої боротьби може перевищити позитивний ефект від неї. Звісно при цьому необхідно пам'ятати, що поширеність і динаміка мають враховуватися під час криміналізації (декриміналізації) діянь невеликої тяжкості. Стосовно злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких, ця обставина взагалі не має братися до уваги [3, с. 111].

Викладене дозволяє стверджувати, що кримінально-правова заборона, сформульована в ст. 303 КК, відповідає такій обставині соціальної обумовленості як суспільна небезпечність і поширеність.

Список використаних джерел:

1. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.
2. Водяніков О. Вступне слово: Від *saveat dominus* до *ultima ratio*: демократія і конституційні принципи криміналізації. Гацелюк В. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень: монографія. Київ: ВАПТЕ, 2021. С. 3–31.

3. Борисов В. І., Пащенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: монографія. Харків: Видавець Вапнярчук Н. М., 2006. 224 с.
4. Євтєєва Д. П. Кримінально-правова характеристика зловживання опікунськими правами: соціальна обумовленість та склад злочину: монографія. Харків: Право, 2015. 264 с.
5. Харитонов С. О. Тяжкі наслідки як оціночне поняття та їх визначення у кримінально-правових нормах. Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи: матеріали панельної дискусії IV Харків. міжнар. юрид. форуму (Харків, 23–24 верес. 2020 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, Ю. Г. Барабаш, Б. М. Головін. Харків: Право, 2020. С. 232–237.
6. Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності: монографія. Чернігів: Нац. акад. держ. пенітенціар. служби, 2018. 306 с.
7. Баулін Ю. В. Поняття кримінального правопорушення та його ознаки. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ, 2024. Розд. 2, підрозд. 2.1. С. 82–87.
8. Ломако В. А., Володіна О. О. Кваліфікація злочинів проти громадського порядку та моральності. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / за ред. М. І. Панова. 2-ге вид. допов. та випр. Харків: Право, 2017. Розд. VIII. С. 295–348.
9. Сметаніна Н. В. Вплив злочинності на формування кримінального законодавства у сучасному суспільстві. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11–12 жовт. 2012 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2012. С. 591–593.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ

Геник Віталій Миколайович,

аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

e-mail: v.genik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8261-6366>

Відповідно до кримінального процесуального законодавства речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження (п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК). Фактично за таких обставин відбувається позбавлення права власності особи на майно, яке передається на реалізацію, тож таке втручання у право особи на мирне володіння майном має відбуватися з обов'язковим врахуванням положень, які зазначені в ст. 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) (законність втручання; наявність «суспільного інтересу»; пропорційність втручання визначеним цілям).

За усталеною практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щоб бути сумісним із загальним правилом, викладеним у першому реченні першого абзацу статті 1 Протоколу № 1, втручання у право на мирне володіння «майном», окрім того, що має бути передбачене законом і застосовуватися в суспільних інтересів, також повинно досягти «справедливого балансу» між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту фундаментальних прав особи (*Beyeler v. Italy* [ВП], 2000, § 107; *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia* [ВП], 2014, § 108). [1] З метою перевірки «справедливого балансу» (пропорційності)

ЄСПЛ виокремленні певні фактори, серед яких, зокрема, процедурні вимоги. Хоча стаття 1 Протоколу № 1 не містить чітких процедурних вимог, її тлумачать таким чином, що особам, яких торкнувся захід, яким втручаються в їхнє «володіння», повинна бути надана розумна можливість подати свою справу до відповідальних органів з метою фактично оскаржити ці заходи, посилаючись, залежно від обставин, на незаконність або свавільну та нерозумну поведінку. Ці процесуальні гарантії невіддільні від принципу законності (*Lekic v. Slovenia* [ВП], 2018, § 95). У випадках, коли заявники не мали можливості ефективно оскаржити захід, Суд визнав, що вони несли надмірний тягар (*Hentrich v. France*, 1994, § 49; «Конів-Тар та інші проти Угорщини» (*KönyvTár Kft and Others v. Hungary*), 2018, § 59; і *Uzan and Others v. Turkey*, 2019, § 215). Суд перевіряє, чи застосована процедура надала заявнику справедливу можливість захистити свої інтереси (*Back v. Finland*, 2004, § 63). [1]

Відповідно до ч. 7 ст. 100 КПК клопотання про передання речових доказів на реалізацію розглядається за правилами, передбаченими статтями 171–173 КПК, тобто положеннями, які регулюють розгляд та вирішення клопотання про арешт майна. Варто звернути увагу, що відповідно до ч. 1 ст. 172 КПК, хоча клопотання про арешт майна (а в аспекті досліджуваного питання, клопотання про надання дозволу на реалізацію речових доказів) й розглядається за участі власника майна, водночас неприбуття такої особи не перешкоджає розгляду клопотання. Тож власник майна може бути позбавлений можливості висловити свої заперечення проти рішення про реалізацію майна (речових доказів). На додаток, право на подання клопотання про скасування такої ухвали за аналогією зі ст. 174 КПК не передбачає, як не передбачається й можливість під час досудового розслідування оскаржити ухвалу про надання дозволу на реалізацію речових доказів на підставі ст. 309 КПК. З огляду на зазначене, та враховуючи викладену вище практики ЄСПЛ можна стверджувати про непропорційність такого втручання у право особи на мирне володіння майном.

Відмітимо, що така позиція знайшла своє відображення у практиці Верховного Суду. Так, у постанові від 27 березня 2025 року зазначається, що «у питаннях такої ваги, як припинення права власності на підставі ухвали слідчого судді, постановленої відповідно до п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК, необхідним є додатковий завчасний контроль, аніж контроль *ex-poste*, можливість якого наставатиме тоді, коли повернення майна вже є не-

можливим, а його наслідком може бути лише відшкодування. Колегія суддів вважає, що неможливість апеляційного перегляду у кримінальному провадженні, де відсутнє повідомлення особі про підозру, ухвали слідчого судді про передачу майна (речових доказів) для реалізації на підставі п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК унеможливує дієву перевірку правомірності припинення конституційного права власності особи на стадії досудового розслідування, строк якого не обчислюється за приписами ст. 219 КПК... Отже, Верховний Суд дійшов висновку, що положення ст. 309 КПК щодо неможливості окремого апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про передачу майна (речових доказів) для реалізації, постановленої на підставі п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК в кримінальному провадженні, де жодній особі не повідомлено про підозру, не узгоджуються із положеннями ч. 5 ст. 9 КПК, ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, не гарантують особі ефективної реалізації її конституційного права на судовий захист, не відповідають критеріям справедливості та співмірності (пропорційності), не забезпечують справедливого балансу інтересів особи та суспільства, а тому суперечать вимогам статей 1, 3, 8, 21, частин 4, 5 ст. 41, статей 55, 129 Конституції України, які в цьому кримінальному провадженні Суд застосовує як норми прямої дії».[2]

З урахуванням вище викладеного, з метою забезпечення принципу пропорційності при вирішенні питання про реалізацію речових доказів, вважаємо, що ч. 1 ст. 309 КПК має бути доповнена пунктом відповідно до якого під час досудового розслідування можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді про надання дозволу на реалізацію речових доказів.

Список використаних джерел:

1. Посібник зі статті 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини. Захист права власності. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Guide_Article%201_ECHR_Ukrainian.pdf (дата звернення: 15.04.2025)
2. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 березня 2025 року по справі № 157/1664/22 URL: <https://opendatabot.ua/court/126153460-38c6e0bf4a57c44f33440b065dbbd3e8b> (дата звернення: 18.04.2025)

ПРОТИДІЯ МОБІНГУ В УКРАЇНІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Захожай Костянтин Сергійович

Аспірант відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса

НАПрН України

e-mail: axonbeat@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9314-364X>

Одним із найважливіших завдань кримінології є комплексний аналіз процесів і явищ, із якими пов'язані існування і відтворення злочинності [1, с. 6], що створює можливості для розроблення теоретичної основи заходів запобігання кримінальним правопорушенням. Серед таких явищ можна цілком справедливо вказати відносно нещодавно виокремлене в Україні у практиці реалізації трудових відносин явище мобінгу (цькування працівників на робочому місці). Сутність мобінгу зводиться до приниження честі та гідності людини, створення напруженої й ворожої атмосфери в колективі, що сприяє виникненню передумов для вчинення кримінально караних дій із боку осіб-учасників мобінгу.

Отже, із точки зору кримінології мобінг можна розглядати як фонове явище, оскільки відповідно до поширеного у спеціалізованій літературі визначення фонові явища – це супутні щодо злочинності негативні соціальні явища, що становлять сукупність аморальних виявів, які суперечать загальноприйнятим нормам поведінки й виконують компенсаторну функцію соціальних інститутів, статусів, ролей [2, с. 27].

Проблема цькування або несприятливого ставлення колег на роботі в Україні була і залишається актуальною. І якщо раніше такі дії кривдників замовчувалися або могли не братися до розгляду роботодавцем чи уповноваженим органом – то на сьогоднішній день за згадані вище діяння законодавством України передбачена адміністративна відповідальність [3]. Так, починаючи з грудня 2022 року Верховна Рада ухвалила Закон України від 01.12.2022 № 2806-ІХ, відповідно Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнили статтею 173-5 «Мобінг (цькування) працівника».

Досліджуючи питання мобінгу, науковці дійшли висновку, що воно може набувати різних форм. Так, наприклад, О. Качмар вважає, що основними соціальними формами вияву мобінгу є:

1) посягання на соціальні стосунки, а саме: припинення спілкування, заборона розмовляти із собою (тобто суб'єкт мобінгу забороняє об'єкту звертатися до нього);

2) переміщення робочого місця в окрему кімнату, подалі від колег;

3) ставлення до працівника як до «порожнього місця», заборона колегам розмовляти із працівником, його бойкот;

4) посягання на соціальний авторитет, тобто негативне оцінювання, насміхання чи поширення пліток;

5) підозри в психічних розладах, натяки на необхідність психіатричного обстеження;

6) насміхання над фізичними вадами, особистим життям;

7) напади на політичні або релігійні переконання;

8) насміхання над національністю;

9) доручення робіт, які принижують почуття власної гідності;

10) несправедливе й образливе оцінювання роботи;

11) карикатурне копіювання ходи, голосу чи жестів;

12) сумніви в рішеннях суб'єкта; викрикування навздогін непристойностей чи інших образливих висловлювань [4, с. 59] та ін.

Законодавство України (як і більшості європейських країн) зобов'язує роботодавців вживати заходів, щодо недопущення будь-яких проявів мобінгу серед своїх працівників. Так, ст. 141 Кодексу законів про працю України передбачає, що роботодавець повинен правильно організувати працю працівників, створювати умови для зростання продуктивності праці, забезпечувати трудову і виробничу дисципліну, неухильно додержувати законодавства про працю і правил охорони праці, здійснювати заходи щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню), уважно ставитися до потреб і запитів працівників, поліпшувати умови їх праці та побуту [5].

Вітчизняні науковці працюють над удосконаленням законодавства. Так, наприклад А. М. Юшко та Д. Р. Чехун пропонують закріпити на законодавчому рівні порядок дій керівника у разі виявлення ситуацій мобінгу; налагодити на кожному підприємстві окремо роботу кадрової та юридичної служб, які володіють інформацією щодо кожного працівника окремо та орієнтуються в соціально-психологічному кліматі колективу та підрозділів підприємства; більш чітко організувати процес праці [6, с. 16].

У свою чергу К. Б. Марисюк пропонував доповнити розділ V Особливої частини самостійною статтею, перша частина якої передбачала

б кримінальну відповідальність за порушення прав працівника шляхом застосування психологічного насилля або інших елементів мобінгу, якщо ці дії спричинили тяжкі наслідки або вчинені службовою особою, а друга – якщо ці дії спричинили особливо тяжкі наслідки [7, с. 136].

Ще одним із варіантів вирішення ситуації вбачається доповнення ст. 67 КК України «Обставини, які обтяжують покарання» пунктом «вчинення злочину з застосуванням систематичного психологічного притиснення працівника з боку працедавця або інших працівників (мобінгу)» [7, с. 136].

Аналіз нормативно-правової бази розвинених країн світу може бути дуже корисним в сенсі перейняття позитивного досвіду протидії цькуванню, так як інститут боротьби з мобінгом в цих країнах створено набагато раніше, ніж в Україні і за роки протидії цьому негативному явищу напрацьовано багато досвіду, котрий також знаходить своє відображення, у тому числі, в адміністративному праві й кримінології. Французький уряд у 2002 році ухвалив закон «Про захист працівників від морального переслідування на роботі». [8, с. 59].

Тривалий час в Ірландії, а саме з 2008 року, основоположною справою щодо мобінгу була справа *Quigley v Complex Tooling and Moulding Ltd.* (Квіглі проти *Complex Tooling and Moulding Ltd.*). У цій справі суддя першої інстанції встановив, що позивач піддавався тривалим і принизливим перевіркам з боку директора заводу відповідача. Він також робив зауваження щодо роботи позивача, припускаючи, що позивач не здатний виконувати найпростіші обов'язки. Суд зазначив, що мобінг включає наступні ознаки: поведінка повинна бути повторюваною, недоречною та здатною принизити гідність позивача на роботі [9].

Окремим законом заборонене психологічне насильство на роботі в Бельгії, а саме: законом «Про захист від насильства, мобінгу та сексуального домагання на роботі» від 2002 року. Особливістю, котру можна виділити в цьому законі є обов'язок особи, що звинувачується в мобінгу доводити свою невинуватість. В Німеччині та Італії створені асоціації з метою боротьби з мобінгом, де є психологи, котрі допомагають потерпілим відновити своє психологічне здоров'я. На законодавчому рівні в Швеції та Норвегії мобінг заборонено ще в далекому 1977 році [8, с. 59].

На міжнародному рівні боротьба з мобінгом закріплена в Європейській соціальній хартії від 18 жовтня 1961 року та Директиві Ради Європейського Співтовариства від 27 листопада 2000 року No 2000/78/ЄС

«Про загальну систему рівного поводження в сфері зайнятості й професійної діяльності» [8, с. 59].

Наразі можна констатувати, що увага до мобінгу в правовій системі України стрімко збільшується і на наш погляд, це є позитивним кроком на шляху вирішення цього питання. Роблячи перші кроки в боротьбі з мобінгом Україні, як правовій державі, треба переймати досвід розвинутих європейських країн, адже вони пройшли свій шлях і мають багатий досвід в подоланні цієї проблеми. Тобто, нам потрібно і надалі продовжувати удосконалювати механізми запобігання та протидії мобінгу в правовому полі.

На сучасному етапі в Україні протидія мобінгу здійснюється за допомогою засобів адміністративної відповідальності, Кримінальний кодекс України наразі не містить спеціальних норм щодо мобінгу. Аналіз судових рішень свідчить про те, що нажаль в більшості випадків адміністративні позови відхиляються судом, оскільки переважно позивачі не мають належної доказової бази. Проте, виходячи з досвіду європейських країн, на прикладі справи Квіглі проти Complex Tooling and Moulding Ltd., за умови зацікавленості суду в належному розгляді матеріалів справи та неупередженості, є надія на те, що проблема мобінгу в Україні може бути також вирішена якщо не повністю, то хоча б частково.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2009. 288 с.
2. Г. З. Яремко, Н. І. Устрицька. Кримінологія: навч.-метод. посібник Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 144 с.
3. Мобінг на роботі – стара проблема з новим законодавчим закріпленням. URL : <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/mobing-na-roboti-stara-problema-z-novum-zakonodavchym-zakriplennyam/> (дата звернення 25.04.2025).
4. Качмар О. Мобінг як різновид психологічного насильства у трудовому колективі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 14. С. 58–61.
5. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
6. Юшко А. М., Чехун Д. Р. Мобінг у трудових відносинах. *Право та інновації*. 2020. № 4 (32). С. 13–16.

7. Марисюк К. Б. Мобінг: поняття, суть та питання криміналізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2018. № 1. С. 132–136.
8. Кікінчук В. Ю., Рязанцева І. М., Лещенко Д. О. Адміністративно-правові засади запобігання та протидії мобінгу: питання сьогодення. *Наукові записки*. Серія: право. 2023. № 15. С. 57–60. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-15-56-60
9. Мобінг на робочому досвід: досвід правозастосування в Ірландії. URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/mobing-na-robocomu-dosvid-dosvid-pravozastosuvannia-v-irlandiyi/> (дата звернення 25.04.2025).

ВИЯВЛЕННЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГУ СПОСОБУ ЖИТТЯ ПРОКУРОРА ОЗНАК КОРУПЦІЙНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ АБО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОРУПЦІЄЮ

Зеленська Катерина Сергіївна,

аспірантка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
e-mail: zelenskaya077@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9948-1526>

Найбільш серйозними порушеннями вимоги добросовісності прокурорів є вчинення ними корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень. Їх своєчасне виявлення потребує створення дієвих правових механізмів, одним із яких є моніторинг способу життя суб'єктів декларування (далі – моніторинг). Разом із тим, порядок ініціювання притягнення винних осіб до відповідальності за результатами виявлення таких правопорушень при здійсненні моніторингу способу життя суб'єктів декларування має низку дискусійних питань, які потребують належного наукового дослідження.

Відповідно до ч. 1 ст. 51–4 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК, Національне агентство) здійснює вибірковий моніторинг способу життя суб'єктів декларування з метою встановлення відповідності їх рівня життя наявним у них та членів їх сім'ї майну і одержаним ними доходам згідно з декларацією особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що подається відповідно до цього Закону.

На думку дослідників, моніторинг полягає у дослідженні фактичної відповідності реального стилю життя публічних службовців України задекларованому ними рівню доходів та проводиться задля інформування громадян про дотримання публічними службовцями вимог антикорупційного законодавства України [1, с. 533]. Таким чином, його можна віднести до засобів контролю добросовісності прокурорів, механізм якого визначається у науковій юридичній літературі як процедура оцінювання

або ж перевірки поведінки конкретного представника суддівської, прокурорської, слідчої чи іншої професії за низкою критеріїв чи показників, сформульованих на основі системи вимог, правил та обмежень, що встановлюються щодо неї державою й суспільством і є формально закріпленими в нормативно-правових актах [2, с. 112]. Серед іншого, до завдань такого контролю можна віднести і виявлення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень, вчинюваних прокурорами чи іншими суб'єктами, на яких поширюється дія антикорупційного законодавства.

Відповідно до ч. 4 ст. 51–4 Закону України «Про запобігання корупції» у разі виявлення за результатами моніторингу способу життя ознак корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, Національне агентство інформує про них спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції. З наведених положень випливає як сама можливість виявлення за результатами моніторингу відповідних правопорушень, що може бути віднесено до числа завдань такого моніторингу, так і порядок реагування на такі правопорушення з боку НАЗК.

При цьому ч. 4 ст. 51–4 Закону України «Про запобігання корупції» передбачає, що у разі встановлення невідповідності рівня життя суб'єкта декларування задекларованим ним майну і доходам Національним агентством надається можливість суб'єкту декларування протягом десяти робочих днів надати письмове пояснення за таким фактом. Таким чином, Закон встановлює імперативну вимогу до НАЗК надати можливість суб'єкту декларування протягом десяти робочих днів надати письмове пояснення встановленим фактам невідповідності рівня життя суб'єкта декларування задекларованим ним майну і доходам. Відповідно, результати моніторингу способу життя суб'єкта декларування в частині встановлених НАЗК фактів невідповідності рівня життя суб'єкта декларування задекларованим ним майну і доходам, щодо яких питання суб'єкту декларування не ставилися і можливість надати пояснення не забезпечувалася, не можуть вважатися повними та об'єктивними, а також отриманими у встановлений законом спосіб.

Слід відмітити, що наведені вище положення Закону України «Про запобігання корупції» передбачають, що інформування НАЗК спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції (під якими розуміються органи, уповноважені здійснювати досудове розслідування за фактами виявлених правопорушень) має відбуватися у разі виявлення

відповідних порушень «за результатами моніторингу». Оскільки про певні результати може йтися лише за підсумками відповідної діяльності, то з наведених положень випливає, що таке скерування допускається лише у завершеному моніторингу.

Натомість Порядок здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування, затвердженим Наказом НАЗК від 26 жовтня 2023 року №236/23 (далі – Порядок моніторингу) [3], який деталізує процедуру проведення моніторингу, підходить до вирішення цього питання інакше. Так, відповідно до п. 13 Порядку моніторингу, у разі виявлення на будь-якій стадії здійснення моніторингу способу життя суб'єкта декларування ознак іншого корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, Національне агентство затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції. З наведених положень випливає, що затвердження обґрунтованого висновку та його скерування до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції може відбуватися до завершення моніторингу способу життя суб'єкта декларування, а здійснення моніторингу після цього може продовжуватися.

Разом із тим, такий підхід є доволі дискусійним. З одного боку, він передбачає невідкладне реагування НАЗК на виявлені факти вчинених прокурором чи іншим суб'єктом декларування корупційних чи пов'язаних із корупцією правопорушень, тоді як моніторинг при цьому триває і може виявити ще й інші правопорушення. З іншого боку, він передбачає здійснення відповідного інформування ще у незавершеному моніторингу, тобто за відсутності його кінцевих результатів (які можуть і спростувати факт вчинення суб'єктом декларування відповідного правопорушення), а також дозволяє продовжувати проведення моніторингу невизначено довгий час та позбавляє суб'єкта декларування визначеності щодо його результатів.

Важливим при цьому є й те, що фактично у випадку виявлення ознак корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, зазначену вище мету моніторингу можна вважати досягнутою, оскільки йдеться про встановлену НАЗК невідповідність рівня життя суб'єктів декларування наявним у них та членів їх сім'ї майну і одержаним ними доходам згідно з декларацією особи. А тому у вказаному випадку наявні підстави для завершення моніторингу у зв'язку із досягненням його мети.

Також слід ураховувати, що Порядок моніторингу є підзаконним відомчим актом, а тому за юридичною силою стоїть нижче Закону України «Про запобігання корупції» та має відповідати його нормам. Оскільки у ч. 4 ст. 51–4 Закону України «Про запобігання корупції» йдеться про відповідне інформування у разі виявлення ознак відповідного правопорушення саме «за результатами моніторингу», то положення п. 13 Порядку моніторингу не повинні тлумачитися таким чином, що затвердження обґрунтованого висновку та його надсилання іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції можливі на будь-якій стадії здійснення моніторингу способу життя суб'єкта декларування. В іншому випадку ці приписи Порядку моніторингу не підлягають застосуванню як такі, що протирічать приписам Закону України як акта вищої юридичної сили.

Поряд з цим слід звернути увагу, що у випадку виявлення за результатами моніторингу способу життя ознак корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, та інформування про них спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, Закон України «Про запобігання корупції» не передбачає обов'язку НАЗК інформувати про це суб'єкта декларування, стосовно якого проводився моніторинг. Таке інформування здійснюється лише про результати вже завершеного моніторингу. Такий висновок можна зробити на підставі положень абз. 2 ч. 4 ст. 51–4 Закону України «Про запобігання корупції», згідно з якими Національне агентство повідомляє суб'єкту декларування про результати здійсненого щодо нього моніторингу способу життя протягом п'яти днів з дня його завершення.

Водночас, інформування про виявлення за результатами моніторингу способу життя ознак корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції без повідомлення про це суб'єкта декларування обмежує його право на інформацію про себе, а також погіршує правове становище такого суб'єкта.

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що такий підхід, за якого повідомлення про виявлені під час моніторингу ознаки вчиненого прокурором чи іншим суб'єктом декларування корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, буде направлятися НАЗК до інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції після завершення моніторингу, гарантує більшу повно-

ту і всебічність зібраної інформації про ознаки відповідного порушення, а також інформування суб'єкта декларування про результати моніторингу тощо.

Список використаних джерел:

1. Титко А. В. Моніторинг способу життя суб'єктів декларування як спосіб запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2016. С. 531–534.
2. Лапкін А. В. Контроль доброчесності суддів, прокурорів та слідчих. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2023. Вип. 45. С. 111–116.
3. Порядок здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування: затв. наказом НАЗК від 26 жовтня 2023 року № 236/23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1873-23#Text>.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ

Ковбасюк Вікторія Сергіївна,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Державний податковий університет

e-mail: kovbasiukviktoriia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0672-7241>

Науковий керівник: **Свінцицька Юлія Сергіївна**

доктор філософії у галузі права, старший викладач кафедри фінансових

розслідувань та економічної безпеки,

Державний податковий університет

e-mail: yuliyalimarenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9108-5350>

В умовах війни цілком передбачуваною є тенденція зростання злочинності, що зумовлено дестабілізацією суспільства, а також значним соціально-психологічним тиском на нього. Адже ворог намагається будь-яким чином похитнути стабільність та стійкість держави, намагаючись підірвати її обороноздатність. Так, з початком повномасштабного вторгнення РФ значно зросла кількість колабораційних злочинів. На рис. 1 наочно проілюстровано тенденцію зростання кількості облікованих злочинів за ст. 111–2 КК України «Пособництво державі-агресору»:

Як видно із рисунка, попри збільшення кількості облікованих злочинів, кількість повідомлень про підозру та справ, направлених до суду, залишається на низькому рівні, що свідчить про складність розслідування та необхідність розроблення нових та вдосконалення наявних методів доказування у кримінальних провадженнях передбачених статтею 111–2 КК України.

На думку Т. Ніколаєнко, пособництво державі-агресору являє собою форму сприяння у здійсненні колабораційної діяльності [7]. Адже даний злочин є невід’ємною складовою такого загального кримінального правопорушення, як «Колабораційна діяльність», що зумовлено тим, що окремі складові об’єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України, по суті, відповідають характеру і змісту колабораційної діяльності [5]. І. Б. Медичкий слушно зауважує, що основною розмежувальною ознакою для вищезгаданих складів злочину є спеціаль-

на мета – завдати шкоди Україні (наявна у ст. 111–2 КК України), водночас, у ч. 4 ст. 111–1 КК України, відсутня така криміноутворююча ознака [6]. Наукова спільнота переконана, що виокремлення ст. 111–2 КК України в окремий склад злочину є недоцільним. Адже він: 1) майже повністю дублює склад злочину ст. 111–1 КК України; 2) у ході розслідування пособництва державі-агресору застосовуються майже ідентичні тактичні завдання та слідчі ситуації; 3) тактична комбінація тотожна.

Рис. 1. Статистика злочинів, передбачених ст. 111–2 КК України
(побудовано авторами на основі [8])

О. О. Дудоров О. О. та Р. О. Мовчан наголошують, що під час воєнного стану в кримінальних провадженнях, особливо щодо злочинів, які загрожують національній безпеці, передбачені спеціальні процесуальні механізми [2, с. 97–98]. Зокрема, слідчий суддя має право постановити ухвалу про тримання під вартою навіть без визначення розміру застави. Також, під час воєнного стану слідчі та суди можуть створювати міжвідомчі слідчі групи, проводити одночасний допит свідків і використовувати їхні показання як докази. Крім того, Генеральний прокурор або керівник прокуратури може доручити досудове розслідування іншим органам, якщо первинний орган з об'єктивних причин не може діяти, що дозволяє більш ефективно розслідувати злочини навіть за умов во-

енного стану та забезпечувати оперативне правосуддя, зокрема у провадженнях *in absentia*.

Алгоритм дій слідчого (або дізнавача) під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111–2 КК України, має будуватися з урахуванням типових слідчих ситуацій і тактичних завдань.

Однією з найбільш важливих слідчих дій у таких провадженнях є огляд, адже саме ця слідча дія допомагає виявити цифрові сліди. На думку І. Колеснікової, цифрові сліди – це метадані, тобто інформація, яка супроводжує електронні або цифрові докази й містить дані про дату й точний час створення документа, місце його походження, а також відомості про зміни, які до нього вносилися, і його подальші переміщення [4, с. 52]. Огляд передбачає моніторинг веб-сайтів, сторінок у соціальних мережах, каналів і груп у месенджері Telegram, а також інших медіа, що працюють на окупованих територіях або ж у державі-агресорі. Метою є виявлення ознак злочинів проти національної безпеки та фіксація фактів протиправної діяльності громадян України. Окрім цього, варто проводити огляди веб-сайтів, сторінок, різних засобів інформації (зокрема, YouTube-каналів), що висвітлюють військові злочини.

Також не можемо оминути увагою питання призначення судових експертиз. При розслідуванні злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України призначаються як однопредметні, так і комплексні судові експертизи. Так, почеркознавча експертиза виявляє автора рукописного тексту чи підпису, авторознавча дозволяє встановити справжнього автора документа. Інші експертизи, як-от економічна та технічна, також можуть бути призначені залежно від особливостей справи.

Одним із різновидів комплексної судової експертизи є семантико-текстуальна (лінгвістична) експертиза). Як стверджують Т. М. Івасишин та Л. В. Кравчук, судова лінгвістична експертиза – це відносно новий вид судового дослідження, що оцінює істинність чи можливість певних висловлювань, згідно із завданнями експерта й передбачає спеціальний аналіз текстів, який враховує мовні та контекстуальні особливості, а також невербальні елементи, що формують зміст повідомлення [3, с. 178]. До об'єктів дослідження належать різні види текстів та усних повідомлень, зокрема іншомовні тексти, текстові та усні комунікації, а також контент, що містить вербальні та невербальні елементи. Основними етапами даної експертизи є:

- 1) вивчення структури тексту (лексика, синтаксис);
- 2) визначення значень і взаємозв'язків у тексті;
- 3) виявлення смислових відношень (синоніми, антоніми);
- 4) аналіз контексту;
- 5) формування висновків щодо семантичного змісту.

П. Є. Антонюк, В. Д. Бажан та В. В. Пясковський зазначають, що під час розслідування пособництва державі-агресору важливу роль відіграє товарознавча експертиза, яка допомагає вирішувати такі питання як: вартість товарів в Україні та при перетині митного кордону, призначення товарів, відповідність маркування реальним характеристикам, дані про виробника та дату виготовлення, класифікація товару за українськими стандартами, визначення розміру збитків та ринкової вартості зернових [1]. Товарознавчі експертизи допомагають слідству зрозуміти механізми злочину.

Отже, можемо зробити висновок, що злочини, пов'язані із колабораційними проявами, зокрема, пособництво державі-агресору є серйозним викликом для національної безпеки України. Розслідування злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України (як і злочину, передбаченого ст. 111–1 КК України) має свої особливості, які потребують комплексного підходу.

Важливим напрямком подальших досліджень є розробка ефективних механізмів протидії колабораційним проявам, зокрема, удосконалення кримінально-процесуального законодавства та розроблення нових методик розслідування. Окрім цього, необхідно активізувати міжнародне співробітництво у боротьбі з такими злочинами, оскільки вони часто мають транскордонний характер.

Список використаних джерел:

1. Антонюк П. Є., Василь Б. Д., Пясковський В. В. Можливості судової експертизи під час розслідування пособництва державі-агресору. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2024. № 5 (47). С. 1054–1067.
2. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 95–117.
3. Івасишин Т. М., Кравчук Л. В. Семантико-текстуальна експертиза у статтях Кримінального кодексу України, підслідних СБУ. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 4 (22). С. 174–186.

4. Колеснікова І. Цифрові сліди та їх роль в доказуванні воєнних злочинів під час російської військової агресії проти України. *Сучасні реалії протидії воєнним злочинам: набутий досвід та погляд в майбутнє* : матеріали пан. дискусії VII Харків. Міжнар. юрид. форуму, м. Київ, 25 верес. 2023 р. Київ, 2023. С. 49–55.
5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 №2341-III : станом на 25 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 27.10.2024).
6. Медицький І. Б. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: «дотичність» та розмежування у ході кримінально-правової кваліфікації. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р. Харків, 2022. С. 62–65.
7. Ніколаєнко Т., Гороховська А. Пособництво державі-агресору в умовах воєнного стану як кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки: проблеми та перспективи. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2023. №33. С. 166–168. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.11.2023.23>.
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 27.10.2024).

СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СПІВРОБІТНИЦТВОМ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

Кучер Іван Олександрович

аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
e-mail: lawyer.ivankucher@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3522-414X>

У рамках співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС, Суд) виникають особливі кримінальні процесуальні правовідносини, що поєднують національну процесуальну діяльність з виконанням міжнародних зобов'язань України за Римським статутом МКС (далі – РС МКС). Аналіз таких правовідносин вимагає уточнення їх суб'єктного складу, особливо з огляду на специфіку реалізації співробітництва із МКС та залучення національних органів і посадових осіб до виконання процесуальних дій.

На сьогодні у доктрині кримінального процесу основним є підхід, за яким кримінальні процесуальні правовідносини розуміються як суспільні відносини, врегульовані нормами кримінального процесуального права, що виникають між учасниками кримінально-процесуальної діяльності. Суб'єктами таких правовідносин можуть бути лише особи, передбачені кримінальними процесуальними нормами, наділені процесуальними правами та які виконують процесуальні обов'язки [1, с. 57].

Особливістю кримінальних процесуальних відносин є те, що державний орган або посадова особа, яка уповноважена здійснювати кримінальне провадження, є обов'язковою стороною таких правовідносин [2, с. 53].

У контексті співробітництва з МКС, ці правовідносини набувають додаткових специфічних рис, оскільки вони виникають не лише між національними державними органами або посадовими особами, а й між компетентними органами України та міжнародною судовою установою – МКС – через її органи (Президію, Офіс прокурора, суддівські відділи, Секретаріат).

При цьому співробітництво з МКС здійснюється виключно на підставі РС МКС та КПК України, на відміну від міжнародного співробітництва, яке може здійснюватися як на підставі договору про міжнародну правову допомогу, так і на засадах взаємності [3, с. 41].

За положеннями статті 618 КПК України, співробітництво з МКС під час розслідування та судового розгляду забезпечує Офіс Генерального прокурора, а під час виконання вироків чи інших рішень Міжнародного кримінального суду, ухвалених за результатами розгляду справи, – Міністерство юстиції України [4]. Відтак, названі центральні органи України є основними суб'єктами правовідносин щодо співробітництва з МКС.

При цьому, під час співробітництва з МКС застосовуються, як норми розділу IX-2 КПК України «Особливості співробітництва з МКС», так і норми розділу IX КПК «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», яким визначено загальні положення щодо такого співробітництва [5, с. 118].

Попри те, що законодавчо встановлений порядок співробітництва з МКС визначає центральні органи, він не перелічує всі категорії суб'єктів, фактично залучених до виконання запитів Суду, а відтак виникає проблема невизначеності процесуального статусу низки учасників, які фактично виконують прохання Суду, але не належать до «центрального органів», та чи є така участь підставою для визнання відповідних органів і посадових осіб суб'єктами кримінальних процесуальних правовідносин щодо співробітництва з МКС.

Водночас варто зауважити, що до суб'єктів кримінального провадження належать усі учасники кримінальних процесуальних правовідносин [1, с. 117–118].

Тому можна зробити висновок, що поняття суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин є похідним і вужчим за поняття суб'єктів кримінального провадження – воно описує саме ту частину суб'єктів провадження, які фактично вступають у правовий зв'язок, реалізуючи правоздатність і дієздатність. Іншими словами, кожен суб'єкт правовідносин є суб'єктом провадження, але не кожен суб'єкт провадження бере участь у правовідносинах на конкретному етапі.

Відтак в рамках різних форм співробітництва з МКС можна виокремлювати інших суб'єктів таких процесуальних правовідносин, окрім саме МКС, Прокурора МКС, Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України.

Так, відповідно до пункту 1 частини 2 статті 618 КПК України, Офіс Генерального прокурора розглядає прохання Міжнародного кримінального суду та організовує їх виконання. З урахуванням положень статті 621, Розділу IX КПК України, зокрема статті 558, Офіс Генерального прокурора приймає рішення щодо доручення виконання прохання МКС органу досудового розслідування, прокуратури або суду.

При цьому, з огляду на статтю 87 (3) РС МКС, запитувана держава зберігає в таємниці прохання про співробітництво й будь-які підтвердні документи, за винятком обсягу, в якому їх розкриття необхідне для виконання прохання [6]. Наведені норми кореспондують положення статті 622 КПК України.

З урахуванням наведеного, під час виконання відповідного прохання МКС статусу суб'єкта таких правовідносин набувають відповідний орган досудового розслідування, слідчий, орган прокуратури або суд, якому адресоване доручення Офісу Генерального прокурора. Такого статусу набуває й слідчий суддя у разі розгляду клопотання про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання МКС про тимчасовий арешт (стаття 629 КПК України), а також слідчий суддя, суд у разі необхідності надання дозволу на проведення процесуальних дій, які потребують такого дозволу, за необхідності проведення Прокурором МКС або уповноваженими ним працівниками МКС таких дій на території України (стаття 624 КПК України). Наведеними суб'єктами перелік не обмежується, оскільки до виконання прохань МКС можуть залучатись й інші особи, як-от особи, що здійснили затримання особи, яка розшукується МКС; свідки, потерпілі, їх представники та законні представники, спеціалісти та ін.

До прикладу, за статтею 87 (4) РС МКС, Суд може вживати заходів безпеки щодо будь-яких потерпілих, потенційних свідків. Відповідно до статей 2, 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», виконання таких заходів забезпечення безпеки до осіб, визначених у проханні МКС, покладається на визначений перелік органів державної влади [7]. Таким чином органи, що вживають заходів безпеки, та їх посадові особи також набувають статусу суб'єктів правовідносин, пов'язаних зі співробітництвом із МКС.

Відтак, суб'єктний склад таких правовідносин є динамічним і функціонально змінним: він не обмежується лише центральними органами України щодо співробітництва з МКС, а є значно ширшим, охоплює всіх

потенційних учасників та визначається залежно від форми співробітництва та його обсягу, визначених у конкретному проханні МКС, що виступає як кримінальний процесуальний факт, з яким пов'язано виникнення відповідних правовідносин. Видається доцільним законодавче закріплення понять виконавців доручення щодо прохань МКС як самостійної категорії суб'єкта, наділених чітко визначеними повноваженнями у межах реалізації рішень та запитів Суду. Окрім того, доцільним є нормативне врегулювання правового статусу осіб, які беруть участь у виконанні прохань МКС без формального статусу учасника кримінального провадження – зокрема суб'єктів, які здійснюють затримання осіб в рамках виконання прохань МКС або розшукуваних МКС, забезпечують заходи безпеки свідків або здійснює інші дії, пов'язані із співробітництвом із МКС.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес: навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша [та ін.]; НУ «Одеська юридична академія». Одеса:Фенікс, 2020. 582 с.
2. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шевцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
3. М. І. Смирнов. Предметна сфера діяльності центральних органів України під час співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки, 2024, 4 (72). С. 38–42. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2024.4.7>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n7218> (дата звернення: 21.04.2025).
5. М. І. Смирнов. Порядок співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. №4 (2024). С. 116–120. DOI: <https://doi.org/10.51547/prp.dp.ua/2024.4.16>
6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.04.2025).
7. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>(дата звернення: 21.04.2025).

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 321² КК УКРАЇНИ

Лихонуд Дар'я Дмитрівна,

аспірантка лабораторії дослідження проблем національної безпеки
у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

e-mail: d.harkavenko1995@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4106-2218>

На кваліфікацію кримінального правопорушення, як і на визначення безпосереднього об'єкта, значно впливає предмет кримінального правопорушення, що виступає факультативною ознакою його складу. Оскільки предмет злочину, передбаченого ст. 321² Кримінального кодексу України (далі – КК), є ознакою, яка названа безпосередньо в самому кримінальному законі, він має бути встановлений для правильної кваліфікації відповідного діяння. Аналіз об'єктивної сторони досліджуваного кримінального правопорушення дозволяє дійти висновку про відмінність предмета злочину, передбаченого ст. 321² КК, в залежності від форм його учинення. Загальним поняттям предмета, яке відповідно до особливостей об'єктивної сторони наділяється певними ознаками, виступає «лікарський засіб».

На теперішній час правовідносини у сфері лікарських засобів регулюються ЗУ «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 № 123/96-ВР (далі – ЗУ № 123/96-ВР), а також ЗУ «Про лікарські засоби» від 28.07.2022 № 2469-ІХ (далі – ЗУ № 2469-ІХ). Відзначимо, що у порівнянні із законом попередньої редакції внесено зміни до визначення лікарських засобів та складових частин, які утворюють їх систему, зокрема додано виготовлені (вироблені) в умовах аптеки готові лікарські засоби. Новелою ЗУ «Про лікарські засоби» від 28.07.2022 № 2469-ІХ також стало визначення, що саме слід вважати біологічними лікарськими засобами.

Характеризуючи предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321² КК, відповідно до такої форми вчинення як порушення встановленого порядку доклінічного вивчення лікарських засобів, фальсифікації їх результатів, зазначимо, що ним виступає тест-зразок (який також вживається у значенні досліджуваного лікарського засобу, досліджуваної речовини) як продукт, що є предметом доклінічного досліджен-

ня [1; 2]. Зі змісту Порядку проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ) від 14.12.2009 № 944 (далі – Порядок № 944), Порядку проведення доклінічних досліджень лікарських засобів, затвердженого Наказом МОЗ від 25.10.2024 № 1083 (далі – Порядок № 1083), який набирає чинності одночасно із введенням в дію ЗУ № 2469-ІХ, випливає, що тест-зразком можуть бути нова діюча речовина, в тому числі новий рослинний лікарський засіб, не внесений до фармакопей або інших стандартів на основі назви рослини і частини рослини, використовується як груба сировина і не має достатнього підтвердження наявності досвіду використання в Україні та в інших країнах; нова допоміжна речовина; фіксована комбінація, що містить принаймні дві діючі речовини з відомим профілем безпеки та ефективності кожної з них, але які раніше не застосовувались у такому сполученні; окремі лікарські засоби, що добре вивчені в режимі одночасного нарізного уведення, але у комбінації застосовуються у новому режимі доз. Варто підкреслити, що Порядком № 1083, у порівнянні із Порядком № 944, змінено перелік готових лікарських засобів, які можуть бути вивчені при доклінічному дослідженні, а саме виключено лікарські косметичні засоби, дезінфекційні та діагностичні лікарські засоби. Відповідно такими лікарськими засобами можуть бути рослинні та радіофармацевтичні лікарські засоби.

Термін «тест-зразок» вживається з урахуванням Директиви 2004/10/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11.02.2004 про гармонізацію законів, нормативних та адміністративних положень, що стосуються застосування принципів належної лабораторної практики та перевірки їх застосування для випробувань хімічних речовин. Відзначимо, що п. 1 Додатку 1 до вказаної Директиви, що визначає принципи належної лабораторної практики (GLP), закріплює положення щодо застосування таких принципів до неклінічного тестування безпеки тестових зразків, що містяться у фармацевтичних продуктах, пестицидних продуктах, косметичних продуктах, ветеринарних препаратах, а також харчових добавках, кормових добавках та промислових хімікатів. Тоді як пп. 1 п. 2.4 Додатку визначає, що тестовим зразком виступає об'єкт (конкретна річ), що вивчається [3; 4; 5]. Крім того, п. 1 ст. 1 Директиви 2004/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11.02.2004 про інспекцію та перевірку належної лабораторної практики (GLP) закріплено, що не-

клінічні дослідження проводяться щодо всіх хімічних речовин, в тому числі лікарських засобів [6].

При порушенні встановленого порядку клінічних випробувань лікарських засобів та фальсифікації їх результатів, предметом кримінального правопорушення виступає досліджуваний лікарський засіб, під яким слід розуміти лікарську форму діючої речовини або плацебо – речовину, яка не має лікувальних властивостей, але рекомендується пацієнту як ліки, що вивчається або використовується для порівняння у клінічному дослідженні (випробуванні). Як правило, досліджуваний лікарський засіб є незареєстрованим, в тому числі для компасіонатного використання. Відзначимо, що при малоінтервенційному клінічному випробуванні досліджуваним лікарським засобом виступає зареєстрований препарат, що використовується або виготовляється (складений або упакований) в інший спосіб, ніж препарати із зареєстрованою лікарською формою, або використовується за незареєстрованими показаннями чи для отримання додаткової інформації про зареєстровану форму лікарського засобу. Термін «досліджуваний лікарський засіб» використовується у відповідності до Регламенту (ЄС) № 536/2014 Європейського Парламенту і Ради від 16.04.2014 про клінічні дослідження лікарських засобів для людини та про скасування Директиви 2001/20/ЄС.

Аналіз наведених вище положень дозволяє дійти висновків щодо некоректності використання на позначення тотожності «тест-зразка» терміну «досліджуваний лікарський засіб», оскільки ЗУ №2469-IX надається визначення останнього виключно в контексті клінічних досліджень (випробувань). Крім того, Директивою Європейського Парламенту і Ради 2001/83/ЄС від 06.11.2001 про Кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів призначених для застосування людиною термін «досліджуваний лікарський засіб» використовується як щодо доклінічних досліджень, так і стосовно клінічних досліджень (випробувань). Оскільки вживання терміну «досліджуваний лікарський засіб» у діючий редакції нормативно-правових актів не дозволяє чітко розмежувати сутність та ознаки лікарських засобів, які піддаються науковим дослідженням при проведенні доклінічних досліджень, клінічних досліджень (випробувань), необхідно внести відповідні зміни до нормативно-правових актів щодо визначення термінів таким чином, щоб відповідні статті та пункти містили окремі визначення лікарських засобів, які досліджуються в ході проведення доклінічних досліджень, клінічних досліджень (випробу-

вань). Таке розмежування дозволить визначити чіткі критерії розрізнення відповідних лікарських засобів не тільки між собою, а й відмінності від загального поняття «лікарського засобу», в якому прямо вказано на людину як суб'єкта застосування або введення лікарського засобу, в той час як доклінічне дослідження проводиться виключно в лабораторних умовах та/або на лабораторних тваринах.

Предмет досліджуваного злочину при порушенні встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів, на наш погляд, доречно характеризувати відповідно до особливостей такого порядку. Стандартним вважається порядок державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів, адаптований до законодавства Європейського Союзу, відповідно до якого державній реєстрації підлягають референтні, генеричні, оригінальні лікарські засоби. Використання терміну «генеричний лікарський засіб», а також надання визначень наведеним поняттям стало новелою ЗУ №2469-ІХ, порівняно із законом попередньої редакції. Вказаним законом передбачено окрему (спрощену) процедуру державної реєстрації щодо гомеопатичного лікарського засобу, лікарського засобу з добре вивченим медичним застосуванням, традиційного рослинного лікарського засобу. Крім того, встановлено спеціальні вимоги до державної реєстрації лікарського засобу для педіатричного використання. Окрема процедура державної реєстрації застосовується до лікарських засобів, що можуть закуповуватися особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, у тому числі за договорами керованого доступу, спеціалізованою організацією, яка здійснює закупівлі, на виконання угоди про закупівлю між центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, та відповідною спеціалізованою організацією, яка здійснює закупівлі, а також лікарських засобів, що зареєстровані у країнах із строгими регуляторними органами (SRAs) (орфанні лікарські засоби, лікарські засоби передової терапії, лікарські засоби для профілактики та/або лікування ВІЛ, лікування гемофілії, онкологічних захворювань, вакцини, зареєстровані у країнах із строгими регуляторними органами (SRAs) або Європейським агентством з лікарських засобів (EMA), а також вакцини, щодо яких відповідно до рішення Всесвітньої організації охорони здоров'я здійснено трансфер технології в Україну). Порівняно із ЗУ №123/96-ВР, значно розширено категорії лікарських засобів, що підлягають державній реєстрації за процедурами державної

реєстрації під зобов'язання та у виняткових обставинах, у тому числі для екстреного медичного застосування.

Варто відзначити, що на увагу заслуговує проєкт постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про внесення змін до Порядку державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів та Розмірів збору за їх державну реєстрацію (перереєстрацію)», що пропонується МОЗ для громадського обговорення, розроблений на виконання п. 4 розділу II ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей державної реєстрації лікарських засобів, які можуть закуповуватися особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, та врегулювання окремих питань, пов'язаних з реалізацією лікарських засобів» від 12.02.2025 № 4239-IX, яким передбачається внесення змін до Порядку державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів, затвердженого постановою КМУ від 26.05.2005 № 376 [7].

При характеристиці предмета досліджуваного нами кримінального правопорушення потребують врахування положення Директиви № 2002/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради з гармонізації правових норм держав-членів стосовно біологічних добавок до їжі від 10.06.2002 в контексті дієтичних добавок.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що встановлення предмета злочину, передбаченого ст. 321² КК, виявлення його особливостей сприяють більш точному визначенню безпосереднього об'єкта кримінально-правової охорони, механізму заподіяння йому шкоди, правильній кваліфікації вчиненого суспільно-небезпечного діяння.

Список використаних джерел:

1. Порядок проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів: затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14.12.2009 р. № 944. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0053-10#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
2. Порядок проведення доклінічних досліджень лікарських засобів: затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.10.2024 р. № 1083. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1686-24#n17> (дата звернення: 14.04.2025).
3. On the harmonisation of laws, regulations and administrative provisions relating to the application of the principles of good laboratory practice and

- the verification of their applications for tests on chemical substances (codified version): Directive 2004/10/EC of the European Parliament and of the Council of 11 February 2004. URL.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004L0010> (дата звернення: 17.04.2025).
4. Значення для article англійською (за даними Cambridge Dictionary). URL.: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/article> (дата звернення: 17.04.2025).
 5. Значення для subject англійською (за даними Cambridge Dictionary). URL.: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/subject> (дата звернення: 17.04.2025).
 6. On the inspection and verification of good laboratory practice (GLP) (Codified version): Directive 2004/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 February 2004. URL.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004L0009> (дата звернення: 17.04.2025).
 7. Повідомлення про оприлюднення проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів та Розмірів збору за їх державну реєстрацію (перереєстрацію)». Щотижневик АПТЕКА, 7 квітня 2025 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/718257> (дата звернення: 18.04.2025).

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ТА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З ВЧИНЕННЯМ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ТА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мельниченко Владислав Сергійович

Головний спеціаліст юридичного відділу комунальної власності та приватизації управління юридичного забезпечення Департаменту управління активами Запорізької міської ради (м. Запоріжжя, Україна)
e-mail: vsm9516@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-9385-8481>

В реаліях повномасштабної війни кримінальна юстиція України зіткнулась з новими викликами та випробуваннями. Запровадження окремого правового режиму, який вплинув на усі сфери нашого життя, у тому числі й на організацію діяльності органів кримінальної юстиції.

За даними Офісу Генерального прокурора, з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну було виявлено 16772 злочини проти основ національної безпеки. З них за фактами державної зради 3164, та колабораційної діяльності 7592 кримінальних правопорушення [1].

Об'єктивним фактором війни є той факт, що значний відсоток кримінальних правопорушень пов'язаних з державною зрадою та колабораційною діяльністю вчиняється поза межами підконтрольних Україні територій. В умовах воєнного стану доступ до окупованих або тимчасово неконтрольованих територій обмежений, а документування ймовірних порушень там небезпечно, а в більшості випадків просто неможливо.

З метою вибудовування шляхів вдосконалення методик розслідування фактів державної зради та колабораційної діяльності, необхідно приділити увагу криміналістичній характеристиці зазначених кримінальних правопорушень.

Державна зрада може бути вчинена трьох формах:

1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [2].

Щодо обставин, які підлягають доказуванню, то окрім загальнообов'язкових, які передбачені ст. 91 КПК України, в зв'язку з невідконтрольністю територій де вчиняються зазначені кримінальні правопорушення та відсутністю особи яка підозрюється у вчиненні цих кримінальних правопорушень, є необхідність встановлення додаткових обставин, а саме:

- можливість здійснення наклепу на особу;
- можливість видозмінення інформації що свідчить про вчинення кримінального правопорушення на шляху від першоджерела до правоохоронних органів;
- можливість вчинення певних дій, які утворюють склад кримінального правопорушення під дією фізичного чи психологічного примусу.

Основним джерелом доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з державною зрадою та колабораційною діяльністю, які вчиняються на окупованих територіях є цифрові докази.

На даний час в КПК України відсутня регламентація «цифрових доказів», що є суттєвим недоліком, і потребує його усунення у майбутньому. Д. М. Цехан, під «цифровими доказами» розуміє «фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь – якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для прийняття людиною [3, с. 257].

В аспекті цифрових доказів варто звернути увагу на такий елемент криміналістичної характеристики як особа злочинця. Дослідження показують, що переважна більшість осіб, які вчиняють державну зраду – чоловіки.

Центром прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офісом Верховного Комісара ООН з прав людини у 2020 році представлений «Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права – (Протокол Берклі), який містить стандарти і методологічні підходи до збирання, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може слугувати доказом у кримінальному провадженні [4, с.6].

Слід зазначити, що на постійній основі потрібно здійснювати моніторинг.

Моніторинг є не єдиним інструментом пошуку та фіксації інформації що свідчить про вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних

з державною зрадою чи колабораційною діяльністю. Крім того є необхідність переконатись в достовірності таких доказів.

Оптимальним варіантом є отримання показань від свідків таких дій.

Слід зазначити, що після встановлення факту їх місця знаходження і встановлення факту володіння останніми важливої інформації що встановлюють нові обставини, чи підтверджують раніше отриману інформацію, вони підлягають допиту у якості свідків.

Особливістю і проблемою розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з державною зрадою та колабораційною діяльністю, вчинені особами які знаходяться на тимчасово окупованій території є відсутність самого підозрюваного, його знаходження поза межами зони правового впливу. В цьому аспекті отримав новий поштовх розвитку інститут спеціального досудового розслідування.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що державна зрада та колабораційна діяльність вчинена особами які знаходяться на окупованій території мають свої особливості в порядку документування та розслідування. Основним джерелом доказової інформації є цифрові докази які знаходяться на сайтах держави – агресора та підконтрольних квазіутворень. Для підтвердження злочинних дій є необхідність у відшуканні осіб які виїхали на підконтрольну територію чи за кордон і які володіють інформацією що доводить такі дії. Дієвою формою розслідування злочинів пов'язаних з державною зрадою та колабораційною діяльністю вчинених особами які знаходяться на окупованій території є застосування спеціального досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Головна – Офіс Генерального прокурора. *Головна – Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 15.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2025).
3. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. 5-те вид. *Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту*, 2013. 257 с.
4. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. United Nations Human Right. New York and Geneva, 2022. 102 p. URL: www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСТУПУ ДО КАСАЦІЙНОГО СУДУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Мілов Дмитро Володимирович,

аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

e-mail: milov.dv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5676-1293>

На конституційному рівні однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України). Перегляд судових рішень у кримінальних провадженнях у касаційному порядку є не загальним правилом, а допускається державою як останній національний спосіб правового захисту прав та свобод людини в Україні лише у випадках, встановлених кримінальним процесуальним законодавством (статтею 424 КПК України). Встановлення законодавчих обмежень на касаційне оскарження відповідає конвенційним стандартам захисту прав людини. Адже згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) право на суд, одним з аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним, воно за своїм змістом може підлягати обмеженням, особливо щодо умов прийнятності скарги на рішення. Це право може бути піддане обмеженням, дозволеним за змістом, тому що право на доступ до суду за самою своєю природою потребує регулювання з боку держави. Однак такі обмеження не можуть обмежувати реалізацію цього права у такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено. Ці обмеження повинні переслідувати легітимну мету та має бути розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями (рішення ЄСПЛ у справах «Мушта проти України», заява № 8863/06, п. 37; «*Kreuz v. Poland*», заява № 28249/95, п. 53; «*Golder v. the United Kingdom*», заява № 4451/70, п. 38, «*Stanev v. Bulgaria*», заява № 36760/06, п.п. 229–230).[1]

Якщо говорити про оскарження під час досудового розслідування, то законодавець передбачив можливість подання скарги до слідчого

судді та оскарження ухвал слідчого судді до суду апеляційної інстанції. Відповідно до ч. 4 ст. 424 КПК ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають. Водночас згідно з ч. 6 ст. 399 КПК до касаційного суду може бути оскаржена ухвала апеляційного суду про повернення апеляційної скарги або відмову у відкритті провадження. З наведеного вбачається, що під час досудового розслідування доступ до касаційної інстанції можливий лише у випадку відмови у відкритті провадження за скаргою на ухвалу слідчого судді або повернення такої скарги.

Відмітимо, що одним з проблемних питань правозастосовної практики є відмова у відкритті апеляційного провадження за скаргою на ухвали слідчого судді постановлення яких не передбачено законом. Нагадаємо, що у постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р. у справі № 243/6674/17-к наголошено на необхідності забезпечення права на оскарження ухвал слідчого судді, постановлення яких не передбачено чинним КПК.[2] У розвиток цієї правової позиції Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у рішенні від 31 травня 2021 р. зробила такі висновки: «серед усіх рішень слідчого судді, можливість ухвалення яких прямо не передбачена КПК у межах відповідних регламентованих цим Кодексом процедур, слід виокремити дві групи рішень: ухвалені поза межами процедури, передбаченої КПК (з питань, процедура вирішення яких слідчим суддею не передбачена КПК); ухвалені в межах передбаченої КПК процедури із застосуванням положень ч. 6 ст. 9 КПК та загальних засад кримінального провадження, визначених ч. 1 ст. 7 цього Кодексу. І якщо питання неправомірності відмови судом апеляційної інстанції у перевірці законності рішень слідчого судді, які належать до першої групи, отримала своє вирішення на рівні висновків вищої судової інстанції щодо застосування норм права (в постанові Верховного Суду України від 12 жовтня 2017 року у справі № 5-142кс(15)17, у постановках Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р. у справах № 237/1459/17 та № 243/6674/17), то питання щодо апеляційного оскарження другої групи рішень потребує диференційованого підходу з огляду на зміст ухваленого слідчим суддею рішення у кожному конкретному випадку... З наведеного вбачається, що перевірки в апеляційній інстанції підлягають лише ухвали слідчого

судді, які пов'язані з можливістю істотного обмеження прав, свобод та інтересів особи або мають вирішальне значення для руху досудового розслідування чи кримінального провадження в цілому. [3] Водночас при застосуванні вказаних позицій верховного суду спостерігається відмінність судової практики при розв'язанні однорідних питань.

Так, наприклад, у рішенні Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 грудня 2022 року вказується, що слідчий суддя Приморського районного суду м. Одеси, скасовуючи рішення про відмову у визнанні ОСОБА_2 потерпілою, формально діяв у межах ч. 2 ст. 307 КПК України. Водночас у супереччю з цим же нормам КПК України, слідчий суддя зобов'язав слідчого вчинити конкретні дії – залучити ОСОБА_2 в якості потерпілої у кримінальному провадженні № 12017040700001304 від 23 вересня 2017 р., надати їй пам'ятку про права й обов'язки потерпілої та допитати її в якості потерпілої, цим самим втрутився в процесуальні повноваження слідчого. [4] Водночас у рішенні цієї ж палати від 01 квітня 2025 р. при розгляді аналогічного питання щодо можливості оскарження ухвали слідчого судді, якою зобов'язано прийняти рішення про визнання особи потерпілою, зроблено висновок, що «в цьому випадку не виникає питань, які б не було врегульовано чи неоднозначно застосовано нормами КПК. А тому немає підстав вважати, що апеляційний суд, відмовляючи у відкритті апеляційного провадження, не дотримався загальних засад кримінального провадження щодо забезпечення права на оскарження процесуальних рішень».[5]

Варто підкреслити, що ЄСПЛ в аспекті розгляду питань доступу до суду третьої інстанції зазначає, що обов'язковому дотриманню підлягає застосування процесуальних повноважень вищими судовими інстанціями з позицій передбачуваності (прогнозованості) з точки зору учасників справи (рішення у справах «Мушта проти України», заява № 8863/06, п. 41, «Мельник проти України», заява № 23436/03, п. 26). Видається, що з метою забезпечення такої передбачуваності (прогнозованості) необхідним є фокус на забезпечення єдності практики найвищої судової інстанції.

Список використаних джерел:

1. Берназюк Я. Європейські стандарти реалізації права особи на доступ до правосуддя в аспекті можливості касаційного (третього) перегляду

справи. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1057874/>
(дата звернення: 11.04.2025)

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р. у справі №243/6674/17-к URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74475959>
(дата звернення: 11.04.2025)
3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 травня 2021 р. у справі № 646/3986/19 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97429838&red=1000037a5713a2b317de9a92a14560f6d2aedic&d=5> (дата звернення: 11.04.2025)
4. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 грудня 2022 року справа № 522/7836/21 <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107748100&red=1000032ae6498b78a1cf54d57075788cfcccd9&d=5> (дата звернення: 11.04.2025)
5. Ухвала Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі у складі верховного суду від 01 квітня 2025 року справа № 178/2360/24 <https://opendatabot.ua/court/126289938-6b984cea3e1f91414136aa4e04eda141> (дата звернення: 11.04.2025)

ПОСТЕКСПЕРТНИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ: ПОНЯТТЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Поляков Ігор Сергійович

кандидат юридичних наук,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

e-mail: nyutabird@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9329-1705>

Сектор безпеки та оборони України є вельми специфічною сферою правового регулювання, який повністю замкнений на цілях забезпечення інтересів держави та, відтак, на розпорядженні державними бюджетними ресурсами. У зв'язку з цим він традиційно відносить до сфер відтворення чи не найвищих корупційних ризиків у порівнянні з іншими напрямками публічного адміністрування. А надто в умовах повномасштабної війни, триваючих бойових дій високої інтенсивності, коли видатки на оборону, на забезпечення нормального функціонування Збройних Сил України, Національної гвардії України, правоохоронних органів у кількості разів перевищують показники мирного часу.

Певна річ, колосальний за масштабами обіг активів завжди супроводжувався частковою криміналізацією дотичних соціальних інститутів, а відповідні злочинні практики набували інституціоналізованих ознак. Не є виключенням у цьому сенсі й сектор безпеки та оборони України. Законодавчі ініціативи, покликані на його реформування, на адаптацію до викликів війни, на нарощування спроможностей оборонно-промислового комплексу, в цілому є адекватними, а ті контрольні механізми, що застосовуються для кримінологічного їх убезпечення (передусім – антикорупційна експертиза) загалом характеризуються позитивно. Втім, вони очевидно є недостатніми. Мова, зокрема, йде про функціональну незавершеність інституту антикорупційної експертизи нормативно-правових актів взагалі та щодо тих нормативно-правових актів, які основним предметом свого правового регулювання мають суспільні відносини у секторі безпеки та оборони, зокрема.

Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» з метою виявлення в чинних нормативно-правових актах та про-

ектах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення проводиться антикорупційна експертиза. Обов'язкова антикорупційна експертиза здійснюється Міністерством юстиції України, крім антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, внесених на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України, яка здійснюється комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією [1].

Згідно з ч. 4 вказаної статті Закону антикорупційна експертиза здійснюється щодо законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України у таких сферах:

- 1) прав та свобод людини і громадянина;
- 2) повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- 3) надання адміністративних послуг;
- 4) розподілу та витрачання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів;
- 5) конкурсних (тендерних) процедур [1].

Крім того передбачено, що антикорупційна експертиза може проводитись за власною ініціативою Національне агентство з питань запобігання корупцію (далі – НАЗК), а також окремих фізичних, юридичних осіб, громадських організацій (громадська експертиза). Результати антикорупційної експертизи підлягають обов'язковому розгляду суб'єктом видання (прийняття) відповідного акта, його правонаступником або суб'єктом, до якого перейшли відповідні нормотворчі повноваження у даній сфері [2].

Процедура проведення антикорупційної експертизи НАЗК, відповідно до Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції, передає два етапи: 1) моніторинг проектів актів (чинних актів) на предмет наявності в них ознак, що вказують на необхідність проведення експертизи; 2) власне експертиза проекту акта [3].

Водночас щодо викладених положень слід висловити деякі зауваги. По-перше, на законодавчому рівні моніторинг передбачений тільки для його проведення НАЗК. Інші суб'єкти антикорупційної експертизи мо-

ніторинг не проводять. По-друге, означений моніторинг вмонтований в процедуру проведення самої експертизи. Він є функціонально та інституційно несамостійним видом науково-методичного забезпечення правотворчого процесу.

Існує потреба у запровадженні постекспертного моніторингу щодо тих нормативно-правових актів, які вже були прийняті з урахуванням висновку антикорупційної експертизи. Цей моніторинг має бути системою постійного спостереження за таким предметно-діяльнісним клас-тером кримінологічної ефективності правового регулювання як антикорупційна властивість (здатність знижувати інтенсивність відтворення корупції) спеціалізованого нормативно-правового акту або корупційна нейтральність (відсутність стимулюючого впливу на детермінаційний комплекс корупції) неспеціалізованого. Гадаємо, є сенс у запровадженні такого виду моніторингу саме щодо тих нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері діяльності сектору безпеки та оборони й пов'язані з рухом бюджетних коштів, розпорядження майном, реалізації повноважень по роботі з персоналом.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n529> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Антикорупційна експертиза / Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antykoruptionsijna-ekspertyza/> (дата звернення: 11.04.2025).
3. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 18.05.2023 р. № 109/23 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0109884-23#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА ФОРМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОШТІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ (НА ПРИКЛАДІ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ)

Самойлов Євген Юрійович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного
факультету Харківського національного університету імені

В. Н. Каразіна

e-mail: eugen.y.sam@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2498-3096>

Як відомо, вид *homo sapiens* відрізняється від інших вищих тварин низкою унікальних властивостей, вироблених в ході антропогенезу. Так, завдяки еволюції саме людині нині притаманні такі здібності як мовлення, абстрактне мислення, здатність виробляти знаряддя праці та знаряддя для вироблення знарядя праці. Та один з головних специфічних її атрибутів – здатність до творчості, здібності створювати щось таке, чого раніше не існувало. Руху творчої думки, притаманному упродовж всього часу існування людства на планеті Земля, воно завдячує рівнем науково-технічного розвитку, який невпинно розвивається. З одного боку, це робить життя людей в сучасному світі більш безпечним та комфортним, дозволяє долати все більшу кількість проблем і викликів та оптимістично передбачати напрямки поступ людської цивілізації. Та з іншого – чимало досягнень науково-технічного прогресу використовуються на шкоду людині, суспільству, державі, людству.

У ХХІ столітті у сфері фінансово-економічних відносин на основі новітніх комп'ютерних технологій створені максимально зручні інструменти – система блокчейн, онлайн банкінг, миттєві перекази. Відбувається популяризація цифрових засобів забезпечення фінансово-економічної активності фізичних та юридичних осіб: віртуальні активи, криптовалюти, токени інші цифрові цінності. Вони надають чимало переваг при їх використанні порівняно з «традиційними» фінансовими інструментами. Так, завдяки розміщенню їх на платформах блокчейну віртуальні активи існують поза будь-яким центральним контролюючим органом, вони надають швидкість транзакцій порівняно з традиційними банківськими переказами, користувачі несуть значно менші витрати

за транзакції порівняно з банківськими чи іншими фінансовими послугами. Є ще ціла низка переваг віртуальних активів (прозорість; доступність для перевірки безпосередньо клієнтом; доступність будь-кому, хто має засоби використання мережею Інтернет; безпека, яка досягається завдяки використанню криптографічного захисту, глобальність тощо). Наведений перелік буде, очевидно, розширюватися в ході прогресу цифрових фінансових технологій[1, с. 7].

Фахівці з кримінального права та кримінології вже давно виявили певні зв'язки між рухом науково-технічного прогресу та новими видами кримінальних практик (злочинності): пристосування злочинцями прогресивних технічних досягнень до своїх потреб або сприяє виникненню нових кримінальних загроз, або ж забезпечує ефективність вчинення вже відомих кримінальних правопорушень [2, с. 81]. Науково-технічний прогрес та детерміновані ним зміни в сучасному світі породжують нові, більш сучасні способи вчинення кримінальних правопорушень. Найбільш значущим прикладом цьому є стрімкий розвиток сфери високих технологій. Саме досягнення людства в галузі телекомунікацій та масове впровадження цифрових технологій в усі сфери життя людства на сучасному етапі зумовило виникнення нових загроз для об'єктів кримінально-правової охорони.

Інтеграція феномену віртуальних активів до фінансово-економічного простору також має негативний вимір. Навряд чи викликає сумнів небезпечна тенденція до широкого включення віртуальних активів до кримінальних практик. Наприклад, в сфері кримінальних правопорушень проти власності правоохоронцями наразі виявлено типові схеми, використовуючи які правопорушники застосовують обман або зловживання довірою з боку потерпілих та схиляють останніх до транзакцій токенів, якими надалі протиправно розпоряджаються для одержання вигоди. Такими схемами є, зокрема, скам-ICO (фальшиві кампанії збору коштів для нібито перспективних криптопроектів, в яких потерпілим пропонують інвестувати на ранньому етапі для подальшого отримання надприбутків, а потім організатори зникають із грошима), фішингові атаки (створення підроблених сайтів криптобірж) тощо[3].

Окремим видом кримінальних практик, в яких все частіше фігурують віртуальні активи, стала легалізація (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, відповідальність за яку наразі передбачає стаття 209

Кримінального кодексу України[4]. Так, міжнародні організації фінансової безпеки та національні правоохоронні органи відзначають, що віртуальні активи перетворюються на популярний інструмент приховування від публічного спостереження фінансових операцій з цінностями (коштами, майном), отриманими кримінально протиправним шляхом. Вони використовуються як для уникнення фіскального контролю за нелегальними доходами, так і для приховування кримінальних капіталів від органів кримінальної юстиції. Хоч в судовій практиці й не сформовано поки що стійких тенденцій, які б дозволяли виявити кримінологічно значущі закономірності в цій сфері, однак, факти непрямым чином свідчать про те, що вони формуються. Перша – приховування доходів, одержаних злочинним шляхом, у віртуальних активах (перш за все у криптовалютах). Як приклад, сьогодні стає помітною «втеча» задекларованих коштів публічних осіб (чиновників, депутатів та навіть детективів НАБУ) в криптовалюту. Це пояснюється, зокрема, тим, що «ця валюта не має визначеного правового статусу в Україні, її оподаткування також не визначено на законодавчому рівні. Тому будь-які «мутні» гроші, які ті... змогли «заробити», камуфлюються у криптовалюті»[5]. Друга – використання переваг віртуальних активів під час проведення фінансових операцій з коштами, одержаними злочинним шляхом. Технічні властивості віртуальних активів дозволяють робити це швидко, анонімно та поза публічним контролем, а через особливості блокчейн-технології виявляти й розкривати такі дії та осіб, які їх вчиняють, досить складно. Як відзначають у Державній службі фінансового моніторингу України «анонімність... приваблює злочинців, які використовують такі активи для відмивання доходів від низки злочинів»[6, с. 82]. Тобто, віртуальний актив наразі стає і предметом, і засобом легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом.

Підводячи підсумок слід визнати, що віртуальні активи як новітній «продукт» науково-технічного прогресу стає засобом маскуванню слідів кримінальних правопорушень, прибутку від злочинних бізнесів, анонімізації зберігання і руху кримінальних активів, фінансування кримінальної діяльності (наприклад, тероризму), забезпечення руху незаконних товарів і послуг. Таким чином, вчергове підтвердилися спостереження про вплив технічних здобутків людства на зміни у «кримінальній картині світу».

Список використаних джерел:

1. Popper N. Digital Gold: Bitcoin and the Inside Story of the Misfits and Millionaires Trying to Reinvent Money. New York: Harper Paperbacks. 2015. XV, 398 P.
2. Борисов В. І. НТП і питання кримінально-правової охорони безпеки виробництва. Правова держава: республік. міжвідом. зб. наук. пр. Київ, 1992. Вип. I. С. 80–86.
3. В Кіберполіції назвали топ найпоширеніших способів шахрайства з криптовалютою. URL: <https://ukranews.com/ua/news/1067138-v-kiberpolitsiyi-nazvaly-top-najposhyrenishyh-sposobiv-shahrajstva-z-kryptovalyutoyu>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Твердохліб П. Детективи НАБУ заховали мільйони в криптовалюті. URL: <https://ukranews.com/ua/publication/4366-detektyvy-nabu-zahovaly-miljony-v-kryptovalyuti>.
6. Типологічне дослідження на тему: «Актуальні методи, способи, інструменти легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансування тероризму (сепаратизму)»: Затверджено Наказом Державної служби фінансового моніторингу України від 20.12.2021 № 146. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu/tipologichne-doslidzhennya-aktualni-metodi-sposobi-instrumenti-legalizaczi-vidmivannya-zlochinnix-doxodiv-ta-finansuvannya-terorizmu-separatizmu.html>.

ДАТА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ РЕКВІЗИТ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА

Семенов Євгеній Сергійович,

аспірант відділу дослідження проблем кримінального процесу
та судоустрою

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

e-mail: zhenya5792@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4646-8250>

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що при складанні обвинувального акта у кримінальному провадженні виникають деякі дискусійні питання, пов'язані із визначенням його реквізитів, зокрема дати. На практиці ці проблеми можуть призводити до спорів щодо дійсності обвинувального акта, що вимагає їх належного теоретичного дослідження.

Відповідно до ч. 4 ст. 110 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Обвинувальний акт повинен відповідати вимогам, передбаченим у статті 291 цього Кодексу. У свою чергу, ст. 291 КПК України визначає порядок складання обвинувального акта, а також перелік тих відомостей, які він має містити. З наведених положень випливає, що під поняттям «обвинувальний акт» законодавець розуміє не лише відповідне рішення, а й документ, у якому воно зафіксоване.

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

У постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ККС ВС) від 13.08.2020 у справі №200/13490/15-к зазначено, що процесуальними документами у кримінальному провадженні є письмові документи, складені на підставі кримінального процесуального закону уповноваженим на те суб'єктом у зв'язку із здійсненням процесуально-

го акту (виконанням процесуальних дій або прийняттям процесуальних рішень), в якому зафіксована інформація про хід та результати кримінальної процесуальної діяльності, і які, згідно з положеннями КПК України є одним із джерел доказів. Процесуальний документ є важливим елементом процесуальної форми, який фіксує юридично значимі факти, є засобом реалізації суб'єктами процесу своїх прав та виконання обов'язків, виступає гарантією забезпечення законності під час здійснення кримінального провадження [1].

Слід відмітити, що поняття «процесуального документа» або «документа» для цілей кримінального провадження не може розглядатися автономно від загального поняття «документа», що використовується в інших галузях законодавства. Іншими словами, якщо той чи інший діловий папір вважається документом у кримінальному провадженні, то немає жодних підстав не вважати його офіційним документом, і навпаки.

Отже, обвинувальний акт визначається і як процесуальний документ, і як офіційний. Таким чином, визначення вимог, які ставляться до обвинувального акта, потребує звернення як до положень кримінального процесуального законодавства, так і до положень законодавства, які визначають загальні вимоги до офіційного документа.

Склад реквізитів документів установлюється в Державному стандарті України 4163:2020 «Вимоги до оформлення документів», який поширюється зокрема на документи, створювані в результаті діяльності державних органів, незалежно від їхнього функціонально-цільового призначення, рівня і масштабу діяльності (далі – ДСТУ) [2].

Згідно із п.п. 4.1 ДСТУ склад реквізитів документів включає, зокрема, «10 – дата документа». При цьому датою документу, згідно із 5.10 ДСТУ, є відповідно, дата його підписання, затвердження, прийняття, реєстрації або складення. Враховуючи вищевказане, дата є обов'язковим реквізитом будь-якого документа, в т.ч. і обвинувального акта.

Згідно із п. 9 ч. 2 ст. 291 КПК України обвинувальний акт має містити, зокрема, відомості про дату та місце його складення та затвердження. Таким чином, законодавець додатково підкреслює необхідність зазначення у цьому документі дати його складення та затвердження, хоча остання закономірно впливає як із загальних вимог до будь-якого документа, зазначених вище, так і з природи і призначення обвинувального акта як процесуального документа.

Так, розглядаючи обвинувальний акт як кримінально-процесуальний документ, слід зазначити, що, як вказувалося вище, будь-який процесуальний документ фіксує юридично значимі факти. Оскільки юридично значимі факти у кримінальному провадженні мають хронологічний вимір, то способом їх фіксування можна вважати зазначення у процесуальних документах їх дати. Вказане ґрунтується на загальних засадах кримінального провадження, однією з яких є засада розумних строків. Вона передбачає, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в об'єктивно необхідні для цього строки (ч. 1 ст. 28 КПК України). У свою чергу, обчислення будь-якого строку у кримінальному провадженні визначається датою початку, зміни або припинення відповідних кримінальних процесуальних правовідносин.

Щодо обвинувального акта додатково слід зазначити, що він складається щодо кримінально-процесуальних правовідносин з чіткими строками реалізації, встановленими ч. 1 ст. 219 КПК України. Відповідно до її положень, строк досудового розслідування обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження. ККС ВС у постанові від 01 липня 2021р. у справі № 752/3218/20 зазначив, що саме звернення до суду з обвинувальним актом, а не лише його складання, затвердження чи вручення стороні захисту повинно бути вчинено в рамках строку досудового розслідування [3]. Таким чином, датування обвинувального акта є способом фіксування відповідних юридично значимих фактів, пов'язаних із закінченням досудового розслідування.

Разом із тим слід звернути увагу, що законодавець не встановлює граничного строку звернення до суду з обвинувальним актом після його складання та затвердження. При цьому, хоча за загальною логікою складання та затвердження обвинувального акта тягнуть за собою обов'язок прокурора щодо його невідкладного направлення до суду, однак законодавець прямо не встановлює такої кореляції. З огляду на це на практиці можливі ситуації, коли, приміром, дата складання та затвердження обвинувального акта значно переде дату направлення його до суду, коли

обвинувальний акт так би мовити «вилежується» на столі у прокурора. При цьому, якщо його направлення до суду відбувається в межах строків досудового розслідування, то конкретного процесуального порушення така ситуація не становить. Водночас, її можна розглядати як порушення засади розумних строків, а саме ч. 5 ст. 28 та ч. 1 ст. 283 КПК України, відповідно до яких кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Як зауважує А. В. Лапкін, закріплений у КПК України підхід до обчислення строків досудового розслідування загалом відповідає практиці ЄСПЛ, згідно з якою період, який має братись до уваги при визначенні тривалості кримінального провадження, починає перебіг з дня пред'явлення особі «обвинувачення» та закінчується днем встановлення обґрунтованості обвинувачення або припинення провадження [4, с. 143]. Водночас, закріплена у КПК України конструкція, згідно з якою складання та затвердження обвинувального акта підлягають датуванню, однак не мають при цьому визначеного процесуального значення, проте не дається направлення обвинувального акта до суду, яке має процесуальне значення, видається нелогічною і непослідовною.

Зважаючи на викладене, слід зазначити, що дата є обов'язковим реквізитом обвинувального акта і як будь-якого офіційного документа, і як кримінально-процесуального документа, який фіксує рішення про висунення обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і про закінчення досудового розслідування. Водночас, для забезпечення юридичної визначеності останнього варто законодавчо уточнити кореляцію дати складання та затвердження обвинувального акта та моменту закінчення досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.08.2020 у справі № 200/13490/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91063754>.
2. Вимоги до оформлення документів: ДСТУ 4163:2020: прийнято та надано чинність наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 01.07.2020 № 144. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN070106>.

3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 липня 2021 р. у справі № 752/3218/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146645>.
4. Лапкін А. В. Обчислення строків досудового розслідування з урахуванням дії КПК України у часі. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2023. Вип. 46. С. 142–147. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-46-143>.

НЕОДНОЗНАЧНЕ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА ШЛЯХОМ ПОСИЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сірець Олександр Олександрович,

аспірант відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка

В. В. Сташиса НАПрН України

e-mail: sanka.sirets@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4066-5950>

Ринок житлового будівництва є однією з найважливіших сфер господарювання у будь-якій країні [1, с. 22]: по-перше, у зв'язку з тим, що житло є однією з ключових людських потреб, задоволення якої є пріоритетним; по-друге, розглядувана сфера господарювання є такою, для якої природно притаманний рух значних обсягів грошових коштів. Це, у свою чергу, сприяє, по-перше, зростанню привабливості сфери для населення (зокрема, у контексті інвестування), по-друге (як наслідок) – привабливості для корисливих злочинців. Принаймні, на сьогоднішній день проблематика злочинності, зокрема і корупції, у сфері житлового будівництва України залишається надзвичайно актуальною [2, с. 39]. Причинами цьому є, з одного боку, активна внутрішня міграція населення у напрямку так званих «економічних центрів» (зокрема, міста Київ та область, Дніпро, Харків, Одеса, Львів), а з іншого боку – активізація компаній-забудовників унаслідок такої міграції, бажання звести якомога більше нових житлових об'єктів з метою отримання якнайбільшого прибутку, однак часто з цілою низкою порушень санітарно-технічних, будівельних та інших норм.

Таким чином, постає необхідність у теоретичній розробці пропозицій із ефективного запобігання та протидії злочинності у сфері житлового будівництва, а також їх практичній реалізації. Вагомий вклад у проблематику запобігання та протидії злочинності загалом присвятили такі вітчизняні науковці, як В. С. Батиргареєва [3], В. В. Голіна [4], В. В. Пивоваров [5], М. Г. Колодяжний [6], А. В. Калініна [7] та ряд інших науковців. Переходячи до розглядуваної нами сфери житлового будівництва, зазначимо, що одним із дискусійних, проте від того не менш популярних

пропонованих заходів загального характеру є пропозиція із посилення державного регулювання сфери житлового будівництва.

Слід зазначити, що з метою з'ясування фахового бачення вирішення зазначеної проблеми дане питання (як і ряд супутніх із ним) було винесено в кілька емпіричних досліджень, а саме: (1) анонімне опитування практичних працівників Головних управлінь НПУ в Київській, Львівській, Дніпропетровській, Одеській областях та м. Києві (всього 1 082 респонденти); (2) анонімні опитування та напівформалізовані інтерв'ю у форматі «face-to-face» практичних працівників ринку житлового будівництва, а саме – представників компаній-забудовників та спеціалізованих агентств з продажу нерухомості (всього 152 респонденти).

Відзначимо, що працівники правоохоронних органів традиційно у переважній більшості виступають за «силові», «імперативні» заходи із запобігання та протидії злочинності, зокрема й у сфері житлового будівництва. Так, у межах нашого опитування 38% респондентів у якості одного з найефективніших заходів запобігання та протидії злочинності у розглядуваній сфері обрали «посилення регулювання сфери житлового будівництва», у комплексі з ним – 35% респондентів також обрали «жорстку фінансову відповідальність за невиконання зобов'язань із зведення соціальної інфраструктури (в «пакеті» з житловим будівництвом)», що підкреслює тезу про віддання переваги заходам «імперативного» характеру (наголошуємо, що в межах даного питання респонденти мали право обрати кілька, на їх думку, найефективніших заходів). У той самий час, 18% респондентів висловилися за «дерегуляцію житлового будівництва». Звісно, частка «незгодних» присутня у будь-якому суспільному утворенні, проте порівняно вагома частка респондентів, що підтримали вказану позицію, стала певною мірою відкриттям та підтвердженням того факту, що погляди «ліберального» характеру стають все більш поширеними, у тому числі, й у «консервативній» за своїм змістом правоохоронній сфері. Крім того, таким чином підтверджується наявна всередині правоохоронної сфери (у нашому конкретному випадку – серед працівників Національної поліції України) дискусії про роль держави у регулюванні сфер життєдіяльності, серед яких – сфера житлового будівництва.

У той самий час, респондентами – практичними працівниками компаній-забудовників та спеціалізованих агентств з продажу нерухомості на запитання «Чи вважаєте Ви обґрунтованим посилення державного

регулювання на ринку житлового будівництва?» відповіли наступним чином: 33% респондентів дали відповідь «Так», 9% респондентів – «Ні», 58% респондентів – «Важко відповісти». Цікавим у контексті даного дослідження виявився наступний факт: практичні працівники компаній-забудовників та спеціалізованих агентств з продажу нерухомості, цілком підтверджуючи факт систематичних зловживань з боку забудовників у ході здійснення господарської діяльності зі зведення об'єктів житлового будівництва, а також усвідомлюючи необхідність запобігання та протидії таким зловживанням (нагадаємо, що лише 9% респондентів заперечили необхідність участі держави у регулюванні сфери житлового будівництва), все ж піддали сумніву спроможність держави суттєвим чином вплинути на покращення криміногенної обстановки на ринку житлового будівництва (фактично, на це вказують відповіді 58% респондентів).

До того ж, на переконання цієї групи респондентів, посилення державного регулювання може призвести до наступних наслідків (у цьому питанні респонденти могли обрати кілька відповідей): (1) зростання рівня корупції на ринку житлового будівництва; ускладнення процедур отримання дозволів на будівництво, введення в експлуатацію багатоквартирних житлових будинків; зменшення числа зловживань з боку забудовників, зокрема зменшення числа довгобудів та недобудов у майбутньому (відповіді обрали по 58% респондентів); (2) зменшення купівельної спроможності населення на придбання житла; збільшення і так великого державного апарату (відповіді обрали по 33% респондентів); (3) падіння обсягів будівництва нових об'єктів багатоквартирного житла (обрали 27% респондентів); (4) порядку та дисципліни на ринку житлового будівництва; посилення податкового тиску на населення (відповіді обрали по 25% респондентів). Аналізуючи ці, на перший погляд, суперечливі одна одній відповіді, все ж доходимо до висновку, що, всупереч всім очевидним для респондентів негативним обставинам зростання участі держави у регулюванні розглядуваної сфери, все ж покладається певні сподівання та надії на підвищення управлінської ефективності органів державної влади в Україні, що у подальшій перспективі призведе до поліпшення ситуації щодо запобігання та протидії зловживанням забудовників на ринку житлового будівництва. Однак, видається очевидним так само й той факт, що респонденти зневірені у спроможності держави здійснити позитивний вплив на ринок житлового будівництва

(за умови зростання її участі у регулюванні сфери) в короткостроковій перспективі.

Звідси робимо наступні висновки: (1) у правоохоронній сфері, не дивлячись на її здебільшого «консервативний» характер, все ж має місце достатньо вагома частка працівників, які, всупереч загальним поглядам на роль «сильної» держави, висловлюють сумнів у необхідності всеосяжного державного регулювання, у тому числі й щодо ринку житлового будівництва. Однак, наразі складно встановити об'єктивні причини подібних відхилень у поглядах; (2) у той самий час, бачення державної ролі у регулюванні ринку житлового будівництва є достатньо контраверсійним: не заперечуючи необхідності участі держави у регулюванні зазначеної сфери господарювання, респонденти висловлюють сумнів щодо ефективності держави як суб'єкта регулювання; (3) обґрунтовано вважаємо, що вище зазначені чинники є нагальною причиною переглянути роль та методи, способи й засоби державного впливу, зокрема, на сферу житлового будівництва; серед іншого, акцентуємо, що, за достатньо високого рівня нормотворчості в Україні, застосування правових норм суттєвим чином не відповідає вимогам правової держави.

Список використаних джерел:

1. Вавриш А. В. Запобігання злочинам проти власності у сфері будівництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 275 с.
2. Запотоцький А. П. Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 510 с.
3. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.
4. Голіна В. В. Стратегія запобігання та протидії злочинності як різноманітні форми реалізації кримінологічної політики. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового юридичного інституту* (м. Івано-Франківськ, 8–10 червня 2017 р.). С. 26–29
5. Пивоваров В. В. Важливі аспекти мотивації злочинної поведінки при ухиленні від сплати податків. *Проблеми боротьби зі злочинністю: Респ. міжвідом. наук. зб.* / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 98. С. 121–128
6. Колодязний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків : Право, 2018. 228 с.

7. Калініна А. В. Реалізація принципу особистої кримінальної відповідальності та покарання особи у практичному вимірі запобігання злочинності в Україні. *Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). С. 83–85. URL: https://old.univer.km.ua/doc/zbirniki/zbirka_20190524.pdf#page=83_

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА БОРОТЬБИ З ФАЛЬСИФІКАЦІЄЮ МЕДИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Струков Владислав Олександрович,

аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук
України

e-mail: kingston.official5@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0307-2547>

Фальсифікація медичної продукції є серйозною міжнародною проблемою, що загрожує здоров'ю та навіть життю людей у всьому світі. Окрім загрози для здоров'я, фальсифіковані ліки спричиняють значні економічні втрати для легальних виробників, знижують довіру до систем охорони здоров'я та руйнують репутацію фармацевтичної галузі загалом. Наприклад, за оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 10,5% лікарських засобів, які реалізуються у країнах з низьким та середнім рівнем доходу, є фальсифікованими або такими, що не відповідають стандартам якості. Якщо використати цей відсоток у спрощеній формі до розмірів ринку виробників ліків, то приблизні витрати становитимуть близько 30,5 мільярда доларів США [1, с. 2–3]. Особливої небезпеки та складності цьому злочину додає той факт, що він може здійснюватися на міжнародному ринку: фальсифіковані ліки виробляються в одній країні, а реалізуються в іншій. Саме тому боротьба з таким небезпечним та прибутковим видом злочинної діяльності потребує аналізу та використання міжнародного досвіду у цій сфері.

На міжнародному рівні боротьба з фальсифікацією медичної продукції здійснюється через діяльність таких організацій, як Всесвітня Організація Охорони Здоров'я (ВООЗ або WHO), Інтерпол, Європейське агентство з лікарських засобів (ЕМА) та Управління з контролю за харчовими продуктами і лікарськими засобами США (FDA). Якщо досліджувати діяльність ВООЗ, то нею було розроблено спеціальну систему моніторингу та оповіщення щодо неякісних та фальсифікованих ліків – Global Surveillance and Monitoring System (GSMS). До її завдань відноситься:

- Створення системи координації між національними і наднаціональними органами влади для регулювання питання якості лікарських засобів;

- Розробка інструментів та систем для ефективного повідомлення про фальсифіковану медичну продукцію;
- Підтримка розслідування інцидентів, пов'язаних з неякісною та фальсифікованою медичною продукцією;
- Розробка, аналіз та ведення глобальної бази даних про випадки виявлення неякісних або фальсифікованих лікарських засобів [1, с. 45].

Ця міжнародна система моніторингу дає можливість ефективно виявляти великі та небезпечні партії небезпечної продукції у різних регіонах світу завдяки централізованому аналізу даних.

Одним із прикладів міжнародного співробітництва у боротьбі з фальсифікованою медичною продукцією є Інтерпол, який разом з правоохоронними органами різних країн проводить операції, які спрямовані на виявлення та знищення незаконних мереж реалізації фальсифікованої медичної продукції. Для прикладу, завдяки операції «Pangea XIV» у 2021 році вдалося вилучити нелегальних медичних виробів орієнтовною вартістю близько 23,414,483 доларів США та видалити 113 020 веб-сайтів через які реалізовувалася ця продукція [2].

Однією з найефективніших форм боротьби з фальсифікованою медичною продукцією є створення систем з відстеження та ідентифікації обігу лікарських засобів. Наприклад, у США з 2013 року поступово імплементується спеціальна система Drug Supply Chain Security Act (DSCSA), що передбачає маркування на усіх етапах виробництва лікарських засобів, що дозволяє здійснювати швидке виявлення підробок та забезпечувати повну прозорість руху товару. Але незважаючи на те, що DSCSA мало вступити в силу в 2023 році, через проблеми запровадження взаємодії між усіма компаніями-виробниками, досі ця система працює не в повному обсязі [3, 43]

Подібна практика наявна і в Європейському Союзі: де з 2019 року впроваджено систему захисту від фальсифікації лікарських засобів Falsified Medicines Directive (FMD), яка передбачає обов'язкове застосування двовимірних штрих-кодів та системи контролю від підробки. Особливу роль у роботі цієї системи та впровадженні директиви 2011/62/EU про фальсифіковані лікарські засоби відіграє Європейське агентство з лікарських засобів (EMA) [4]. В Україні подібна система відстеження обігу лікарських засобів хоч і була презентована у 2013 році, але на жаль, так і не була запроваджена [5].

Цікавим є досвід Китаю, який у 2019 році реформував закон про контроль за лікарськими засобами (Drug Administration Law), що був

прийнятий у 1984 році. Основними змінами стало створення системи відстеження лікарських засобів, моніторинг та контроль за постачанням медичної продукції, посилення чинної системи реєстрації лікарських засобів та збільшення розміру штрафів за недотримання вимог [3, с. 41].

Загалом уся міжнародна практика сьогодні підходить до основної форми боротьби з фальсифікованою лікарською продукцією – це створення системи відстеження та ідентифікації ліків шляхом використання індивідуальних маркувань. На сьогоднішній день двома найбільш обговорюваними та перспективними варіантами є маркування за допомогою радіочастотної ідентифікації (RFID) та блокчейн технологій.

RFID – це система ідентифікації, яка за допомогою радіохвиль дозволяє легко та ефективно ідентифікувати товари, у тому числі медичну продукцію. Головними її особливостями є висока точність, відсутність необхідності прямої видимості міток (етикеток) та можливість зчитування до декількох сотень RFID-міток одночасно. Крім цього, дана технологія дозволяє також перевіряти температуру та вологість навколишнього середовища у якому перебуває лікарський засіб, що особливо важливо для деяких препаратів [6].

Блокчейн – це спеціальний спосіб зберігання інформації, який гарантує високу ступінь безпеки та захисту даних, доступ до неї всім учасникам та незмінність вже записаної інформації [7, с. 117]. Надання медичній продукції унікального та захищеного ідентифікатора, який можливо перевірити на будь-якому етапі виробництва – це ефективний і прозорий захід у протидії фальсифікації.

Нажаль, незважаючи на популярність та масштабування використання подібних технологій, головними бар'єрами у їх імплементації виступає висока ціна за впровадження та підтримку даних технологій, додаткові витрати бізнесу на навчання персоналу, відсутність законодавчого визначення та регулювання [7, с. 124–125].

Проблема фальсифікації медичної продукції потребує комплексної та скоординованої боротьби на міжнародному рівні. Загроза здоров'ю населення, економічні збитки та підрив довіри до систем охорони здоров'я змушують держави та міжнародні організації впроваджувати різноманітні механізми боротьби з цим явищем: від впровадження уніфікованих стандартів до використання інноваційних технологій. Аналізуючи міжнародний досвід, можна побачити, що імплементація сучасних форм боротьби з фальсифікацією може тривати більше 10 років вже

після ухвалення відповідного законодавчого регулювання. Тому початок роботи над реформування боротьби з фальсифікацією медичної продукції має відбуватися комплексно та з ґрунтовним аналізом сучасних міжнародних досягнень та помилок.

Список використаних джерел:

1. WHO Global Surveillance and Monitoring System for substandard and falsified medical products. World Health Organization, 2017. 64 p.
2. Pharmaceutical crime operations. Interpol. URL: <https://www.interpol.int/en/Crimes/Illicit-goods/Pharmaceutical-crime-operations> (date of access: 20.04.2025).
3. Monk M. Emergent trends in the chinese counterfeit pharmaceutical supply chain and opportunities for public-private reform. University of South Carolina, 2021. 53 p.
4. Falsified medicines: overview. European Medicines Agency. URL: <https://www.ema.europa.eu/en/human-regulatory-overview/public-health-threats/falsified-medicines-overview> (date of access: 20.04.2025).
5. Гуторова Н. О. Фальсифікація лікарських засобів – як в Україні суворість кримінально-правової норми поєднується з фактичною безкарністю фальсифікаторів?. Аптека.ua.online. URL: <https://www.apteka.ua/article/486071> (дата звернення: 20.04.2025).
6. Kawecki D. J. RFID technology in the pharmaceutical industry and healthcare. Discover the eight applications!. ETISOFT. URL: <https://etisoft.eu/etiside/rfid-technology-in-the-pharmaceutical-industry-and-healthcare-discover-the-eight-applications/> (date of access: 20.04.2025).
7. Gruchmann T., Elgazzar S., Ali A. H. Blockchain technology in pharmaceutical supply chains: a transaction cost perspective. Modern supply chain research and applications. 2023. Vol. 2, no. 5. P. 115–133.

САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ: КРИМІНОЛОГО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Швець Юлія Вікторівна

кандидат юридичних наук,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

e-mail: orlov1284@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6949-8465>

Одним із інструментів, що застосовується в Україні для впливу детермінаційний комплекс окремих, переважно політичних та економічних видів злочинної діяльності, є санкції. З огляду на характер та ступінь обмежень прав та свобод фізичних і юридичних осіб, мету застосування таких обмежень відповідно до Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 р. № 1644-VII, їх правова природа виявляється вельми складною та неоднозначною. З одного боку можна і слід вести мову про беззаперечну адміністративно-превентивну роль санкцій, застосування яких зі всією очевидністю здатне обмежити суспільно небезпечну, кримінально протиправну активність відповідних суб'єктів, запобігти використанню тих чи інших активів з метою продовження, активізації злочинної діяльності. Суб'єкт та механізм їх застосування передбачає реалізацію конституційних повноважень Президента України, видання нормативно-правового акту (Указу Президента), на підставі реалізації конституційних та адміністративно-правових повноважень Радою національної безпеки та оборони України, суб'єктів внесення пропозицій про застосування санкцій (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, Національний банк України Служба безпеки України – відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про санкції» [1]). Таким чином, може здатися, що за своєю правовою природою санкції є адміністративно-правовим заходом обмеження прав і свобод.

З іншого ж боку – чітко фіксується каральна властивість санкцій, принаймні певної їх групи (зокрема, «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними», «позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення» [1] та ін.). Певна річ, що похідною від загрози кари

та її реалізації є і превентивні, запобіжні ефекти. Однак, все ж, у вказаних випадках ці ефекти, підкреслимо, є похідними. Як, власне, при правовому впливі та застосуванні кримінально-правових норм про покарання. При цьому звернімо увагу, що за тяжкістю обмежень прав і свобод осіб вказані санкції жодним чином не відрізняються від таких видів кримінальних покарань як конфіскація майна (ст. 59 КК України), позбавлення державної нагороди України (ст. 54–1 КК України). Примітно, що останнє може застосовуватися до осіб, засуджених за «тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258–258–5, 260, 261 КК України» [2]. І це свідчить про тяжкість цього покарання, як, власне, і конфіскації майна, застосування якого вражає рівень фундаментальних, основоположних прав людини, права на власність. В цьому контексті фактична тотожність окремих видів санкцій згідно Закону України «Про санкції» та кримінальних покарань не може бути проігнорована.

У зв'язку з цим дискусійною видається позиція Великої Палати Верховного Суду, відповідно до якої констатується: «Санкції як економічні обмежувальні заходи є лише тимчасовими обмеженнями, що стосуються здебільшого втручання у право власності особи *та носять превентивний характер*. Санкції, передбачені Законом № 1644-VII, не є видом покарання чи відповідальності, *вони виконують функції обмежувального економічного заходу* щодо осіб, які, зокрема, *становлять для України загрозу* посягання на її національні інтереси, національну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність. Однією з підстав для застосування такого обмежувального заходу є *дії, які створюють об'єктивні підозри* для відповідних органів влади щодо можливої терористичної діяльності цієї особи, і саме ці органи надають РНБО відповідні пропозиції» [3] (*курсив наш – Ю. Ш.*). З цієї позиції суду випливають декілька висновків, що складають безпосередній теоретичний та прикладний інтерес.

По-перше, констатується, що на підставі дій, які «створюють об'єктивні підозри» (!) у органів влади поза судовим контролем, без надання можливості реалізувати право на захист (в тому числі й від необґрунтованих підозр) до особи застосовуються заходи, що істотно обмежують її основоположні права і свободи, настільки істотно, що за тяжкіс-

тю своїх наслідків можуть бути, зокрема, ототожені з кримінальними покараннями. Принаймні окремі з них.

По-друге, не можна погодитись із тим, що санкції виконують виключно функції обмежувального економічного заходу. Хоча вони саме так визначені у відповідному законі, вище нами вже обґрунтована при-таманність їм не тільки обмежувальної, але й каральної функції (зокрема, виключно каральною властивістю на індивідуальному рівні володіє позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення). У своїй сукупності ці обставини не дають підстав віднести ці заходи виключно по адміністративно-правових обмежувальних заходів. Їх природа є більш складною.

З цих же міркувань непереконливою видається й система аргументів, викладена Великою Палатою Верховного Суду в іншому рішенні: «Санкції в розумінні Закону України № 1644-VII «Про санкції» не є видом (формою, засобом, механізмом) відповідальності, оскільки дії, за фактом реалізації яких вони застосовуються до суб'єкта, котрий їх здійснив, *в більшості випадків не містять ознак вольового протиправного порушення заборон, визначених відповідним законодавством, для кваліфікації якого необхідно встановити ознаки складу правопорушення*. Наявність чи відсутність відповідного вироку та/або порушеного кримінального провадження за ознаками злочину, пов'язаного з посяганням на інтереси національної безпеки, територіальної цілісності чи подібного до них, не є обставиною, з якою Закон № 1644-VII пов'язує підстави для застосування санкцій» [4] (*курсив наш – Ю. Ш.*). У цій позиції викладається ще більш контроверсійне твердження, аніж в попередньо описаній. Звертає на себе увагу, серед іншого, те, що істотне (при тому, ще раз підкреслимо, – з ознаками кримінального покарання) обмеження прав і свобод особи здійснюється, як зазначає Велика Палата Верховного Суду, у випадках, не пов'язаних із вчиненням нею правопорушення. І не – нон-сенс! Суд у своїй системі аргументації оперує альтернативним класичному уявленням про причинно-наслідкові зв'язки між діями особи та державним примусом. Замість того, щоб констатувати останній наслідком першого, тобто санкції як наслідки небезпечних діянь, суд стверджує буквально те, що оскільки правопорушення немає, остільки державний примус, що застосовується у формі санкцій, не є формою відповідальності чи покарання. Тоді виникає питання: а чим же він тоді є, і що, окрім підозр, лежить в його основі як підстава для обмеження прав

і свобод? Ці питання лишаються без відповіді, а сформована на рівні Верховного Суду практика тлумачення змісту і природи санкцій – вразливою до критики.

На нашу думку, санкції можна визначити як самостійний міжгалузевий правовий інститут, що регулює відносини у сфері реалізації національної моделі притягнення до відповідальності за вчинення міжнародно-протиправних діянь суб'єктами міжнародного публічного права та афілійованих з ними осіб, а також запобігання використанню активів для вчинення чи продовження кримінальних правопорушень проти національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Існуюче правове регулювання застосування санкцій в Україні характеризується високим криміногенним потенціалом, містить передумови для зловживання правом через брак контрольних механізмів прийняття рішення про застосування санкцій, відсутність правових гарантій на захист прав, свобод та законних інтересів для громадян України, щодо яких застосовуються санкції. Сформоване розуміння не претендує на безспірність та є запрошенням до дискусії.

Список використаних джерел:

1. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.07.2023 р. Справа № 9901/376/21 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112516532> (дата звернення: 17.03.2025).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.08.2024 р. Справа № 800/162/16 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122434173> (дата звернення: 18.03.2025).

Наукове видання

ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Матеріали заочного науково-практичного круглого столу
(6 травня 2025 року)

Електронне наукове видання

Укладач:

Калініна Аліна Владиславівна

Видається в авторській редакції

Підписано до поширення через мережу Інтернет 06.05.2025.

Відповідає формату друкованого видання 60×84/16.

Обл.-вид. арк. 10. Об'єм даних 3,1 Мб

ТОВ «Видавничий дім «Право»,

вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна

Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна

Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84

Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023